

**VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK
OKRESU NOVÝ JIČÍN**

SVAZEK

47

PhDr. Adolfu Turkovi k osmdesátinám

Dne 20. února 1991 se dožil osmdesáti let významný moravský historik, archivář a vlastivědný pracovník PhDr. Adolf Turek. Rodák z Vídně se brzy po narození přestěhoval s rodiči do Brna, kde absolvoval gymnázium a studia historie a geografie na filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Zde byl v roce 1936 promován doktorem filozofie. Krátce nastoupil do historického semináře na filozofické fakultě a na gymnázium v Židenicích, v roce 1941 však nastoupil do Zemského archivu moravského, odkud byl po druhé světové válce přeložen do Opavy. Archivnictví zasvětil jubilat celé další období. Podílel se na obnovení Zemského archivu slezského a především na budování zemědělsko-lesnického oddělení, v jehož čele stál až do odchodu do penze v roce 1978.

Vědecký a publikační zájem Adolfa Turka se soustředil do několika okruhů, jejich počtkem je historie Moravy. Jmenujme jeho studie o chorvátské kolonizaci na jižní Moravě či Turkovo velké téma sledování národnostní problematiky v poněmčených oblastech severní Moravy, ani zde ale jubilat nezapomněl na oblast jižní Moravy. Největší zájem soustředil Adolf Turek na regionální dějiny, především období 16. a 17. století, dějiny obcí, měst a církevní problematiku, zvláště dějiny Jednoty bratrské, ke kterým si vytvořil zvláště důvěrný vztah. V naprosté většině Turkovy práce mapují téměř neznámé oblasti a souvislosti a mají pro místní regionální bádání zakladatelský charakter. Jeho četné studie, články či zprávy vynikají pro současného historika neuvěřitelnou precizností a minuclézní znalostí archivních pramenů, v čemž může být bezpochyby považován za jednoho z nejpřednějších znalců.

Své badatelské výsledky, jak již bylo vzpomenuto, vložil jubilat do bezpočtu studií, článků a zpráv, vycházejících v historických a vlastivědných časopisech celé Moravy. Jeho osobní vztah k Bernartickým nad Odrou, kam rád zajíždí, jej přivedl již v mládí k historickým tématům z Novojičínska. Ve třicátých letech započal zasílat své články a zprávy do tehdejšího vlastivědného časopisu *Kravařsko*, pocit úcty dodnes vyvolává jeho monografie *Fulnecko* z roku 1940, která vyšla v řadě *Vlastivědy moravské*. Také dějiny *Fulneka*, zvláště v době působení Jana Amose Komenského, patří k velkým Turkovým tématům, sobě blízkým Bernartickým přispěl do sborníčku *Od pokolení do pokolení*. Vědecký a publikační zájem jubilanta o náš region pokračoval i po válce spoluprací s časopisem *Novojicko* a *Vlastivědným sborníkem okresu Nový Jičín*. Spolupráce se zde neomezila

jen na zaslání článků a zpráv, ale také na práci organizační v redakčních radách, a to zvláště po odchodu do penze, kdy převzal místo výkonného redaktora našeho sborníku. Pod jubilantovým vedením prudce stoupla odborná úroveň sborníku, přičemž nikdy nepřipouštěl ústup od jeho popularizačního zaměření. V této době se objevuje rovněž další téma Adolfa Turka – větrné mlýny a nesmíme zapomenout na jeho výbornou monografii o hradu Starý Jičín.

Organizační a popularizační stránka patřila k důležitým rysům činnosti jubilanta. Adolf Turek se stal nezištným rádcem a pomocníkem místním vlastivědným pracovníkům, mladým kolegům v archívech i začínajícím historikům. Mohl při tom využít své bohaté celoživotní zkušenosti z bádání v archívech, nezůstává však pouze při tom. Každý, kdo mohl někdo Adolfa Turka poznat, si neobyčejně váží jeho péle, neuvěřitelné vitality, skromného vystupování, ryzosti a přátelskosti. Pro mnohé kolegy a spolupracovníky je zapsán nejen jako výborný odborník, ale především jako výborný člověk, přinášející s sebou vždy kus dobré nálady, energie, tvrdého zaujetí a milý vztah ke svému okolí.

Do dalších let přejeme PhDr. Adolfu Turkovi hodně zdraví, osobního štěstí a pracovního zaujetí pro svá oblíbená témata. Tento svazek sborníku, u jehož zrodu před více jak dvaceti léty stál, nechť přijme jako poctu jeho spolupracovníků, kolegů a přátel k jeho osmdesátým narozeninám.

Ad multos annos!

HRAD ŠOSTÝN V POLSKÝCH PRAMENECH ZE 14. A 15. STOLETÍ

Václav Štěpán

Několik článků v posledních letech osvětlilo poněkud více historii hradu Šostýna u Kopřivnice a archeologické výzkumy, které přispěly k objasnění jeho vzhledu.¹⁾ Víme, že hrad vznikl někdy v 2. polovině 13. století, po krátké držbě pány z Huceswagenu se stal majetkem olomouckého biskupství, zprvu jako stolní, později jako lenní statek, jeho lenními držiteli byli nejdříve páni z Fulštejna a od 60. let 14. století do zániku hradu na počátku husitských válek páni z Vikštejna. Některé prameny z počátku 15. století naznačují pohnuté osudy hradu za tehdejších bojů mezi markrabaty Joštem a Prokopem. Stále však víme o tom, co se na Šostýně dělo, poměrně málo. Neumožňuje nám to tak ani pochopení celkové úlohy hradu v dějinách a jeho významu. Šostýn v našem povědomí žije jako málo významná pevnost, zastíněná sousedními Hukvaldy.

A přece tomu tak nebylo. Jistě, Šostýn nikdy významu Hukvald nedosáhl, ale zase tak bezvýznamný hrad to nebyl. Jinak by o něm nebyly zachovány zprávy v pramenech z prostředí dosti vzdáleného – z polského Krakova. A tyto zprávy zároveň doplňují naše vědomosti o hradu měrou nevídanou.

Začneme zápisem v knihách proskripce města Krakova z července 1385, jehož obsah je následující: Jan Lankuš, který loupil v zemích knížete Jana Ratibořského s Bernardem z Vikštejna a dalšími společníky, vypověděl, že jim pomáhali bratři Pavel a Konrád. Schenwiczové z území biskupství olomouckého u Osoblahy, Mikuláš Bulač, provinční soudce v Hlubčicích, Jindřich a Mikuláš z Waldau z biskupství vratislavského od Nisy, Konrád Schellindorf se zraněným okem, jistý člověk z Neplachovic mezi Opavou a Krnovem v zemi knížete opolského a dva synové Pakoslavovi, bydlící pod knížetem Vladislavem.²⁾

Zápis se vztahuje k prvnímu období válek mezi markrabaty Joštem a Prokopem v l. 1381–1382. Osoby, v něm uváděné, jsou většinou manové olomouckého biskupství – Bernard z Vikštejna držel Šostýn, Schenwiczové nějaké statky u Osoblahy, Mikuláš Bulač části Dolních Životic, Hertic, Litultovic a Deštného – šlo o člena rodu pánů z Medlic. Tehdejší olomoucký biskup Petr Jelito podporoval v církevním schismatu, hrajícím důležitou roli ve válkách mezi markraběcími bratry, stoupenec avignonského papeže a tedy i markraběte Prokopa, proto uvedené many můžeme považovat za Prokopovy stoupence. Stejně je tomu s pány z Waldau – vratislavské biskupství bylo v l. 1376–1382 ve víru zmatků v období sedisvakance, jež vyvrcholily v l. 1380–1382 tzv. popskou válkou, a bylo útočištěm stoupenců avignonského papeže, přičemž některé prameny naznačují jejich společný postup s moravskými spojenci.³⁾ O ostatních osobách ze zápisu není mnoho známo. Je však jisté, že Bernard z Vikštejna si vybudoval za bojů mezi markrabaty Joštem a Prokopem na Šostýně bojovou družinu, s níž vedl záškodnickou válku nejen na severovýchodní Moravě, nýbrž s pomocí svých společníků i na Opavsku, Krnovsku, Ratibořsku a v knížectví nisském. Tímto počínáním si hleděl současně „vylepšit“ nedobrou hospodářskou situaci, ztíženou četnými dluhy.⁴⁾ Zda a jak mu

to pomohlo, není známo. Pravděpodobně pokračoval ve svém záškodnictví, zvrhávajícím se posléze v obyčejné lupičství, i po roce 1382.

A proč se zápis o jeho bojové družině objevil v Krakově? Již první etapa bojů mezi Joštem a Prokopem zřejmě souvisela s děním v Polsku — s tzv. válkou mezi Grzymalou a Nalęczy v l. 1382–1383 jako součástí vleklých sporů o obsazení polského trůnu po smrti krále Ludvíka z Anjou.⁵⁾ Ne náhodou se v zápise dvakrát objevuje jméno Joštova tchána knížete Vladislava Opolského, tehdy největšího polského magnáta. Ten zprvu podporoval Grzymalu, pak se pokusil o smír obou zneprátelených stran a podporoval kandidaturu Ludvíkovy dcery Hedviky a jejího designovaného manžela vévody Viléma Rakouského. Jošt a Prokop po svém smíru r. 1382 postupovali jednotně a podporovali Vladislava Opolského. Na jeho straně stál i kníže Jan Ratibořský, od něhož Vladislav Opolský získal někdy před rokem 1385 Krnovsko.⁶⁾ V samotném Polsku však proti jeho plánům vznikala oposice malopolských magnátů a měst, kteří v politických a ekonomických zájmech Polska chtěli zrušení sňatku Hedviky s Vilémem, její svatbu s litevským velkoknížetem Jagiellem a spojení obou zemí v unii. Právě dny, kdy byl pořízen zápis o proskripci, byly pro další osud Polska svrchovaně důležité. Vladislav Opolský byl tehdy na poradách s Hedvičinou matkou uherskou královnou Alžbětou v Budíně, kde 27. července 1385 bylo přijato rozhodnutí o zkonsumování manželství Viléma a Hedviky do 15. srpna a Vladislav Opolský byl poslán do Krakova, aby to zařídil. Ale malopolská oposice mezitím nabyla natolik na váze, že Vladislav Opolský po návratu do Krakova musel před ní kapitulovat a souhlasit se sňatkem mezi Hedvikou a Jagiellem.⁷⁾

Jako motivace tohoto nenadálého obratu Vladislava Opolského bývá uváděna snaha zachovat si své polské statky, jejichž návrat polské koruně požadovali jeho odpůrci. Uvedený proskripční zápis však nabízí ještě jeden možný výklad. Vladislav Opolský zřejmě používal členů bojové družiny Bernarda z Vikštejna k nájezdům na majetky svých odpůrců a prosazování svých politických cílů. Na jednom takovém nájezdu byl člen bojové družiny Jan Lankuš chycen, vyslýchán v Krakově a jeho výpověď pak mohla být použita jako prostředek nátlaku na Vladislava Opolského ke změně jeho postoje v otázce Hedvičina sňatku.

Jagiello se v únoru 1386 stal králem a při křtu přijal podle svého kmotra Vladislava Opolského jméno Vladislav. Knížete to však nezachránilo před osudem, jímž mu hrozila oposice. Již v r. 1387 obsadilo polské vojsko Halič, kde měl Vladislav Opolský řadu statků a dočasně vykonával i správu této země. Kníže se zmohl pouze na slovní výzvu k obyvatelstvu, aby se bránilo, a po pádu Haliče do polských rukou vydal v Brně 16. dubna 1387 listinu, jíž odevzdal své majetky v Uhrách a Haliči do ochrany krále Václava IV.⁸⁾ R. 1389 mu král Vladislav odebral Bydgoszcz, na což Vladislav Opolský odpověděl nezdařeným útokem na krakovský Wawel. Koncem téhož roku král zmařil kandidaturu příbuzného knížete Jana Kropidla na hnězdenské arcibiskupství, což znamenalo definitivní rozchod mezi ním a knížetem. Vladislav Jagiello od té doby hledal spojence, kteří by mu pomohli v likvidaci nebezpečného protivníka.

Za tím účelem navázal styky i s českým prostředím. Mimořádnou intenzitu diplomatických vztahů mezi českým a polským státem v roce 1390 opět prokazují krakovské městské knihy, tentokrát knihy účtů. Byla vyslána řada posílů ke králi Václavovi IV., markrabatům Joštovi a Prokopovi, knížeti Janovi Ratibořskému, moravským pánům, olomouckému biskupovi Mikulášovi z Rýzmburka, Lackovi z Kravař, Janovi z Meziříčí, Vladislavovi Opolskému, do Uher a do Olomouce dokonce i vyzvědač. Dva poslové — jistý Žid a druhý blíže neznámý — byli vypraveni také k Bernardovi z Vikštejna — na Šostýn. Město Krakov jim oběma za tuto cestu zaplatilo po 10 gr.⁹⁾

Zápisy nic neříkají o předmětu jednání a výsledcích, ale snadno si to můžeme domyslet. Králi Vladislavovi se podařilo získat na svou stranu krále Václava IV. a na něm úzce závislého markraběte Prokopa, zatímco markrabě Jošt a Lack z Kravař vystupovali spíše v roli prostředníků. Markrabě Prokop spolu s opavskými knížaty Mikulášem a Přemkem a bouřlivým velkopolským pánem Bartoszem z Wesenborgu a Koźmina napadl opolské knížectví. Je pravděpodobné, že na tomto nájezdu se podílel také Bernard z Vikštejna, podněcený k účasti polskými posly.

Následujícího roku 1391, kdy došlo k mohutnému kombinovanému útoku polských sil na državy Vladislava Opolského, dokládají krakovské knihy účtů opět značnou diplomatickou a výzvědnou aktivitu na Moravě a ve Slezsku. Bernard z Vikštejna se však již v těchto záznamech neobjevuje. Neznáme blíže jeho tehdejší osudy, pravděpodobně brzy po r. 1391 zemřel.¹⁰⁾

Bernardův dědic Závíš z Vikštejna po řadu let na Šostýně nesídlil. Hrad spravoval samotný biskup Mikuláš z Rýzmburka, který jako exponent politiky řádu německých rytířů (s ním se r. 1391 spojil také kníže Vladislav Opolský) se snažil potlačovat mezi svými many stoupence markraběte Prokopa.¹¹⁾ Situace se mnoho nezměnila ani za dalšího biskupa slabošského Jana Mráze ze Skočic. Tehdejší držitel Šostýna Jošt z Wolfsbergu se však při vypuknutí další etapy bojů mezi markrabaty Joštem a Prokopem na přelomu let 1398–1399 spojil s Prokopem, pravděpodobně vydal Šostýn do jeho rukou a umožnil, aby se Prokop zmocnil i dalších statků olomouckého biskupství — Hukvald, Osoblahy, Ketře a Libavé. Do bojů proti Prokopovi zasáhl uherský král Zikmund a uzavřel v Brně 1. ledna 1400 úmluvu s biskupem Janem Mrázem o zástavě Hukvald, Šostýna, Osoblahy, Ketře a Libavé za 500 kop gr. Hukvaldy si Zikmund sám ponechal, ostatní statky včetně Šostýna v případě vydobytí z Prokopových rukou měl dostat do zástavy za 500 kop gr. oravský kastelán Jiří z Messenpeku. O Šostýn a jeho okolí se v následujících měsících tvrdě bojovalo. Již 9. srpna 1400 se Zikmundovým jménem uvázal v Hukvaldy hejtman Jakub Štěně z Bělin, který po skončení války s Prokopem slíbil panství vrátit olomouckému biskupství, a je pravděpodobné, že tehdy padl do rukou Joštových stoupenců také Šostýn.¹²⁾

Osudy hradu v následujících letech nejsou blíže známy, pravděpodobně je podle úmluvy spravoval Jiří z Messenpeku. Mlčení domácích pramenů však znovu přerušuje zpráva z polského prostředí, tentokrát z nejnámější polské kroniky Długoszovy. Obsahuje tyto údaje:

Polští šlechtici Grot ze Słupcy a Jan Rogala, kastelán inowrocławský, byli r. 1403 v Polsku proskribováni, prchli na Moravu na hrad Šostýn, odtud vyjízďili na loupežné výpravy, chytali polské šlechtice, kupce a poddané a vodili je na hrad do vězení. Mj. takto Grot odvěkl Ondřeje Nekandu, řeč. Zbrožek z jeho dvora v Sieciechowicích a Petra Zborowského z jeho sídla ve Zborowě. Král Vladislav si stěžoval markraběti Joštovi a když to nepomohlo, poslal k Šostýnu své nádvorní korouhve. Ty hrad dobyly, zapálily a Rogalu odvěkly zpátky do Polska, kde byl po dlouhá léta vězněn a posléze propuštěn na přímluvu známého rytíře Zawiszy Czarného z Garbowa. Grotovy statky byly konfiskovány a jeho hrad Konary u Sandoméře dal král zbořit.¹³⁾

K těmto zprávám je třeba určitých vysvětlení. Grot ze Słupcy a Jan Rogala zřejmě patřili k polským pomocníkům markraběte Prokopa, pomáhali mu již asi pod Bartoszem z Wesenborgu a později pod knížetem Ziemowitem Mazovským. Když se Ziemowit, stížený r. 1399 klatbou za pustošení statků olomoucké kapituly, r. 1401 smířil s církví a Prokop byl r. 1402 zajat králem Zikmundem, nebyla již pro jeho polské přívržence možnost zasahovat do bojů. Podobně jako mnoho moravských stoupenců Prokopových ani oba polští šlechtici si nemohli zvyknout na klid

zbraní, pravděpodobně se vrhli na lupičství a za to byli proskribováni. Šostýn nepochybně znal již z dřívějších bojů, věděl o něm jako o známém sídle bojové družiny, a proto se rozhodl hledat útočiště tam. Nějakým způsobem se jim podařilo zmocnit se hradu a z něho pak podnikali nájezdy na polské území jako mstu za proskripci. Král Vladislav v té době hledal možnost politického sblížení s markrabětem Joštem, který se po zajetí krále Václava IV. a markraběte Prokopa r. 1402 stal politickým odpůrcem krále Zikmunda. Zikmund r. 1402 prodal řádu německých rytířů své vlastnictví braniborskou Novou Marku, s čímž nesouhlasili ani král Vladislav, ani markrabě Jošt, který považoval Novou Marku za své dědictví. Na podzim r. 1403 jednali v Miedzyrzeczi poslové obou vládců – za krále biskup poznaňský, za Jošta lubušský biskup Jan z Borečnice – o společném postupu v záležitosti Nové Marky a dohodli osobní schůzku Jošta a Vladislava.¹⁴⁾ Při té příležitosti zřejmě byla projednávána i záležitost Šostýna. Markrabě Jošt byl v té době zaměstnán řadou jiných politických a vojenských problémů, nemohl se proto osobně angažovat v dobývání hradu a ostatně i z plánované schůzky mezi ním a králem Vladislavem sešlo. Každopádně však musel přinejmenším souhlasit s tím, aby si král Vladislav zjednal právo vlastními prostředky, jinak by se totiž ozbrojený útok na území druhého státu považoval za akt nepřátelství. K obléhání a dobytí Šostýna Poláky došlo r. 1404. Potvrzuje to zápis v knihách účtů města Krakova, že kovářům před Šostýnem bylo dáno za podkovy (pro oblehatele) 4 hřivny bez 18 grošů.¹⁵⁾

V událostech kolem Šostýna v r. 1400 a pravděpodobně i v l. 1403–1404 sehrál značnou roli politický rádce markraběte Jošta pan Lacek z Kravař. Po dobytí hradu Poláky jej pravděpodobně nějakou dobu spravoval.¹⁶⁾ Teprve po několika letech se Šostýn vrátil do rukou Závíše z Vikštejna.

I potom za působení bouřliváka Vaňka z Lamberka si Šostýn udržoval svou pověst sídla bojové družiny, a to až do svého definitivního zániku na počátku husitských válek.¹⁷⁾ V posledních letech jeho existence však postupně zatlačovaly jeho význam nedaleké Hukvaldy.

Použití polských pramenů v případě Šostýna je názorným příkladem toho, jak lze takovýmto netradičním postupem obohatit poznatky regionální historiografie. Hrad Šostýn se v jejich světle jeví jako významná pevnost, která se v posledních desetiletích před svým zánikem stala sídlem bojové družiny s velkým operačním rozsahem akcí a jako taková sehrála svou roli i v tehdejší středoevropské politice. Tradice Šostýna jako sídla bojové družiny přitom obdobně jako u jiných hradů trvá od doby markrabat Jošta a Prokopa až do doby husitské.

POZNÁMKY

- 1) A. Turek: Ke starším dějinám Závíšic. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 27, 1981, str. 10–27 (zde shrnuta i starší literatura); J. Bakala: Příborsko – hukvaldské léno v 13. a 14. století. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 38, 1986, str. 5–14; Kolektiv: Současný stav výzkumu hradu Šostýna. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 43, 1989, str. 1–10.
- 2) Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus IV. Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do r. 1400. Ed. F. Piekosiński – J. Szujski. Kraków 1878, str. 63.
- 3) Např. rozhodnutí papeže Klementa VII. z Avignonu 5. března 1381 (J. Eršil: Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia. Praha 1980, č. 1165).
- 4) O jeho zadlužení viz Turek 1981, str. 15.

- 5) Grzymalité byli stoupenci syna Karla IV. braniborského markraběte (pozdějšího císaře) Zikmunda, Nalęczci (jejich nejvýznačnějším vůdcem byl velkopolský magnát Bartosz z Wesenborgu a Koźmina) podporovali příbuzného markrabat Jošta a Prokopa knížete Ziemowita Mazovského. Na tyto události několikrát naráží ve svém románu „Křižáci“ H. Sienkiewicz. On sám však pro polské čtenáře nepovažoval za nutné blíže objasňovat jejich historické pozadí a vysvětlivky v českých vydáních románu nejsou dostačující.
- 6) První doklad o jeho držbě Krnovska je z 27. února 1385, kdy městu Krnovu potvrdil nabytí vsi Dolní Trmantice (OA Bruntál, prac. Krnov, fond „Archiv města Krnova“, inv. č. 4 – v konfirmaci Marii Terezií z r. 1747).
- 7) E. T. Breiter: Vladyslaw książe Opolski, pan na Wieluniu, Dobrzyniu i Kuja-wach, palatyn węgierski i wielkorządca Polski i Rusi. Lvov 1889, str. 148–152.
- 8) SÚA Praha, fond „Archiv koruny české“, inv. č. 1271. Tato listina a zvláště pak okolnost, že Václav IV. z ní kromě nepřijemností nic neměl, byla asi hlavním důvodem pro vypuknutí pozdějších neshod mezi Vladislavem Opolským a Václavem IV.
- 9) Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa, str. 228–230.
- 10) Bernard z Vikštejna byl r. 1391 poháněn Jindřichem z Fulštejna pro držbu všech svých biskupských manství (A. Turek: Přehled dějin Kopřivnice do roku 1950. K dějinám Tatry Kopřivnice I, 1972, str. 14). R. 1396 se o něm hovoří již jako o mrtvém (Turek 1981, str. 15).
- 11) Obdobně vystupoval vůči dědicům Mikuláše Bulače z Medlic (V. Štěpán: Nové materiály k vývoji česko – polských vztahů počátkem 15. století. Časopis Slezského muzea B 30, 1981, str. 89). Turek 1981, str. 15 se domnívá, že důvodem správy Šostýna biskupem Mikulášem byla Závíšova nezletilost nebo nepřítomnost v zemi.
- 12) CDM XIII, č. 1, 44; Turek 1981, str. 15, 17.
- 13) Ioanni Długoszi seu Longini Historia Polonica Libri XII. Ed. G. Grodecki. Frankfurt 1711. Liber decimus, str. 175.
- 14) Z. Nowak: Polityka północna Zygmunta Luksemburskiego do roku 1411. Toruń 1964, str. 84.
- 15) Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa, str. 275.
- 16) K tomu se zřejmě vztahují stížnosti Závíše z Vikštejna z r. 1405, že se mu drží Šostýn mocí bez práva, a jeho soudní spor s Lackem z Kravař v r. 1412 (Turek 1981, str. 15, 17).
- 17) J. Jurok: Počátky husitství na Novojičínsku. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 25, 1980, str. 36.

DĚKAN VÁCLAV Z BÍLOVCE

Miloš Kouřil

K pozoruhodné problematice kulturních elit u nás v 16. století patří též otázka, z kterých regionů její příslušníci pocházeli a kde po získání vyššího vzdělání působili. Několik zajímavých dokladů pro Bílovec záslužně shromáždil Adolf Turek.¹⁾ Tak upozornil na tamního rodáka Mikuláše, doloženého roku 1373 jakožto olomouckého kanovníka, o sto let později (r. 1488) mistr Jeroným z Bílovce působil jako profesor artium na universitě v Krakově. Pozornost si zasloužil i Michal Kopperbart z Bílovce, zapsaný roku 1482 na krakovské universitě, pozdější olomoucký kanovník a oltářník v Novém Jičíně, dobře ovládající češtinu, který se roku 1500 staral o české katolické bohoslužby v Novém Jičíně; r. 1510 měli v tomto městě kázat „moravsky“ oltářníci Pavel z Bílovce a jeho bratr Prokop, jenž získal hodnost bakaláře na krakovské universitě, roku 1515 pak sám Michal Kopperbart.

Zjištění náboženských poměrů v Bílovcu (a nejen v něm) koncem 15. století a v první polovině 16. století je velmi obtížné, protože chybí potřebné prameny. Jen někdy určitou nápodobu poskytují údaje o držitelích panství. Bílovecké zboží v předbělohorském období držely hlavně dva významné rody — panství do roku 1543 patřilo pánům z Fulštějna, kteří Bílovec drželi lénem již r. 1464, od r. 1543 jen krátce páni z Lideřova a konečně od r. 1552 až do pobělohorských konfiskací Pražmové z Bílkova.²⁾

Adolf Turek se domnívá, že snad v první polovině 16. století byli v Bílovcu vedle sebe faráři katoličtí i podobojí.³⁾ Tento dualismus vyznání byl rozrušen příchodem luterství, jehož šíření a vítězství bývá kladeno buď do období po r. 1540⁴⁾ či do konce první poloviny 16. století nebo po příchodu Pražmů na Bílovec.⁵⁾ Nejpravděpodobnější je úvaha Františka Schwarze, že luteráni se zmocnili duchovní správy města, když již dříve ovládli městskou radu a školu.⁶⁾ Nepochybně k vítězství luterství přispěla i ta skutečnost, že obyvatelé tohoto slezského města v letech 1530–1550 byli asi ze dvou třetin Němci.⁷⁾ O tom, jak Pražmové byli nakloněni učení Martina Luthera svědčí kupř. hojná korespondence olomouckého biskupa Marka Kuena s bíloveckým pánem Benešem ml. Pražmou o vydání Jiljího Tašnera, působícího v l. 1558–1561, „který divné, nepořádné a nekřesťanské bludy tam kázal“.⁸⁾

Působení luterských kněží v předbělohorském Bílovcu zpracoval vyčerpávajícím způsobem Adolf Turek, jenž též uvedl, kteří z nich byli ordinováni ve Wittenberku.⁹⁾

Bude proto vhodné povšimnout si významnějších katolických duchovních, rodáků z Bílovce. Patří mezi ně např. Pavel z Bílovce, farář v Bílovcu, který byl dne 3. listopadu 1542 zvolen olomouckým kanovníkem a kanovníkem-kustodem se stal 30. června 1544;¹⁰⁾ do téže kapituly měl namířeno i Ambrož Link z Bílovce, doložený jako její člen 5. 3. 1565 do své smrti 20. 7. 1576.¹¹⁾ Až do Ingolstadtu za vzděláním odešel Daniel Prokelius, který byl roku 1560 imatrikulován na tamní

jesuitské akademii. Byl preceptorem synů Bedřicha Staphyla, rady vévody bavorského a superintendenta uvedené akademie.¹²⁾ Byl studentem velmi úspěšným, získal tam hodnost mistra svobodných umění. Dne 27. září 1570 se objevuje jako olomoucký kanovník, umírá před 6. prosincem 1575.¹³⁾ Zřejmě díky svým vysokoškolským studiím byl velmi nakloněn olomouckým jezuitům, kterým daroval svou bohatou knihovnu. Ta byla z větší části po dobytí Olomouce Švédý odvezena do Uppsaly. Několik jeho knih se však dosud chová v olomoucké kapitulní knihovně. Daniel Ducius se za vysokoškolským vzděláním odebral nejprve do Vídně, kde byl imatrikulován r. 1556, poté v l. 1559–1563 studoval v Římě na Germanicu, na ústavu, který měl zaalpským zemím vychovávat duchovenskou elitu. Získal vysokou hodnost mistra svobodných umění a patřil zřejmě mezi neaktivnější bílovecké rodáky: stal se olomouckým kanovníkem, krátce byl v Olomouci též prefektem jesuitského konviktu pro šlechtickou mládež, věnoval se i duchovní správě u kostela sv. Mořice, stál též v čele opavského děkanství. Dokonce měl i šanci stát se biskupem — po smrti Tomáše Albína z Helfenburka byl jím dne 19. 5. 1575 spolu s kanovníkem Adamem z Landeka zvolen. Poněvadž oba dosáhli stejného počtu hlasů a žádný nechtěl ustoupit, nuncius volbu prohlásil za neplatnou. Stal se aspoň dvakrát — po osiření biskupského stolce — administrátorem statků olomouckého biskupství. Zemřel dne 3. února 1584.¹⁴⁾ — Na místo vikáře u katedrálního kostela sv. Václava byl dne 19. prosince 1550 presentován mladík Ambrož z Bílovce (de Wogstadt); pro torsovitost pramenů nemůžeme zjistit, zda je identický s výše uvedeným kanovníkem Ambrožem Linkem.¹⁵⁾ Vikáři v 16. století se jen málokdy stávali olomouckými kanovníky.

Pozornosti si konečně zaslouží i Václav Matějův z Bílovce, který se stal prvním prelátem olomoucké kapituly, jejím děkanem. Jako dosti jeho rodáků odebral se i on na studia do Krakova.¹⁶⁾ Na tamní universitě byl imatrikulován v zimním semestru 1542. Jako farář v Bílovcu ucházel se v roce 1549 o kanonikát v Olomouci, uprázdňený smrtí Jana Pergera, arcijáhna a olomouckého kanovníka. Jeho žádosti bylo na zasedání olomoucké kapituly dne 3. dubna vyhověno a pro zajištění obživy byla mu přidělena prebenda v Čelechovicích a Vítonicích.¹⁷⁾ Stal se tak v té době již druhým kanovníkem, pocházejícím z Bílovce; jeho krajan, již zmíněný Pavel z Bílovce, mu snad mohl přispět radou i přímluvou. I Václav z Bílovce byl úspěšným studentem — dne 24. října 1549 předložil kapitule potvrzení o ukončeném tříletém studiu na krakovské alma mater.¹⁸⁾

Posléze se stal kanovníkem-seniorem (tak doložen 3. ledna 1563)¹⁹⁾ a po smrti Jana z Telče (1553–1565) byl zvolen děkanem olomoucké kapituly.²⁰⁾ Zemřel dne 30. září 1571. V archivu olomoucké kapituly se bohužel nedochoval jeho osobní spis a hlavně želíme ztráty jeho testamentu, který by nám o jeho osobnosti prozradil více.

I když se zachovala víc než desítka listin, na nichž je uveden jako vydavatel, jde v nich v drtivé většině jen o hospodářské záležitosti olomoucké kapituly, při nichž vystupoval jako její hlava a pro poznání jeho života nepřináší nic podstatného. Toliko v jedné listině, vydané ještě před získáním děkanské hodnosti, vystupuje jako jeden ze čtyř vykonavatelů testamentu kanovníka Pavla z Oder.²¹⁾ Snad je oba poutal původ ze společného kraje.

Intensivní a vřelý vztah měl Václav z Bílovce k tehdy mladému řádu Tovaryšstva Ježíšova. Jeho nedávno založené olomoucké koleji (vznikla v r. 1566) podle jesuitské roční zprávy věnoval své knihy a navíc nechal do ní přivést přes sto svazků z kteréhosi nejménovaného opuštěného kláštera.²²⁾ V tomto ušlechtilém dárcovství jej za několik let následoval kanovník Daniel Prokelius z Bílovce. Při nelehkém jednání nadšeného stoupence tohoto úspěšného řádu, olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z Víckova s kapitulou o hmotné zajištění koleje,

stál Václav na straně biskupa a zřejmě přispěl k tomu, že kapitula udělila souhlas k tomu, aby biskup jesuitům vyplácel na provoz koleje ročně 2 000 zlatých z biskupského stolního statku ve Vyškově. Příslušná listina byla vyhotovena dne 27. září 1570.²³⁾

Václav z Bílovce se snažil též pomoci některým moravským katolickým šlechticům, kteří se octli ve finanční tísní. Zřejmě nejvíce sympatický mu byl držitel panství Bystřice pod Hostýnem Přemek Prusinovský z Víckova. Snad též tím, že Přemek dokonce vykonal pouť do Jeruzaléma, kde byl podle zvyklostí pasován na rytíře Božího hrobu.²⁴⁾ Z finančních problémů se snažil Přemek vyváznout půjčkami peněz, olomoucká kapitula mu v l. 1565–1571 – většinou v období, kdy Václav z Bílovce již zastával úřad děkana – půjčila celkem 2 600 zlatých a Václav sám mu půjčil 28. září 1571 200 zlatých.²⁵⁾

To bylo již takřka v předvečer děkanovy smrti. Poslední pořizení však zřejmě ještě stačil napsat – písař nekrologia kapituly k 30. září napsal, že Václav, z Bílovce („a Wogstadt“) zemřel r. 1571 a na své aniversarium věnoval 100 zlatých, které půjčil Přemkovi z Víckova.²⁶⁾ Stačil též fundovat na olomouckém dómě dva zajímavé svátky Přenesení ostatků sv. Václava a Zasnoubení Panny Marie. První z nich byl velmi starobylý, nachází se již v nejstarším olomouckém kalendáři tzv. Olomouckého horologia z 12. století, vzhledem k významu rubrikovaný červeně. Slavnost Přenesení (4. března) však nebyla fundována a byla – jak písař nekrologia výslovně uvádí – zavedena teprve děkanem Václavem.²⁷⁾ Naproti tomu svátek druhý byl v té době zcela moderní – nejprve byl zaveden počátkem 15. století v Chartres, r. 1537 byl povolen papežem Pavlem III. františkánskému řádu.²⁸⁾ Slavil se 23. ledna. Václav z Bílovce jej však dovoval k 15. červenci, a to opět z půjčky Přemkovi z Víckova.²⁹⁾

Vyvtává otázka, jaké poznatky můžeme vyvodit z právě sledované partie dějin Bílovce. První se bude týkat obsazení tamní fary. Jestliže byla roku 1542 obsazena Pavlem z Bílovce a o sedm let později jeho rodákem Václavem, luteráni zde nevíťžili ve čtyřicátých letech 16. století.

Pozoruhodný je počet bíloveckých rodáků, kteří získali významné postavení v olomoucké diecézi. Defilovala před námi jména olomouckých kanovníků Pavla z Bílovce, Ambrože Linka, Daniela Prokelia, Daniela Ducia, u něhož chybělo jen velmi málo, aby se stal biskupem, a ovšem samého Václava z Bílovce, který stanul na nejvyšší příčce v olomoucké kapitule. Vynechat nemůžeme ani vikářskou funkci Ambrože z Bílovce v olomouckém dómu. A nelze opomenout ani ženský element – nejvyšší hodnost u olomouckých dominikánek u sv. Kateřiny zastávala v l. 1542–1548 převorka Anna z Bílovce.³⁰⁾

Výrazná byla i touha tamních rodáků po vysokoškolském vzdělání. Viděli jsme již, že za jeho získáním odcházeli až do Ingolstadtu, Vídně, Krakova a Říma, protože pražská universita byla v moci utrakvistů a odborně stagnovala. Díky záslužné studii Pavla Šrámka³¹⁾ jsme se dozvěděli, že v l. 1432–1555 studoval na Jagellonské universitě pozoruhodný počet 28 bíloveckých scholárů. Jestliže Bílovec měl v polovině 16. století asi 150 domů,³²⁾ je to číslo ještě pozoruhodnější. Stojí za připomenutí, že v polovině 16. století v Krakově byli imatrikulováni další bílovečtí rodáci Ambrož Pavlův r. 1550, Alexander Martinův r. 1554 a Jakub Jakubův r. 1555.³³⁾ Že vítězství luteranismu v Bílovci nemohlo být totální, svědčí mj. imatrikulace Valentina Gessingera na olomoucké jezuitské universitě v r. 1588.³⁴⁾

Vřelý vztah Daniela Prokelia a Václava z Bílovce k Továřství Ježíšovu by se mohl hlavně u Prokelia odvodit z druhu učiliště, na němž studoval; s jistotou však můžeme tvrdit, že oba – pocházející z města, do něhož směřoval příval luterského učení – si přesně uvědomovali velký význam tohoto řádu pro rekatolizaci.

Bílovec svými rodáky přispěl kolem poloviny 16. století opravdu znamenitě k rozhojnění domácí kulturní elity u nás. I když ze všech uvedených rodáků výraznější životní dráhu měl zřejmě Daniel Ducius, pozornosti si zasloužil Václav z Bílovce, který byl, na rozdíl od Ducia, v odborné literatuře zcela neznám. A nebude ke škodě věci připomenout zde i jeho vztah k sv. Václavu, jehož jméno nosil: působil skoro čtvrt století u katedrálního chrámu, zasvěceného tomuto českému patronu, byl upřímným ctitelem tohoto světce podle již zmíněné fundace a takřka symbolicky krátce po jeho svátku též odešel z tohoto světa.

Poznámky:

- 1) Adolf Turek, Vývoj národnostních poměrů v Bílovci. In: 650 let města Bílovce, Bílovec 1971, s. 52–53. Doklady o dvou studentech na pražské universitě z r. 1390 a 1415 ibidem, s. 59.
- 2) Ladislav Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1937, s. 761; Týž, Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do r. 1848, Ostrava 1967, s. 361; František Schwarz, Bílovecké městské knihy 16. a 17. století – jejich obsah, jazyk a význam. In: 650 let města Bílovce (viz pozn. 1), s. 22; A. Turek, op. cit., s. 53.
- 3) A. Turek, op. cit., s. 57.
- 4) L. Hosák, Přehled hist. místopisu (viz pozn. 2), s. 361.
- 5) F. Schwarz, op. cit., s. 23–24.
- 6) Týž, s. 24.
- 7) A. Turek, op. cit., s. 55.
- 8) A. Turek, op. cit., s. 58. Zde též autor uvádí, jak Pražma ho bránil, i další osudy Tošnerovy.
- 9) A. Turek, op. cit., s. 58–59.
- 10) Státní oblastní archiv (dále SOA), pob. Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc (MCO), kart. 1, protokol zasedání kapituly 1541–1553, fol. 64a, 68b, 45a.
- 11) Ib., kart. 1, protokol zasedání kapituly 1572–1576, s. 249; listina sign. B 1 b 12/1.
- 12) A. Turek, op. cit., s. 59.
- 13) Bohumil Navrátil, Jesuité olomoučtí za protireformace I, Brno 1916, s. 91; Protokol zasedání olom. kapituly 1572–1576, s. 98, 144.
- 14) B. Navrátil, op. cit., s. 16, 86, 131, 269; Václav Nešpor, Dějiny university olomoucké, Olomouc 1947, s. 154; A. Turek, op. cit., s. 53.
- 15) SOA Olomouc, MCO, protokol zasedání 1541–1553, fol. 92 b.
- 16) Pavel Šrámek, Studenti z Novojicka na universitě v Krakově do r. 1575. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 45, 1990, s. 17–22.
- 17) SOA Olomouc, MCO, protokol zasedání 1541–1553, fol. 89a–b.
- 18) Ib., fol. 133b.
- 19) Stanislav Zela, Náboženské poměry v Olomouci za biskupa Marka Kuena, Olomouc 1931, s. 187.
- 20) Ib., s. 213.
- 21) SOA Olomouc, MCO, listina z 8. 9. 1561, sign. B 1 b 1.
- 22) Roční zprávu o olomoucké koleji od 2. pol. 1569 přes polovinu r. 1570 (datována 31. 8. 1570) otiskl B. Navrátil (viz pozn. 13), s. 78.
- 23) Ib., s. 80–92.
- 24) Ladislav Hosák, Dějiny města Bystřice p. Hostýnem v období 1368–1848, Bystřice p. H. 1968, s. 25.
- 25) SOA Olomouc, MCO, listina B 1 c 8.
- 26) Ib., Kalendárium a nekrologium dárců nadací pro kapitulu, kniha č. 70, fol. 216.
- 27) Ib., s. 175. Fundátor je zde označen jako kanovník. Šlo o omyl písaře či k fundaci došlo před volbou za děkana?
- 28) Buchbergrův Lexikon für Theologie und Kirche VI, col. 937.
- 29) Kalendárium citované v pozn. 25, s. 202.

- 30) Zemský archiv Brno, fond Jesuité Olomouc, listina P 9/17 z r. 1544; G. Wolný, Kirchliche Topographie von Mähren, Olmützer Erzdiözese I/1, Brno 1859, s. 258.
- 31) Viz pozn. 16.
- 32) Turek, op. cit., s. 55.
- 33) Šrámek, op. cit., s. 19.
- 34) František Cínek, Matricula Academiae Olomucensis. In: Ročenka Cyrilometodějské fakulty bohoslovenské v Olomouci, Olomouc 1929, s. 51.

Česká bible z r. 1549 ve Spálově a v ní vložené rukopisné památky.

František Šustek:

Ve Spálově se dochovala vzácná stará knižní památka **Biblij Česká z r. 1549**, vydaná v Praze u Bartoloměje Netolického a Jiříka Melantricha Rožďalovského, v níž se zachovaly další dva soudobé rukopisné listy, a to **Proroctví Slepého mládence** a duchovní píseň s notami **Lítost, můj Stvořiteli**. Škoda, že všechny tyto památky jsou většinou velmi poškozeny. Proto považuji za vhodné napsat o nich tuto zprávu pro další generace.

1) Biblij Česká z r. 1549.

Stará spálovská bible je velká kniha o rozměrech 23 x 32 cm a má tloušťku 11 cm. Vnější desky bible byly dřevěné o síle 8 mm, dochovala se z nich však jen přední deska, zadní je ztracena. Vazba byla provedena na pět provazců jdoucích napříč hřbetem knihy, jež byly zapuštěny do otvorů v dřevěných deskách. Desky byly potaženy koží, neboť vazba byla celokožená. Hřbet knihy je utržen a ztracen. Na dochované přední desce jsou ještě na pravém okraji dva původní hřeby, na něž se zapínaly dva závěry knihy, jež jsou již také ztraceny.

Bible je vtištěna frakturou (švabachem) na kvalitním ručním papíru, jehož listy jsou již stářím zažloutlé a na ořízce tmavohnědé. Tištěné stránky zabírají plochu 17 x 27 cm a jsou rozděleny na dva svislé sloupce o šířce 8,3 cm. Na horním okraji stran nad textem jsou vtištěny větším písmem názvy jednotlivých částí (knih) bible, na bočních okrajích jsou menším písmem vtištěny marginálie, poznámky a odkazy k textům.

V bibli nebyly podle tehdejších zvyklostí očíslovány listy (folie). A protože bible byla již značně poškozena a několik listů bylo již utržených i přeházených, provedl jsem nejdříve jejich srovnání a seřazení podle pořadí biblických knih a kapitol a očísloval jsem tužkou dole po pořádku všechna dochovaná folia, aby bylo možné se v bibli snadněji orientovat. Touto cestou jsem zjistil, že bible má celkem 612 folií, tj. 1224 stran. Při tomto srovnávání jsem použil dvou pozdějších vydání bible, katolické a československé.¹⁾ Zjistil jsem, že všechny knihy Starého i Nového zákona jsou otištěny v úplnosti a ve stejném pořadí. Navíc však v naší staré bibli jsou na fol. 599–605 přidány „Třetí Knihy Machabejské“ (o útisku Židů a jejich povstání), které v novějších vydáních bible nejsou otištěny.²⁾

Vazba listů bible je zachována od začátku knihy až po fol. 577. Další listy jsou již jen jednotlivě přiloženy, a to: Kanonika (f. 578–584), Zjevení sv. Jana (f. 585–598), Třetí knihy Machabejské (f. 799–603) a nakonec Registrum (rejstřík, f. 606–611, chybí 612), v němž jsou podle pořádku církevního roku seřazeny epištoly a čtení na jednotlivé neděle a svátky. Tento rejstřík je následkem častého používání nejvíce poškozený.

Bible je ozdobena četnými iniciálkami, tj. zvětšenými a vyzdobenými začátečními písmeny kapitol. Do textu jsou místy zařazeny pěkné a milé dřevorytové obrázky, kterých je v knize celkem 136. Kromě toho 6 obrázků chybí na dodatečně opsaných foliích, které písař si patrně netroufal nakreslit a označil jen jejich místo rámečky (na fol. 588 a 589). Nejvíce obrázků s fantastickými náměty je v knize Zjevení sv. Jana. Jako zajímavost uvádím obrázek mapy světa na fol. 418v, který zobrazuje podle tehdejších vědomostí jen tři světadíly: Evropu, Asii a Afriku. Dřevoryty pocházejí jednak z doby vydání bible (1549), jednak jsou také starší. Např. dva obrázky mají uveden letopočet 1532 a 1534. Obrázek starého typu dřevěného větrného mlýna s „krátkým kabátem“ na fol. 19 jsem použil ve svém článku „Větrné mlýny na bývalém Oderském panství“.³⁾

Datování bible. Že bible pochází z r. 1549 dokazuje titulní list. Místo původního tištěného titulního listu byl vyhotoven náhradní titulní list při opravě poškozené bible. Rukopisný titul zní:

Biblij Česka.

Cum Gratia et Priuilegio Sanae Regiae Maiaestatie ad Decenulum (S millosti a s povolením svatého královského majestátu k desetiletí)

Letha Páně M. D. XLIX.

Písař, který nakreslil a vyzdobil titulní list a napsal další chybějící listy bible, se na titulním listě uprostřed nahoře podepsal jen svými začátečními písmeny M H a pod ně připojil letopočet 1610, kdy svou práci udělal. Celé znění jeho jména neznáme, zůstává zatím pro nás částečným anonymem. Na posledním foliu textu bible (f. 605) písař text ukončil takto:

Skonawagij se Třetí Knihy Machabejske 1. 6. H 10.

Shodný letopočet 1610 a písmeno H, udávající zřejmě příjmení, dokazují, že titulní stranu a rukopisný konec bible psal tentýž písař.

Ještě přesvědčivějším dokladem, že bible byla vtištěna v r. 1549, je závěrečné sdělení (dnes bychom řekli tiráž) na fol. 598v, ihned po skončení Zjevení sv. Jana. Jde o rukopisné faksimile původního tištěného textu tohoto znění:

Letha Paně Tisycyho Pětisteho Cztyřidcatego Dewateho ve Cztwrtou Květnau Neděli, tento Stary y Nowy Zakon nass ke Cti a k Chwale Boha Wssemohaucyho, potom wssem wěrnym Yazyku, a Narodu Czeskeho k Spasytedlnému užíwáníj, Wytisštěn gest, w Menssim Městě Pražskem, u Bartholoměge Netholitskeho, s znamenitým nakladem tehož Bartholoměge, a Gířika Melantricha Rožďalowskeho, a tak s welikau pracy a s snažnau bedliwosti gest dokonán. Ztoho budíž

Panu Bohu Wsemohaucymu, Chwala, Čžest a Sláwa, y Dikuw čžiněnj, nyini až na wěky wěkuw. AMEN.

Rukopisné přípisky. V bibli jsou napsány četné rukopisné přípisky na okrajích vytištěných stran i na volných stranách, které vznikly při převazbě knihy. Nejvíce těchto přípisků je napsáno česky v knize Zjevení sv. Jana na fol. 590 až 595v. Jsou to přípisky nejstarší, jež byly vepsány již před opravou vazby bible, tedy před r. 1610. Jsou již na okrajích poškozených stran neúplné, vybledlé a těžko čitelné. Písmo ukazuje, že pocházejí od jednoho autora. Zjevení sv. Jana (Apokalypse, z řec. apokalyptein = odhalovati, zjevovati) je jediná prorocká kniha Nového zákona, obsahující řadu symbolů a alegorií. Proto by mohl zpracovat tyto přípisky a vsuvky jen odborník theologie a bibliistiky. Týmž rukopisem jsou napsány české přípisky v knize Daniela proroka, fol. 418v–419, zejména je nalezáme u dřevorytu mapy světa o třech světadílech (Evropa, Asia, Africa), na nichž stojí čtyři fantastické šelmy, symboly budoucích království.

Další a poněkud mladší rukopisný český text je napsán na fol. 424 nahoře, na volné straně před Kapitoulou I. proroka Ozeášě. Při opravě bible byly volné strany slepeny, ale později zase rozlepeny, jak ukazují zrcadlové otisky inkoustu na předchozí straně. Jde o náboženský text, který začíná slovy: „Boyte se Boha wssijckni obywatele zemssti. . .“. Tentýž text byl s obměnou přepsán níže na téže straně znovu jiným písařem. Zde tyto texty neotiskují, protože neobsahují žádné údaje o své době.

Na volné straně bible fol. 470v je latinský rukopisný zápis kněze (tehdy ještě jáhna) Pavla Pazdery, který ve Smržicích u Prostějova zastupoval faráře, jenž byl tehdy v Olomouci. Zápis pravděpodobně pochází z poslední třetiny až konce 17. století (letopočet neuveden). Zápis zní: „Subscribebat Paulus Pazdera tunc temporis diaconus, quando Dominus Parochus erat Olomutii. Erant eo Anno cara tempora et ad haustum et ad cibum, quam vis frumentum valuerit uti triticum semi . . . floreno Rhenano. Siliqua duobus. Hordeum imperiali 5, quodlibet sibi res debuit.“ Překlad: „Podepsal Pavel Pazdera, toho času jáhen, když pan farář byl v Olomouci. Toho roku byla drahota (drahé časy) co do jídla a pití, ačkoliv obilí stálo stejně jako pšenice . . . rýnskou zlatku (florin), luštěniny za dva. Ječmen za císařský 5 . . .“

Následuje česká věta, která ukazuje na těžké časy a drahotu koncem 17. století: „Pane Bože, dai nam i lidem pomocy a zly leta odwratiti.“

Pod tímto zápisem napsal Pavel Pazdera na téže straně Catalogus Reverendorum Dominorum Ecclesiasticorum qui ex cathedra Smrzicensi verbum Dei seminaverunt, tj. Katalog důstojných pánů církevních, kteří ze smržické kazatelny rozšévali slovo Boží.⁴⁾ V tomto katalogu kněží fary ve Smržicích u Prostějova je napsáno celkem 27 jmen kaplanů, a to postupně čtyřmi písaři: písmem I. (1–12), II. (13–14), III. (15–23) a IV. (24–27). Jména těchto kněží (kaplanů) jsou uvedena v poznámce. Z nich jedině předposlední Ignatius Brullus má u sebe letopočet 1710.⁵⁾

Řehoř Wolný v Církevní topografii Moravy uvádí jména farářů ve Smržicích, ale neuvádí ve starší době jména kaplanů.⁶⁾ Podle lask. sdělení současného administrátora smržické fary P. Jaroslava Řezáče v Mostkovicích, má farní kronika ve Smržicích, která začíná v r. 1898, seznam farářů podle Wolného, ale seznam kooperátorů je zahájen až od r. 1728 (jako první je uveden kaplan Jan Nedoma). Je tedy seznam smržických kaplanů (do r. 1710) ve staré bibli vhodným doplňkem ke kronice fary ve Smržicích.

Majitelé bible a jejich Ex libris (Z knih). Nevíme, kdo bibli z r. 1549 koupil a byl jejím prvním majitelem. Je pravděpodobné, že mohl být podepsán na původní tištěné titulní straně. Ta se však nedochovala, neboť v r. 1610 při opravě a pře-

vazbě knihy byl nakreslen ručně nový titulní list a tři další listy. Je také možné, že první majitel bible mohl být autorem nejstarších přípisků v bibli, o nichž bylo pojednáno již výše.

Na nové rukopisně nakreslené titulní straně z r. 1610 již vidíme pod titulem bible rukopisný nečitelný podpis jména majitele:

Ex libris (nečitelné)

(nečitelné) 1667

Tak tedy i majitel bible z r. 1667 zůstává pro nás anonymem, pokud se někomu nepodaří jeho podpis přečíst.

Ke konci 17. století byl zřejmě dalším majitelem bible kněz Pavel Pazdera, podepsaný na fol. 470v (viz výše), o němž již víme, že působil na faře ve Smržicích u Prostějova.

Nejvíce dokladů máme o dalším majiteli bible, jímž byl farář ve Smržicích Václav Antonín Pokorný. Je podepsán nahoře na předešlé bible na desce (po odlepení svrchního papíru): Ex libris Wenceslai Antonij Pokorný. Pod jeho jménem je nalepena oválná mědirytina Ježíše Krista s nápisem: JESV CHRISTI EFECIES. Tentýž podpis je napsán nahoře na fol. 4v u nadpisu Kapitola I. na počátku první knihy Mojžíšovy. Obě Ex libris jsou shodná, nejsou však opatřena letopočty. Ve Wolného topografii najdeme dvě zmínky o faráři jménem Wenzel Pokorný ve Smržicích (Smržitz) u Prostějova. Jmenovaný na tamní faře působil jako farář od 6. 3. 1691 a zemřel 5. 1. 1712. Předtím působil jako farář v Šitbořicích u Klobouk v Brněnské diecési (Wolný II. 33, 35; IV. 71).

Posledním podepsaným majitelem bible byl nepochybně Ignác Brullus, kaplan ve Smržicích, působící tam za faráře Václava Pokorného, od něhož zřejmě bibli získal. V bibli nacházíme jeho rukopisné zápisy: Na dolním okraji fol. 310v čteme: Ignatius Brullus Anno 1709 Smrzicij Cooperator erat (roku 1709 byl kooperátorem ve Smržicích). Na dolním okraji fol. 100: Ignatius Brullus Coop. anno 1710 Smrzicij et eodem anno est aedificata Turis Smrzicens . . . (Ignác Brullus kooperátor r. 1710 ve Smržicích a v témž r. postavena věž (kostela) ve Smržicích). O stavbě této věže se Wolný nezmiňuje. A konečně na fol. 470v je opět Ignatius Brullus napsán v seznamu kaplanů v r. 1710.

Jak se dostala bible z r. 1549 do Spálova zatím s určitostí nevíme. Žádný kněz ze Smržic nepůsobil ani jako kaplan ani jako farář ve Spálově, jak bylo zjištěno prohlédnutím Spálovské farní pamětní knihy 1720–1845, nepřichází tedy v úvahu možnost, že by ji byl přinesl do Spálova některý kněz. Je však velmi pravděpodobné, i podle místní tradice, že bibli získal do své velké zámecké knihovny spálovský pán Karel Ferdinand Schertz, majitel spálovského statku 1694–1723, barokní spisovatel a sběratel starých rukopisných knih a prvotisků (inkunábulí). Po jeho smrti byla sice jeho knihovna zrušena a rozprodána, ale některé knihy z ní se dodnes roztroušeně dochovaly, např. ve Slezské studijní knihovně a v knihovně Slezského muzea v Opavě, v zámecké knihovně na Hradci n. Mor. a jinde.⁷⁾ K. F. Schertz, který zastával funkci tajného rady a komorního ředitele statků olomouckého biskupa, měl možnost častých kontaktů s duchovenstvem diecéze a tak i snadnou příležitost získat do své knihovny bibli z r. 1549.

Osudy bible ve Spálově. Podle vypravování starých spálovských pamětníků chovali starou bibli z r. 1549 jako rodinnou památku po několik generací předkové selského rodu Míků, kteří seděli v dolním konci na gruntě č. 34 ve Spálově a kteří ji prý dostali ze spálovského zámku. Podle sdělení mého staříčka z matčiny strany Josefa Klevara z č. 11 (8. 9. 1843 – 11. 1. 1918) mé matce, chovali tuto bibli již sedláci Karel Mík (1746–1828), jeho syn Isidor Mík (1771–1835) a vnuk Jakub Mík (1810–1893). Bibli si také občas v příbuzenstvu vzájemně půjčovali, což bylo jednou z příčin, že došlo k jejímu značnému poškození.

V letech 1873–1914 nastalo hojné cestování a stěhování lidí ze Spálova, Luboměře i z okolí do Severní Ameriky, ponejvíce do Texasu v USA. Jedním z prvních dokladů o tomto stěhování je písemný záznam mého staříčka Jos. Klevara na zadní předsádce v jeho bibli z r. 1872, který zní: „1873 šel Berálek do Ameriky 4. listopadu z vosmi dítkami“. Kromě rodiny Berálkovy se do Ameriky vystěhovaly rodiny Kubicova, Valentova, Čechova a další rodiny i jednotlivci ze Spálova a usídlili se tam většinou jako farmáři. Rodina Berálkova žila v Hill-county, poblíž města Dalas, rodina Kubicova v Meklenen-county blízko města Waco. Rod Berálků byl starý spálovský rod, doložený zde již od r. 1640, který sídlil po dobu pěti pokolení na chalupě č. 4, odkud se poslední rodina v r. 1873 vystěhovala, a tím rod Berálků ve Spálově zanikl. Rod Kubiců je ve Spálově dosud usedlý v několika rodinách.⁸⁾

V době prvního stěhování do Ameriky došlo k tomu, že si vystěhovalci, příbuzní Míkova rodu, vzali s sebou do zámoří i starou bibli z r. 1549. Když tam pak jel v r. 1904 na návštěvu k příbuzným do Texasu můj stařík Josef Klevar, dostal za úkol přivést bibli zpět do Spálova. Tento úkol splnil a bibli do Spálova přivezl. Bible byla pak až do r. 1942 opět na gruntě č. 34, kdy ji pak sedlák Karel Mík věnoval Vlastivědnému kroužku k uložení do archivní a muzejní sbírky městečka Spálova. Po zrušení muzea ve Spálově v r. 1958 byla bible s ostatními sbírkami odvezena do Okres. vlastivěd. muzea ve Vítkově, po jehož zrušení v r. 1962 byla přivezena zpět do Spálova a uložena v zámku v připravovaném, ale nedokončeném Památníku Spálovska. V r. 1983 musely být místnosti bývalé muzejní sbírky a archivu městečka Spálova úplně uvolněny pro generální opravu pro školní účely. Po skončení opravě byla zde v r. 1985 umístěna pobočka lidové školy umění, nyní pob. základní umělecké školy. Proto musel být zbytek sbírkových předmětů i archiválií odvezen na usedlost č. 21 (jiná možnost nebyla), kde autor článku v současné době chová tuto starou památnou bibli z r. 1549.

Je opravdu škoda, že památky u nás mají ve svém stáří tak těžký život.

2) Prorocství Slepého mládence (Tatařina) ze 16. stol.

Rukopis tohoto prorocství se dochoval ve Spálově vložený v zadním přideštlí staré Bible České z r. 1549. Je napsán na jedné straně ručního papíru formátu 23x32 cm. List je nahoře a na pravé straně hodně poškozen, což ztěžuje a omezuje čtení textu. Poškození je tvarem i rozsahem obdobné jako poškození zadních listů bible, což dokazuje, že rukopis byl v bibli vložen po velmi dlouhou dobu, snad od jeho napsání.

Text rukopisu:

(Leta Pa) nie 1358 Czysarz cztwrtly Karel kdyz gest gel . . . . oznamili mu Rady a Panossowe geho, že by tu byl w Nęga (ke) wsy řečene Altestat neyaky Tataryn od Narozenj Slepý wssak . . . yazyku 12 Uměgicy. Pismo že pisse, kterehož nikdy ne . . . Kterekoli prředpowida, ty že w prawdie prřichazegi, a ziadny . . . wice ziadnemu gen nagednu Otazku. Czechowe niekteřj to . . . Takowymi Dary od Boha obdarženeho, widěti Ziadagice, prosbami Snažnymi k tomu Czysaře przywedli, a by se raczil tak Snižiti Kněmu geti . . . S . . . K němu Cysarz wssed chtěge gey skusyti bylolyby Tak Jakž se o niem prawy, že by Człowěka Jako Slepý nikda newida, a neysa w Tom od Ziadneho S prawe . . . gmenowati uměl řekl.

Zdraw bud gsili Muž Božj! Pakly neysy zgewenj Každého Jako nehodny aby byl zbawen? Kteryžto yhned Odwie (til) Gsem zagiste posel Božj. Ty pak Karle gsy Muž Božj nebo twogi skutkowe dobrže sau znami Bohul Tedy wetce Czysarz Karel: Powěz mi prosym tebe, kterak take dlauho Kralowstwi czeske a kolik bude wnlem Kralul Kteryžto požadaw papiru Nebo Tabulek napsal iz Těchto lyter: I. K.S.W.A.L.G.W.L.F.M.R. ržka Kolik lyter, Tolik Kralu. Neb od každe Lytery Gmeno

Každého Krale se počjta. Y di Czysarz: o Mužj Božj pro ney(wi) ssj Gmeno Pana Gežisse Krysta wyslowmi podle lyter poznamenanych Gmena těch Českých Kralul Odpowědel Muž Božj: I. To nyniegsi otec Twug Jan. K. Ty gsy Karel. S. Sygismundus Syn Twug (jeden řádek je přeškrtnut), W. Waczlaw Druhy Syn twug. A, Albrecht Rakousky Sygmundu Zeř. L. Ladislaw Syn Albrechta Rakauskeho. G. Girzj kral Czech. W. Waczlaw polak (správně má být Wladislaw). L. Ludwik uher. F. Ferdynand sspaniel. M. Maximilian Czech. R. Rudolf Syn geho. Dj Czysarz: Co pak potom bude? Odpowědel Muž Božj: Knižetstwi wrtkawe, Towsse sepsaw swau rukau Czysarz Karel čtwrtly . . . (konec rukopisu, pokračování chybí).

Pro lepší porozumění neúplného textu uvedeného spálovského fragmentu doporučuji pročíst článek Prorocství slepého mládence v Jiráskově knize „Staré pověsti české“, případně ještě porovnat fragment se Zíbrtovými pověstmi o Slepém mládenci (Tatařinu).⁹⁾ Na počátku těchto prorocství se vypravuje o cestě Karla IV. z Německa přes Norimnerk do Čech a o jeho zastávce s družinou u Slepého mládence. Spálovský rukopis udává, že se to stalo L.P.1358 ve vsi Altstatu, kde navštívili Tataryna od narození slepého, jenž jim prorokoval. U Jiráskova čteme, že se ta událost stala L. P. 1362 ve vsi Koutu u Domažlic, kde navštívili slepého mládence. Začáteční písmena českých panovníků, jmenovaných v prorocství, se skoro shodují: Jirásek jich má 11, spálovský rukopis 12. Uvádí totiž ještě před Karlem jeho otce Jana Lucemburského.

Čeněk Zíbrt došel k poznatku, že prorocství Slepého mládence patří mezi nejstarší a neznámější staročeská prorocství. Ve své knížce upozorňuje na dochované rukopisy i na nejstarší známý tisk z r. 1559. Je zajímavé, že v rukopisu Tomáše Mitise z XVI. stol. se shoduje 12 začátečních liter panovníků od J až po R (tj. od krále Jana Lucemb. až po císaře Rudolfa II.) se spálovským rukopisem, navíc je zde i značná shoda textu; nemluví se tu však o mládenci, ale o starci.

Dobu vzniku prorocství můžeme snadno určit do období vlády posledního panovníka, jehož počáteční písmeno je v prorocství napsáno. V našem případě u spálovského rukopisu poslední písmeno R prozrazuje, že toto prorocství vzniklo a mohlo být napsáno nejdříve na počátku vlády Rudolfa II. (1576–1611). Je také známo, že starší varianty prorocství jsou stručnější, novější z pozdější doby mnohomluvnější. Na základě těchto poznatků je třeba zařadit spálovské Prorocství Slepého mládence (slepého Tatařina) mezi nejstarší rukopisné exempláře tohoto druhu.

3) Lítost, můj Stvořiteli, duchovní píseň ze 16. stol.

Tato rukopisná hudební a literární památka je téhož stáří jako předchozí rukopis Prorocství slepého Tataryna. Shodné písmo, papír i formát dokazují, že píseň i prorocství psal tentýž písař v téže době a oba napsané rukopisy byly také společně vloženy do zadního přideštlí Bible České z r. 1549. List rukopisu písně je poškozen především nahoře a na pravé straně, stejně tak jako list rukopisu prorocství.

Na horní části listu jsou napsány noty písně s textem první sloky. Noty jsou napsány na pětlinkové notové osnově a bez taktových čar. V důsledku poškození rukopisu není na začátku skladby dochován notový klíč. Chybějící noty na konci 1. řádku byly doplněny interpolací v duchu skladby.

Píseň je vážná, nábožná, mollového tónorodu a má zčásti recitativní charakter v závěru (pět i více slabik zpívaných na téměř tónu). Připomíná celkovým obrysem melodie nápěv slovenské lidové písně „Já som bača veľmi starý“. S velkou pravděpodobností notový zápis písně začínal klíčem G. V tom případě je tedy píseň složena v aiolské tónině a moll a začíná a končí tónikou a¹. (Jestliže by

Lítost, můj Stvořiteli

Stará česká duchovní píseň ze 16. století z rukopisu vloženého v Bibli České z r. 1549 ve Spálově č. 31. Přepis ze starého notopisu provedl Tr. Sussek (1997). Píseň má 12 taktů.

1. Lí - tost, můj Stvo - ři - te - li, Ot - ěc vše - cho - hou - cí,
2. To, což na kržtu slí - be - no, tot' jsem smut - ný zru - ťil,
u - tě - kam se smut - ný k To - bě, neb tys pan Bůh můj pře - za - dou - cí.
pro - ti Tvému při - ka - zá - ni zhrěšil jsem můj milý Stvo - ři - te - li.

Nápěv se v celkovém obrysu podobá nápěvu slovenské lidové písně

Já som bača veľmi starý.

Já som ba - ča vel - mi sta - rý, ne - do - ži - jem do ja - ri, ne - bu - dú mi
ku - kuš - ky ku - kať na tom mo - jem ko - ťia - ri.

byl na začátku mezzosopránový C klíč na 2. lince osnovy, pak by byla píseň v doričce tónině, která ovšem zní také mollově, a začínala a končila by tónem d¹.

Nápěv písně začíná a končí tónikou a má s jedinou výjimkou dvou tónů spodní kvarty (dominanty) tónový rozsah jen pěti tónů stupnice, mezi nimiž jsou celé tóny a půltóny uspořádány podle modelu: a¹ h² c¹ d¹ e. Tento číselný vzorec, charakterizující mollové znění prvních pěti tónů a tónického kvintakordu, vyskytuje se jen u tónin aiolské a dorské. Ostatní církevní tónorody nepřicházejí v této písni v úvahu.

Při přepisu písně z rukopisu do novodobé notace jsem pro přehlednost úmyslně zkrátil hodnoty trvání not na polovinu: noty dvoucelkové na noty celé, celé na půlové a půlové na čtvrtové.

Text písně:

- 1) Lítost mug Stvořítely, Otče wssemohaucy,
Utikam se (smutny k Tobě), Nebs ty pan Buh mug přežadaucy.
- 2) To což na kržtu slibeno, tott gsem Smutny zrussil,
proti Twemu prikazanj zhřessylt gsem mug mily Stvořítely.
- 3) Gižť se tobě wyznawam ze wssech hržiechuw zlosti
Kterychž gsem se dopustil, W nerozumu swe mladosti.
- 4) Gižť se tobě poraučjm Panu Bohu swemu,
zie mnie Račiss chranitj, diablu Nepržitely Zlemu.
- 5) Uslyssiž mne mug Bože, wden zarmutku meho,
deyž att mi se Tak stane, pro mileho Syna Twego.

- 6) Kteryžto pronas trpiel wswietě mnoho zleho,
a Tudy gest nam hřzssnym, učinil mnoho Dobreho.
- 7) Smrti Wěčné nas Sprostil, a Sotcem swym Smiřil,
aby zladny nezahynul, kdož by wněho prawie wierzył.
- 8) Yatt se ktobie utikam, Pane Boze Kryste,
Že kagicyho pržigmess, Hržichuw mych nezpomeness.
- 9) Marya magdalena, byla Hržissna žena,
když pokani Čjnila, hržichuw odpusstění wzala.
- 10) W tebe dauffagicyho, pane neopustiss,
Lotra na Kržjžj pržigals, wsseckys mu hržjchy odpustil.
- 11) Nad twau pane dobrotau yať smytny nezauffam,
neb twe milosrdenstwj, w Mau posledni hodinu dauffam.
- 12) O Pane Gezu Kryste, kdež ty sam přebywass,
protwau Swatau (Dobrotu) me Dussj Wiecznau radost dass.
Amen Staniz se tak.

Poznámky:

- 1) Katolická bible: Biblij Swatá, aneb wssecka Swatá Pjsma Stareho i Nowého Zákona. W Praze. Nákladem A. Reicharda a Komp. 1872. Českobratrská bible: Biblij swatá aneb všecka swatá písma Starého i Nového zákona. Podle posledního vydání Kralického z roku 1613. V Praze 1928.
- 2) Malý bohovědný slovník, Praha 1963 s. 301, v hesle Makabejské knihy hovoří jen o dvou knihách Makabejských.
- 3) Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, sv. 36/1967, s. 19.
- 4) Děkuji P. Bernardu Bartoňovi, býv. faráři ve Spálově, nyní na kněžském semináři v Olomouci, za laskavý přepis a překlad tohoto obtížně čitelného latinského textu.
- 5) Seznam kněží (kaplanů) ve Smržicích před r. 1710: 1. Božírský, 2. Sliwka, 3. Duchec, 4. Kužaty, 5. Pissžala, 6. Pivaržik, 7. Sschimik, 8. Fotina, 9. Molitor, 10. Pazdera, 11. Kremer, 12. Osvaldt, 13. Spazil, 14. Círbt, (bez čísla) Karasek, 15. Hanzlik, 16. Lisonek, 17. Seitler, 18. Binowsky, 19. Hřžibowski, 20. Cziperawicz, 21. Coczych, (další bez čísla) Nicolaus Leicher, Ignatius Brullus anno 1710, Georgius Schwartz.
- 6) Gregor Wolný, Kirchlische Topographie von Mähren, II. Band, Brno 1857, s. 32–35.
- 7) Hjalmar Kopřiva, Karel Ferdinand Schertz, pozdně barokní autor na Moravě a ve Slezsku, in Okresní vlastivědný sborník Novojicko č. 8/1966, s. 10–12. Stojí za zmínku, že Schertz byl také majitelem knihy Bartoloměje Paprockého, Zrcadlo Slavného Markgrabství Morawského z r. 1593, jak dokazuje na titulní straně jeho podpis: Ex lib. Carol. Ferd. d. Schertz. Nyní tuto vzácnou knihu chová genealog. a herald. badatel Vladimír Kejla, Vrbenského 11, Ostrava.
- 8) Rodopisné údaje jsou čerpány převážně z prací Ant. Brňáka, Staré rodové držby usedlostí na Spálovsku, Spálov 1946–1949, a z článku Soupis rodů a příjmení na Spálovsku od 16. století, Oderské vrchy III/1970, s. 48–57, IV/1971, 52–68 a V/1972, 64–70, 84–94.
- 9) Alois Jirásek, Staré pověsti české, SNDK Praha 1953, s. 213–216. – Dr. Čeněk Zibrť, Zlatý jelen na pražském mostě, Slepý mládenec, Sibylla a jiná proroctví staročeská, Světová knihovna č. 1154–1155, naklad. J. Otto Praha (rok vydání neudán, vyšlo po r. 1911), s. 19–27.

ČESKÝ JAZYK NA POBĚLOHORSKĚ MORAVĚ

KARDINÁL DIETRICHŠTEJN A ČESKÝ PŘEKLAD BIBLE

Jindřich Zdeněk Charouz

V naší národní minulosti existuje řada osobností, jednotlivých událostí či celých období, opředených množstvím legend a mýtů a čekajících dosud na pravdivé vylišení na základě skutečného studia pramenů. Zdůrazňuji právě tato dvě slova, protože základem nám doposud předkládaných pohledů na dějiny jsou v mnoha případech zbožná přání jejich autorů či různých ideologů, literární zpracování apod.

Jedním z takto „postižených“ míst v našich dějinách je právě doba pobělohorská. Největším problémem zde není nedostatek písemných pramenů, snad právě naopak: pro jeho množství se jen málokdo odhodlá jej v širším měřítku studovat. Není to ani v silách jednotlivce. Ten se může věnovat maximálně studiu jednoho dílčího problému. Ani zde se však nesetkáváme vždy se seriózním přístupem – autoři rádi líčí toto období v temných barvách a svá tvrzení přitom dokládají citacemi autentických pramenů. Jejich odpůrci se brání, přičemž se nezřídka dovolávají pramenů stejných. Kde je tedy pravda? Může se stát – v lepším případě, že se jedná o údaj zachycený právě pro svou výjimečnost, a tuto výjimku pak autor považuje za obecný jev. Skutečným historikům by se to však stávat nemělo. Horší případ – a nejsem si jist tím, zda není častější – je ten, kdy píšeme podle předem stanoveného plánu a bereme v úvahu jen ty doklady, které podporují naše názory. Nic jiného nechceme znát, ať patříme na tu či onu stranu. Může být v historické vědě něco horšího? A je to vůbec ještě historie?

Názorným dokladem těchto řádků je problém vztahu kardinála Dietrichštejna k českému jazyku. Obecně platnou představu o této otázce zformuloval snad nejjasněji přední československý marxistický historik, od roku 1972 profesor marxismu-leninismu(1) na brněnské univerzitě, Silvestr Nováček: „Zvlášť silné pozice měla církev římskokatolická odedávna, přesněji řečeno, od doby neblahého působení nepřítelů českého národa kardinála Dietrichštejna, který po národní katastrofě českého národa na Bílé hoře...“¹⁾

František kardinál Dietrichštejn, jedenáctý z dvanácti dětí Adama z Dietrichštejna na Hollenburgu, Finkensteínu a Thalbergu, pána na Mikulově, císařského vyslance u španělského královského dvora, a jeho manželky Markéty de Cardona, se narodil 22. 8. 1570 v Madridu. Po otci Němec, po matce Španěl, nižší školy absolvoval u jezuitů ve Vídni, filozofii v Praze a teologii v Římě. Na kněze byl vysvěcen v Praze r. 1597, 3. 3. 1599 jmenován papežem Klementem VIII. kardinálem titulu sv. Silvestra, 26. 5. 1599 zvolen olomouckým biskupem, 21. 6. téhož roku jmenován papežským legátem a latere a v říjnu téhož roku přijel na Moravu provázen nejen přízní papežovou i císařovou, ale též jedním velkým nedostatkem: česky sice dosti rozuměl, ale hovořit nedovedl. Proto též narazil na odpor zemských stavů, kteří vzhledem k jeho vysokému postavení nemohli zabránit jeho přijetí mezi sebe,

ale na zemském soudu vyžadovali, aby mluvil pouze česky. Kardinál se rychle rozhodl; znalost češtiny byla pro něj nezbytná i z toho důvodu, že chtěl svědomitě plnit své biskupské povinnosti. Začal se učit česky a zanedlouho ovládal i tento jazyk.

Zajímavým dokladem vztahu kardinála Dietrichštejna k českému jazyku je zpráva, na kterou upozornil A. Turek.²⁾ Když bylo potřeba roku 1611 obsadit faru v jihomoravské Lednici, byl požadován kněz, ovládající češtinu i němčinu. V případě, že takového neseženou, mínil kardinál, že stačí, když tam nastoupí kněz znalý jen „moravské řeči“. Z doby pobělohorské pak známe obdobný případ z Brtnice u Jihlavy. R. 1623 psal Dietrichštejn hraběti Collaltovi, že marně shání nějakého schopného kněze, znalého českého jazyka. Navštívil kvůli tomu i probošta v Nové Říši, ale ten mu poskytl pouze dobrou útěchu, nic víc.³⁾

Tyto doklady nejsou a ani nechtějí být ničím jiným než náhodně objevenými zmínkami, ukazujícími na kladný vztah kardinála k českému jazyku. Dalším dokladem může být i Rozenplutův Kancionál, vydaný s Dietrichštejnovým doporučením poprvé r. 1601, i zkušenost Jana Sarkandra z Charvát u Olomouce z roku 1611. Sarkander nechtěl trpět svým farníkům v kostele český zpěv. Vzniklý spor se dostal až ke kardinálovi, který Sarkandra pokáral dosti ostře, aby nenutil poddané zpívat latinské a přesně katolické písně, ale hleděl si více pokoje a nechal farníky zpívat česky.⁴⁾

Sarkandrova zkušenost vypovídá o vztahu kardinála Dietrichštejna k češtině více a objektivněji než výše uvedené zmínky o kněžích pro Lednici a Brtnici. Nejzávažnějším a také nejzajímavějším svědectvím však je kardinálovo úsilí o český katolický překlad Písma svatého.

Snad jako první na tuto skutečnost upozornil Řehoř Volný ve své Církevní topografii Moravy. Pojednává o životě kardinála Dietrichštejna připomněl jeho zprávu kongregaci De propaganda fide z 21. 12. 1634, v níž se mimo jiné hovořilo o jeho úsilí o český katolický překlad bible a o pilném překladateli, kapucínu P. Františku Polonovi.⁵⁾

V roce 1870 pak uveřejnil Beda Dudík svou práci o knihovně a archivu olomouckých arcibiskupů na zámku v Kroměříži.⁶⁾ Zde uvádí mimo jiné, že ve 3. svazku rukopisné pozůstalosti Jana Jiřího Středovského se nachází zpráva, která je velmi zajímavá zejména pro teology a budoucí životopisce kardinála Dietrichštejna. Ze Středovského záznamů totiž vyplývá, že na Dietrichštejnovův příkaz se začal kolem r. 1634 zabývat moravský kapucín P. František překladem bible do češtiny. Jelikož ale kardinál r. 1636 zemřel, práce už dále nepokračovala.

Téhož roku publikoval Beda Dudík ještě i podrobnější údaje o této zajímavé otázce. Ve svém pojednání o zprávě kardinála Dietrichštejna kongregaci De propaganda fide z 21. 12. 1634 otiskl celou tuto kardinálovu relaci z (jediného zřejmě dochovaného) opisu v kroměříšských Středovskianech⁷⁾. Zde olomoucký biskup praví: „Nejen mojí diecézí, ale i všem českým diecézím je vlastní společná nesnáze, že jsou příliš zamořeny rozličnými bludy různých herezí, a tedy málo schopné a neochotné hledat nezbytné protilátky a ochranné prostředky proti tomuto jedovatému dechu, a přitom do dnešního dne zcela postrádají překlad Starého a Nového Zákona ve znění Vulgáty v českém jazyku (Veteri ac Nouo editionis vulgatae testamento in bohemico idiomate), který je naprosto nezbytný pro kázání a řešení sporů, a v nutných případech musí se stále uchýlovat k heretické české biblí. Proto jsem, pohnut jsa uvedenou politováníhodinou potřebu českých diecézí, již je třeba co nejdříve uspokojit, v minulém roce získal od Vašich Eminencí laskavé svolení pro řeholního Otce Františka Polona z řádu kapucínského, jenž s velkou horlivostí se nabídl, že takový překlad pořídí, a usilovně se od té doby pustil do práce. Snažně prosím Vaše Eminence, aby toto své svolení potvrdili a aby zabrá-

nill tomu, že by se těžká práce svrchu řečeného Otce ukázala zbytečnou a že by celý jeho Serafínský řád byl tak vydán všanc posměchu a jeho úsilí a snaha mohly být zesměšněny, a to tím, že byste uznali za vhodné nařídit svým dekretem adresovaným kardinálu Harrachovi, arcibiskupu pražskému, a biskupům obou českých diecézí, abychom nemuseli v našich diecézích přijímat, tisknout a šířit jiný (než od jmenovaného Otce Františka Polona) překlad bible do češtiny...⁸⁾

S odvoláním na Volného a tuto druhou Dudíkovu práci uvádí Josef Jireček⁹⁾, že z rozkazu kardinála Dietrichštejna začal kapucín František Polonus r. 1633 překládat Písmo sv. s takovou pílí, že po roce bylo dílo hotovo a kardinál žádal 21. prosince 1634 Kongregaci De propaganda fide, aby nařídila, že čeští biskupové musí ve svých diecézích přijmout pouze tento překlad. Kongregace však tuto žádost nevyřídila a rukopis je uchováván (podle J. Jirečka) v kroměřížské zámecké knihovně.

Josef Vraštil¹⁰⁾ píše, že „nový pokus o bibli podle norem katolických učinil kard. Dietrichštejn kolem r. 1630, uloživ její překlad kapucínu Martinu Polákovi a staraje se o její schválení sv. Stolicí; ale bible ta tiskem nevyšla a po rukopise není nikde stopy“. Jan Tenora¹¹⁾ chválí Dietrichštejna za to, že „pečoval také 1633 o to, aby dáno bylo katolíkům do ruky katolické Písmo svaté a vymohl povolení kongregace, aby směl dáti přeložiti celou bibli na jazyk český“.

Ferdinand Hrejsa¹²⁾ zmiňuje mezi českými katolickými pobělohorskými překlady také překlad kapucína Františka Polona, který z uložení kardinála Dietrichštejna přeložil bibli za jeden rok. Kardinál pak 21. 12. 1634 žádal v Římě o svolení k rozšiřování tohoto překladu po Čechách a Moravě — odpověď však nepřicházela a překlad zůstal v rukopise. František Václav Peřinka s odvoláním na J. Jirečka, jehož prakticky doslovně cituje, tvrdí, že rukopis tohoto překladu se chová v kroměřížské zámecké knihovně¹³⁾. Naposledy se pak o tomto překladu zmiňuje ve své záslužné práci František Verner, ovšem ve zjevné závislosti na starších údajích Vraštilových¹⁴⁾.

Zastavme se ještě u osoby překladatele. Dietrichštejnova relace, Volný i Beda Dudík uvádějí kapucína P. Františka Polona právě tak jako ostatní autoři, kteří z nich čerpají; pouze J. Vraštil s Fr. Vernerem znají Martina Poláka. Kdo byl tento František Polonus? Dlužno hned na začátku uvést, že jeho osobou se „zabývá“ pouze J. Jireček¹⁵⁾, který však přináší pouze informace obsažené v Dietrichštejnově relaci. Chceme-li k těmto údajům přidat alespoň základní data z jeho života, musíme se obrátit přímo k pramenům — v tomto případě k pramenům velice skoupým. Z nich se totiž dovíme pouze to, že dne 16. 5. 1614 byl přijat za člena českomoravské provincie kapucínského řádu bratr Franciscus Silesius vulgo Polonus¹⁶⁾, misionář, který býval častěji kvardiánem v různých klášterech, čtyřikrát definitorem českomoravské provincie a zemřel 1. 2. 1658 v hornorakouském Steyru¹⁷⁾.

Z uvedené Dietrichštejnovy relace i těchto ne vždy seriózních údajů v literatuře vyplývá, že skutečně r. 1633 kardinál se staral o český překlad Písma sv., že mu v této záležitosti vyšel vstříc kapucínský mnich František Polonus, který na překladu začal pracovat, a že r. 1634 kardinál žádal v Římě, aby tento překlad byl prohlášen za jediný oficiální český překlad Bible. Odpovědi se však nedočkal a o dalších osudech překladu nic nevíme. Nevíme bohužel ani to, zda byl dokončen. Domnívám se však, že z těchto údajů můžeme celkem objektivně vydedukovat, že vztah kardinála Dietrichštejna k českému jazyku rozhodně nebyl nepřátelský, i když samozřejmě rozhodujícím motivem zde byly zřetele náboženské. V žádném případě však olomouckého biskupa Františka kardinála Dietrichštejna nelze označovat za germanizátora Moravy či nepřitele českého národa.

Poznámky:

- 1) Nováček, Silvestr: Břevclavsko 1918—1921. Brno 1972, s. 125.
- 2) Turek, Adolf: Ergänzungen zur Geschichte der kroatischen Kolonisation in Mähren. Österreichische Osthefte, 26, 1984, s. 383.
- 3) Balcárek, Pavel: Brtnice ve víru třicetileté války. In: Dějiny Brtnice a připojených obcí. Brno 1988, s. 137.
- 4) Zlámal, Bohumil: Blahoslavený Jan Sarkander, moravský mučedník. Řím 1969, s. 43—44.
- 5) Wolný, Gregor: Kirchliche Topografie von Mähren. Abt. 1. Bd. 1. Brünn 1855, s. 92, pozn. 1.
- 6) Dudík, Beda: Bibliothek und Archiv im fürsterzbischöflichen Schlosse zu Kremsier. Wien 1870, s. 18.
- 7) Dudík, Beda: Bericht über die Diocese Olmütz durch den Cardinal Franz von Dietrichstein im Jahre 1634. Wien 1870. — Zvl. otisk z: Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. Bd. 42.
- 8) Tamtéž, s. 16—17.
- 9) Jireček, Josef: Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku ve spůsobě slovníka životopisného a knihoslovného. Sv. II. Praha 1876, s. 132.
- 10) Vraštil, Josef: České překlady biblické. In: Český slovník bohovědný. Díl III. Praha 1926, s. 334—341, resp. s. 337.
- 11) Tra (= Jan Tenora): z Dietrichštejna František Serafínský. In: Český slovník bohovědný. Díl III. Praha 1926, s. 507—515, resp. s. 514.
- 12) Hrejsa, Ferdinand: Bible a český národ. In: Bible a český národ. Brno 1935, s. 38 — Ročenka „Chudým dětem“. Roč. 47.
- 13) Peřinka, František Václav: Dějiny města Kroměříže. Díl II. Kroměříž 1947, s. 673.
- 14) Verner, František: Bibliografie českých překladů celé bible i jejich částí. Praha 1987, s. 24.
- 15) Jireček, Josef, l. c., s. 132.
- 16) Státní oblastní archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Kapucíni Olomouc, kniha č. 9 — Katalog kněží a laiků, přijatých do řehole od založení českomoravské provincie 1599—1782.
- 17) Státní oblastní archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Kapucíni Olomouc, kniha č. 14 — Nekrologium českomoravské provincie kapucínského řádu 1600—1877.

OSUDY FULNECKÝCH ZVONŮ

Pavel Šrámek

Zvony se právem řadí mezi významné umělecko-historické památky jako málo známé doklady profesní úrovně mistrů svého oboru — zvonařů. Navzdory mnoha pohnutým událostem v toku času zůstávají svědky pestré minulosti našich dějin. Přes svou obtížnou dostupnost to byly právě zvony, které značně trpěly za požárů a především válečných rekvizic, kdy byly snímány nebo také (a to častěji) barbarsky shazovány ze zvonice a rozbíjeny pro materiál, z něhož byly ulity, aby se následně zvonovina přetavila v dělovinu.

A nejinak tomu v dřívějších dobách bylo i v moravském městě Fulneku, významném to středisku na výhodné strategické křižovatce těsně u slezských zemských hranic. Město, důležité kulturní a duchovní centrum zejména v 16. a 17. století, známé několikaletým působením J. A. Komenského, bylo dostatečně bohaté, aby se zde koncentrovaly osobnosti, které zde přitahovala v předbělohorské době také výrazná podpora stoupců reformace majiteli panství pánů Skrbenských z Hřístě, kteří Fulnek drželi do roku 1622, kdy přešel do rukou pánů Bruntálských z Vrbna, horlivých katolíků.

Množství církevních objektů (včetně 2 klášterů — augustiniánského a kapucínského), významný zámek a starobylá radnice byla místa, kde v minulosti existovalo poměrně hodně cenných kampanologických artefaktů. Žel, jak již bylo dříve naznačeno, do současnosti se zachovalo minimum zvonů, avšak i dnes se může Fulnek pyšnit 3 zvony ze 16. století, o jejichž existenci nemá povědomost ani Památkový úřad v Ostravě.

Stručná rekapitulace fondu zvonů ve Fulneku dle jednotlivých objektů do začátku 1. světové války.¹⁾

1. **farní kostel Nejsvětější Trojice** — zde a později v sousední zvonici nad bratrskou školou bylo v minulosti zavěšeno celkem 7 zvonů. Byly zde zvony, ulité v letech 1660, 1699, 1711, 1876 a 2 bez vročení, zvané Sturmglocke, Augustin, Nejsv. Trojice, umíráček a Florián či Vesper. Další zvon o váze 15 centnýřů (cca 840 kg), zvaný Gebetglocke, který byl ulit 1630 v Opavě tamním zvonařem Hansem Knauffem, je dnes zavěšen ve zvonici farního kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Vítkově.²⁾ Tento původní fulnecký zvon vyniká krásně odlitým allančním erbem donátorů pánů Sedlnických z Choltic a Cigánů ze Slupska a nespornou kuriozitou je dodatečně vyrytý sedmřádkový nápis na krku zvonu o posvěcení zvonu dne 12. 5. 1675 proboštem augustiniánského kláštera ve Fulneku P. Mathlasem Augustinem Richterem.
2. **kostel sv. Josefa** — areál kapucínského kláštera — zde byl zavěšen zvon, ulitý 1697 opavským zvonařem Jiřím Ignácem Maderhofferem po zničujícím požáru města dne 28. 8. 1695.

3. **mariáský kostel Loreta** — vedle kapucínského kláštera — zde visely do zrušení kostela v roce 1786³⁾ 2 zvony, ulité 1727 v Opavě Franzem Xaverem Stankem a 1671 v Praze Christophem Waltherem.
4. **bratrský sbor** (kaple sv. Vilgefortis na místě původního špitálského kostelíku Všech svatých) — původně zde byl zřejmě zavěšen zvon z roku 1580, dnes umístěný na radnici a také zvon z roku 1737, ulitý neznámo kde a kým.
5. **hřbitovní kaple sv. Rocha** — ještě v roce 1912 zde byl zavěšen zvon, dnes umístěný v lucerně radniční věže bez vročení a autora.
6. **zámek** — ve věži Horního zámku, vystavěné za Václava Bruntálského z Vrbna po 1633, byly v minulosti s největší pravděpodobností zavěšeny zvony (zřejmě hodinové cimbály), avšak nejsou archivně doloženy jejich popisy a bližší údaje.
- 7) **městská radnice** — zde odbíjely čtvrtě a celé hodiny cimbály, později rozlité za požárů. Roku 1783 přelil Friedrich (zřejmě Franz) Stanke z Opavy 2 cimbály o průměru 98 a 84 cm, které byly u příležitosti znovuoživení městské radnice tamtéž zavěšeny.

Během 1. světové války bylo rekvírováno celkem 8–9 fulneckých zvonů — 2 hodinové cimbály z radnice, zvon z bratrského sboru z roku 1737 (vše dne 13. 9. 1917 za účasti c. k. vojenského komanda z Krakova) a již o rok dříve — dne 9. 9. 1916 — byly odebrány: největší zvon ze zvonice o váze 1470 kg, zvony Nejsv. Trojice, přelitý 1711 v Olomouci Jiřím Frant. Relmerem, dále „Vesper“ o váze 100 kg, přelitý ve Vídeňském Novém Městě Ignácem a Petrem Hilzerovými a dne 28. 10. 1916 „Sturmglocke“ neboli Paulin o váze 130 kg, ulitý F. X. Stankem v Opavě a cenný zvon Augustin o váze 345 kg z roku 1660. Dále byl rekvírován zvon z roku 1697 z klášterního kostela sv. Josefa a zřejmě zvon (asi 1) ze zámku.

Již v roce 1918 byly pro městskou radnici ulity 2 náhradní ocelolitinnové cimbály ve vítkovických železárnách za velké finanční pomoci fulneckého starosty Brittaniho a instalovány 27. 2. 1919 Rob. Jarolimem, stavitelem ve Fulneku, jelikož město nemohlo zůstat bez časového odbíjení hodin. Zvonice náhradou za rekvírované získala 2 nové zvony ze zvonoviny, ulité 1923 v Chomutově Richardem Heroldem a velký zvon od téhož zvonaře v roce 1930. V meziválečném období byly na radnici rovněž přeneseny a zavěšeny zvony z kaple sv. Rocha a zvon, původně existující ve věži bratrského kostela.

Po rekvizicích II. světové války zmizely ze zvonice u farního kostela všechny zvony (celkem 5 z let 1630, 1699, 1923 - 2 ks a 1930, přičemž oba nejstarší — Gebetglocke a umíráček — byly z původního zvonového fondu kostela).

Stav z roku 1991:

- a) **městská zvonice u farního kostela** — není zde žádný zvon, pouze zvonové stolice po původních, zde zavěšených zvonech. Celá zvonice bude zřejmě využita jako netradiční výstavní či alternativní kulturní prostředí.
- b) **farní kostel Nejsv. Trojice** — v kopuli chrámu zavěšen malý zvonek, ze zvonoviny, ulitý 1699, bez uvedení jména zvonaře. Jde s největší pravděpodobností o původní umíráček ze zvonice.
- c) **věž bratrského sboru** — dnes zde existuje pouze 1 malý zvonek ze zvonoviny, ulitý 1922 neznámo kde a kým.
- d) **kaple sv. Rocha** — bez zvonu, silně zdevastovaná.
- e) **zvonice klášterního kostela sv. Josefa** — jako jediná cenná movitá památka v areálu zpustlého kapucínského kláštera je zavěšen ve věži dobře přístupný zvon ze zvonoviny s reliéfy sv. Josefa a sv. Františka, přelitý Leopoldem Františkem Stankem v Olomouci 1835.

- f) **zámek** – v lucerně věže je zavěšen ocelolitinový cimbál z roku 1918, ulitý ve Vítkovicích pro radnici ve Fulneku o váze 236 kg s nápisem v německém jazyce, silně zkorodovaný.
- g) **městská radnice** – zde jsou v lucerně věže zavěšeny 2 nejcennější kampanologické památky města. Jde o 2 cimbály, přenesené zde za první republiky z kaple sv. Rocha a zřejmě z bratrského sboru.

Popis zvonů:

I. zvon z roku 1580 je zavěšen v lucerně radniční věže ve Fulneku. Je to cimbál ze zvonoviny, odbíjející dnes čtvrtiny hodin, zavěšený na 6 profilovaných uchách. Jeho výška včetně uch je 34 cm, dolní průměr věnce = 36 cm. Čepec zvonu pokrývá jednořádkový nápis kapitálou vymezený dvěma zdvojenými plastickými linkami 1 cm vzdálenými bez rozdělovacích reliéfů, značek či symbolů: SLOWO PA NIE ZVSTAWA NA WIEKY. Na krku zvonu pod spodní plastickou linkou je umístěno vročení – 1580. Na přechodu k věnci obíhá plastická linka. Věнец zvonu je hladký, na okraji rozšířený širokou plochou lištou, tvořenou 2 plastickými linkami. Výška písma na čepci včetně letopočtu je 3,5 cm. Zvon je autor- sky anonymní.

II. zvon bez konkrétního vročení je rovněž zavěšen na koruně se 6 hladkými uchy v lucerně fulnecké radniční věže. Jde o cimbál ze zvonoviny, odbíjející celé hodiny. Výška zvonu včetně uch – 51 cm, dolní průměr věnce je 53 cm. Jeho čepec pokrývá jednořádkový nápis, pokračující na krku zvonu. Mezi dvěma plastickými linkami 0,5 cm od sebe vzdálenými obíhá po obvodu zvonu 3,5 cm široká nápisová páska, v níž začíná nápis, ulitý písmeny pozdně gotické majuskuly s humanistickými prvky, naznačující unciiální formu: AVE MARIA GRACIA PLENA DOMINVS TECVM ZA. Dále již na krku zvonu je dokončení celého nápisu: PVRGMISTRA CINCE. Na přechodu k věnci obíhá plastická linka. Věнец hladký, na okraji zesílen plochou lištou. Výška písma 3 cm. S ohledem na absenci letopočtu lze dle celkové kompozice zvonu a charakteru písma vročení vymezit lety 1510–1530 i s ohledem na skutečnost tehdy ne neobvyklé autorské anonymity.⁴⁾

III. zvon – právem je nutno upozornit na pozdně gotický zvon,⁵⁾ zavěšený ve zvonici farního kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Fulneku – Jerlochovicích. Je to dnes jediný existující zvon z původních 3, které dříve v kostele existovaly. Jde o autorsky anonymní zvon, ulitý 1528 s jednořádkovým nápisem na čepci mezi dvěma plastickými linkami, gotickou minuskulí a dělený kosočtvercem: ihesvs x nazarens x rex x lvdæorvm x lvcas x marcvs x ioannes x matthevs x a^o 1528. Krk zvonu je holý, na přechodu k věnci obíhá 1 plastická linka. Věнец je hladký, na okraji rozšířen plochou lištou. Výška písma = cca 4,3 cm. Zvon měl jméno Maria Theresia a váží asi 670 kg. Zajímavostí je skutečnost, že zvon byl za první světové války přes svou nespornou, zejména historickou hodnotu rekvírován a poté vrácen zpátky; v případě druhého zvonu z Jerlochovic, ulitého 1465, jednoho z nejstarších existujících na území dnešního okresu Nový Jičín do druhé světové války, se jeho případné poválečné osudy vypátrat nepodařilo a s největší pravděpodobností byl jako mnoho jiných rozlit pro válečné účely.

Závěrem dodejme, že duchovní správce farního úřadu Fulnek, farář P. František Xaver Ocásek dne 5. 7. 1917 trpce konstatuje, že pro účely válečných rekvizic byly již zabaveny v době jeho přípisu 3 zvony z Fulneka, 1 z Jerlochovic, 2 z Děrného, 1 ze Stachovic a 2 z Lukavce o celkové váze 4 424 kg. Toto memento nechť je varováním a současně nadějí pro lepší příští nejen zvonů, ale všech památek vůbec v dobách budoucích, zřejmě nelehkých.

Poznámky:

- 1) Základní heuristika ke zvonům ve Fulneku: Prameny – J. P. Cerroni „Glockeninschriften“, rkp. MZA Brno, G 12, Cerroni I, č. 58. Pozůstalost dr. Nevěřila, ZA Opava, pracoviště Olomouc, inv. č. 97–99. Pozůstalost dr. Kühna, odd. dokumentace a evidence KÚSPPOP Brno, kart. 8–9. Pozůstalost G. Becka, ZA Opava, kart. 10, inv. č. 74. Literatura – „Jahrbuch des Museum – Vereines für Neutitschein und das deutsche Kuhländchen, 1912, II, s. 35–43. Turek A.: „Fulnecko“, 1940 – v rámci Moravské vlastivědy. „Das Kuhländchen“, – zvláště ročník V. (1923). XII. (1931) a XIV. (1939). Schünke R.: „Olmützer Glockengiesser“, Brno 1916, s. 129–149.
- 2) Tato skutečnost byla osobně zjištěna autorem článku při terénním kampanologickém výzkumu okresu Opava v roce 1981.
- 3) „Das Kuhländchen“, XIV, 1939, s. 21 – článek prof. J. Wellerta „Die ehemalige Maria Loretokirche in Fulnek“.
- 4) L. Mičák „Zvony hranického konváře a zvonáře Václava“, VVM, XXXVIII, 1986, s. 61–63 – autor připouští, že zvonářem Václavem z Hranic mohl být tento zvon ulit. Pocházel ze zrušeného kostela Nanebevzetí Panny Marie v bývalé Hrnčířské ulici. Autenticita zvonáře není jednoznačná – pravdou je, že zvonář Václav prokazatelně často odléval nápisovou legendu, vyskytující se i na tomto nesporně původním fulneckém zvonu.
- 5) Zvon byl do článku zahrnut proto, že Jerlochovice se staly součástí, resp. městskou částí Fulneka nejdříve z bývalých samostatných politických obcí a např. v městských knihách jsou zapisovány jako část města na stejné úrovni jako dřívější Horní a Dolní předměstí obdobně jako v knihách pozemkových. Některé chybějící údaje o zvonu (rozměry) zde nejsou uvedeny, neboť osobní průzkum zvonu v roce 1981 byl jen orientační vzhledem k tehdejšímu důrazu autora na zpracování katalogu existujících zvonů v terénu SmK výhradně opavské proveniencí.

Znaky tří proboštů augustiánského kláštera ve Fulneku z 1. třetiny 17. století

Karel Müller

Před třemi lety jsme na stránkách našeho časopisu upozornili na dosud poměrně zanedbávanou součást české heraldiky a sfragistiky – znaky a pečeti představitelů duchovních řádů.¹⁾ Náš zájem se soustředil na klášter augustiniánů-kanovníků ve Fulneku a jeho probošty od 2. poloviny 17. století, t.j. od doby, kdy získali (1672) právo užívat pontifikálií. Důkladná evidence pečeti představených kláštera ze staršího období zůstává zatím dezideriem, k jehož naplnění lze dojít jen dlouhodobou heuristickou prací v mnoha archivech, neboť diplomatická produkce fulneckého augustiniánského kláštera byla zvláště od 16. století poměrně bohatá. Náš současný příspěvek, v němž si všímáme z heraldického a sfragistického hlediska tří fulneckých proboštů z 1. třetiny 17. století, je tedy jen jedním z kamínků do postupně a pracně sestavované mozaiky.

V roce 1594 byl zvolen fulneckým proboštem dosavadní farář v Uničově Jan Bohuš (Bohusius), nejpozději od roku 1598 nazývaný též Velvarský. Privilegiem císaře Rudolfa II. daným v Praze 20. září 1608 byl Bohušovi a jeho příbuzným potvrzen šlechtický stav a predikát „de Valvarecchio“²⁾, který však nejčastěji používal v české podobě „z Velvárek“. Zatímco dosavadní heraldická literatura³⁾ soudí, že probošt pocházel z vlášské rodiny, snad z Milánska, čemuž by nasvědčoval italsky znějící přídomek, historikové zabývající se dějinami fulneckého kláštera⁴⁾ se přiklánějí k českému původu z města Velvar. Kontroverznost se projevuje také u proboštem užívaných znaků. Podle výše uvedeného privilegia z roku 1608 byl jeho štít modrý a v něm na zeleném pahorku stojící stříbrná vlaštovka se zlatými pařáty a zobákem, v němž drží zlatého hada. Klenotem byl praporec stříbrno-červeně pruhovaný, přikryvadla modro-stříbrná.⁵⁾ Naprosto rozdílný je však erb, dosud v literatuře nepopsaný, dochovaný na pečeti, kterou probošt Jan Bohuš přivěsil na pergamenovém proužku k listině z 18. července 1600, již klášter prodává fulneckému měšťanu Janu Wellartovi role v Děrném.⁶⁾ Pečeť z červeného vosku je kulatá o průměru 32 mm v misce z vosku přirozeného. V pečetním poli je vyryt štít zdobený rolverkem, v němž je zcela jasně patrná figura štíra, která se opakuje také v klenotu na turnajské přílbě s přikryvadly a točením. Erb narušuje nahoře i dole bohužel velmi setřelý majuskulní opis, lemovaný zevnitř dvojitou linkou a zevně vavřínovým věncem. V tomto případě se jednalo zřejmě o osobní znak, nebo spíše znak udělený některým palatinem, který však byl později zcela změněn erbovním privilegiem z roku 1608. Není však vůbec vyloučeno, že Jan Bohuš skutečně pocházel z českých Velvar a příbuznost s vlášskou rodinou „de Valvarecchio“ byla pouze fikcí, neprávem verifikovanou císařským diplomem. Užívání nového erbu se nám v excerpovaném archivním materiálu opavského zemského archivu nepodařilo potvrdit.

1. Pečeť Jana Bohuše z Velvárek

2. Pečeť Jiřího Ludvíka Šlacha ze Šlachten

Kresby Hana Pravdová

V roce 1609⁷⁾ probošt Jan Bohuš z Velvárek zemřel a novým představeným kláštera byl zvolen Tomáš Schiller z Nového Jičína, předtím farář v Cholině. Ačkoliv jeho pečeť jsme v dochovaných pramenech zatím nenalezli, lze předpokládat, že byla rovněž erbovní, neboť jmenovaný byl již 25. září 1602 spolu se svým bratrem Gabrielem císařem nobilitován s predikátem „z Nového Jičína“, t.j. z rodiště. Současně jim byl udělen erb: dělený štít, nahoře ve stříbrném poli tři vedle sebe stojící V, dolní polovice polcena, v pravém černém poli zlatý prsten s modrým kamínkem s červenou růží, v levém zlatém poli modrá lilie. Klenotem na modro-zlaté točenici byla rozvěšená křídla, pravé opakovalo pravé spodní pole štítu a levé levé spodní pole. Přikryvadla byla černo-zlatá a modro-zlatá.⁸⁾ Probošt Schiller zemřel v roce 1624.

Následujícím představeným kláštera se stal také erbovník – Jiří Ludvík Šlach (Schlachius). Jeho nobilitaci však neuvádějí žádné genealogické a heraldické příručky, takže lze usuzovat na udělení erbu některým z četných palatinů. Zatím literaturou neevidovaný erb spatřujeme na dvou dochovaných pečetích z roku 1635. Dne 17. října 1635 daroval probošt jménem kláštera Jurovi Rokytovi z Lukavce kus role a na darovací listinu přitiskl pod papírovým krytem svou větší pečeť kulatého tvaru o průměru 32 mm. V pečetním poli byl situován celý erb, na otisku poněkud nezřetelný. Španělský štít je dělen břevnem, snad s položeným hadem, v horním poli 3 pěticípé hvězdy, ve spodním zřejmě trojlístek. Na korunovaném turnajském helmu s přikryvadly je klenot v podobě vyrůstající lidské postavy držící v pravici meč a v levici asi hada. Majuskulní opis mezi dvojitou linkou a linkou s vavřínovým věncem je zcela nečitelný.⁹⁾ Jak dosvědčuje list napsaný právě o měsíc později, užíval probošt současně osmihranného sekretu o výšce 17 mm a šířce 14 mm, na němž byl zobrazen tentýž erb, přičemž po stranách klenotu byly iniciály GLSD SPF (=Georgius Ludovicus Schlachius de Schlachten, Praepositus Fulnecensis). Ani tento exemplář, provedený v červeném vosku, není zachován v té kvalitě, aby nám umožnil popsat znak probošta Jiřího Ludvíka Šlacha z Šlachten, jak se sám česky podepisoval, podrobněji.¹⁰⁾ Zanedlouho po vydání uvedených listů, v roce 1636, probošt zemřel.

Výše popsané pečeti potvrzují naše závěry, které jsme zveřejnili již v našem předchozím příspěvku o pečetech představených augustiniánského kláštera ve Fulneku. Zdejší probošti užívali od 16. století až do druhé poloviny století následujícího, přesněji do udělení práva nosit infuli a berlu, výhradně znakových pečeti, lišících se od pečeti soukromých osob jen legendou informující o zastávaném úřadu.

Poznámky:

- 1) K. Müller, Pečeti proboštů augustiniánského kláštera ve Fulneku od poloviny 17. století, VSONJ 42, 1988, s. 52–58. Tam uvedena též literatura k dějinám kláštera a heuristická východiska našich příspěvků.
- 2) A. v Doerr, Der Adel der böhmischen Kronländer, Prag 1900, s. 77; A. Král von Dobrá Voda, Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien, Prag 1904, s. 19; A. Sedláček, Českomoravská heraldika II, Praha 1925, s. 665; J. Pilnáček, Staromoravští rodové, 2. vyd., Brno 1972, s. 157–158; týž, Rody starého Slezska I, Jílové u Prahy 1972, s. 84.
- 3) Viz předchozí poznámka. Obdobně též A. Sedláček v Ottově Slovníku naučném, XXVI, s. 376.
- 4) S. V. Oppl, Z kroniky staroslavného města Fulneku působiště J. A. Komenského, Fulnek 1928, s. 149; F. V. Peřinka, Augustiniáni kanovníci ve Fulneku do války třicetileté, Sborník historického kroužku 32, 1931, s. 256. Za „ein Böhm von Welwar hinter Prag gelegen“ jej označuje Hoffmannova kronika města Fulneka psaná počátkem 18. století (Moravský zemský archiv v Brně, G 12, č. II 248/6).
- 5) Pilnáček, Staromoravští . . . , c. d., s. 157–158; týž, Rody . . . , c. d., s. 84. V. Král z Dobré Vody, Heraldika, Praha 1900, s. 280, a Sedláček, c. d., s. 665 popisují pouze polepšený erb z 31. 10. 1652.
- 6) Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), Augustiniáni-kanovníci ve Fulneku, inv. č. 24, sign. I 20.
- 7) G. Wolný, Kirchliche Topographie von Mähren, I/3, Brünn 1859, s. 201, a po něm J. Zúkal, Paměti opavské, Opava 1912, s. 312, a Peřinka, c. d. s. 261, uvádějí rok smrti 1610.
- 8) Doerr, c. d., s. 71; Král, Der Adel, c. d., s. 229; Pilnáček, Staromoravští . . . , c. d., s. 123–124.
- 9) ZAO, Urbariální komise slezská v Opavě, inv. č. 333.
- 10) ZAO, prac. Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 1985, sign. B b 3, kart. 396. Zúkal, c. d., s. 314, uvádí v pramenech námi neověřený šlachův predikát „z Osterhofu“.

Špatný konec novojičínské měštanky Ludmily Schwarzové

Erich Šefčík

Tento příběh, který zde budu vyprávět, je vlastně jen jednou malou epizodou v mnohastoletých dějinách Nového Jičína, epizodou tak zanedbatelnou, že o ní z novojičínských pramenů jen víme z kroniky města založené v roce 1607 měšťanem Matyášem Scheitenhauerem. V ní se píše, že 24. listopadu 1612 byla na novojičínském náměstí popravena Ludmila Schwarzová, žena novojičínského měšťana Melichara¹⁾, a to za falšování peněz. Když jsem po této údajné falšovatelce dále pátral, zjistil jsem, že její smutný konec má úzkou souvislost se známou aférou dovozu falešných mincí na Moravu a Těšínsko z polského Žywce. Hlavní postava této transakce, Kašpar Rot, původem z Kežmarku, zatáhl do tohoto nezákonného podniku mnoho novojičínských občanů a občanů z dalších měst severovýchodní Moravy. Kašpar Rot pracoval jako zprostředkovatel Mikuláše Komorowského, majitele panství Żywiec a hejtmana osvětimského, iniciátora ražby falešných mincí. Spolu se svým společníkem a sluhou Josuou Herinagem, původem z Ulmu, byl koncem roku 1611 zatčen v Novém Jičíně, kde vyměňoval falešné peníze²⁾. Při výslechu udal mnoho svých skutečných i domýlých společníků z různých měst severovýchodní Moravy (Příbor, Fulnek, Valašské Meziříčí, Lipník), z nich nám stačil vyjmenovat novojičínské měšťany Jana Meltzla, Ondřeje Boyera, Melichara Schwarze a purkmistra Faltýna Leitschera. Zvláště úzké styky udržoval, jak vyplývá z dochovaného protokolu z výslechu, s novojičínským obchodníkem se sukrem Melicharem Schwarzem³⁾. Tento a další nařčení zřejmě vyvázli jen s pošramocenou pověstí, podtrhuji zřejmě, protože protokoly z jejich výslechů se nedochovaly, pokud se vůbec nějaké vedly. Nejzajímavější na této falšovatelské aféře je skutečnost, že ruka spravedlnosti dopadla na ženu a řekněme hned, že důvod pro který byla státa souvisel s rozšiřováním falešných mincí jen nepřímo, i když skoupé dobové prameny uvádějí, že sešla z tohoto světa v důsledku falšování mincí.

Kašpar Rot po svém zatčení a krátkém věznění v Olomouci byl převezzen k výslechům do Brna, kde měl být také souzen zemským soudem. Zdůrazňuji, měl být, protože, než se tak stalo, podařilo se mu utéci a uchýlit se v Polsku, kam na něj moravské právo nedosáhlo. V jeho útěku z vězení jednu z hlavních rolí sehrála právě Ludmila Schwarzová.

O jejím životě o životě jejího manžela toho víme pramálo, a to, co známe jsou vlastně jen útržky z doby těsně před její násilnou smrtí. Víme, že Melichar Schwarz, původně měšťan a obchodník v Olomouci vlastnil v Novém Jičíně tzv. Scheitenhauerův dům (ale nevíme, kdy jej koupil) na Laudonově ulici, dnešní ulici 28. října (knihkupectví).⁴⁾ Víme, že obchodoval se sukrem, ale není nám znám důvod příchodu do Nového Jičína (manželka pocházela odtud?) a ani neví-

me kdy a kde zemřel. Jak jsem již jednou naznačil, zapletl se spolu s dalšími novojičínskými měšťany do výměny falešných peněz, ale on i ostatní společníci vyvázli zřejmě bez větších právních následků, i když životy nazmar přišly, a to nejenom v případě Ludmily Schwarzové. V první řadě zahynul hlavní překupník Kašpar Rot. Když totiž v polovině roku 1612 utekl spolu se svým sluhou z brněnského vězení, uchýlil se do polské Bochně, kde jej v září téhož roku probodl v hádce sluha jistého polského šlechtice Stanislava Morského. A jelikož jsou známé morální kvality a povahové vlastnosti bývalého Rotova chlebedárce M. Komorowského, který pro peníze a moc zapříčinil smrt nejednoho svého pomahače, můžeme se oprávněně domnívat, že K. Rot zahynul rukou najatého vraha. Jak se dozvídáme z korespondence města Bochně zaslané Brňanům a zapsané v rukopisech moravského hejtmána Karla st. ze Žerotína (spolu s dalšími doklady, které mají vztah k pronikání falešných žywieckých mincí na Moravu)⁵⁾, Kašparu Rotovi při jeho útěku velkou pomoc poskytla právě Ludmila Schwarzová, v jejímž domě Rot bydlel a zde byl také zatčen. Rovněž část falešných peněz zůstala ve Schwarzově domě ukryta v kamnech. A nebyla to pomoc pouze pro peníze, tudíž ze zjištěných důvodů. Ctihodná novojičínská měšťanka se totiž do dvacetipětiletého Kašpara Rota (o jejím věku nevíme nic) zamilovala. Zamilovala se tak vášnivě, že podplatila vězeňské strážce a pravidelně jej v brněnské věznici navštěvovala, převlečená do mužského oděvu. Jedna ze zpráv dokonce praví, „že s ním cizoložně obcovala, jemu peníze dodávala i všeliké jiné srozumění měla.“ Spolu se strýcem Kašpara Rota, Petrem Rotem a brněnským městským biřicem Kryštofem Šolzem připravila útěk vězňů. Ten byl zdařilý, i když v Odrách měli namále a jen skutečnost, že brněnským pronásledovatelům nechtěl nikdo v tomto městě zapůjčit nové koně, ty získali až v Lipníku, podařilo se Kašparu Rotovi, jeho strýci a sluhovi Jozuovi proklouznout. Hůře se už dařilo biřici Šolzovi, kterého na útěku polapili v Pohořelicích a vzápětí popravili v Brně.

I když Kašpar Rot se při výsleších snažil oklamat vyšetřující soudce tvrzením, že pro své mládí nemohl tušit, že rozšiřování falešné mince je trestné, z jeho jednání a způsobu života se dá vyčíst, že šlo o člověka s dobrodružnou povahou. Tvrdil, že je šlechtického původu, což nebyla pravda. Rotův otec byl obchodníkem se sukem v Kežmarku a syn byl poslán do Vídně vyučit se v obchodování. Když zhruba v 18 letech rodiče zemřeli, toulal se po Uhrách a Slezsku a živil se nejrozumnějším způsobem, mimo jiné faktoroval se sukem a při té příležitosti se v Žywci seznámil s M. Komorowským, do jehož služeb vstoupil, údajně opět jako obchodník se sukem.

Kouzlo jeho mužství muselo být značné, když se pro něj tolik angažovala žena bohatého měšťana. Bochenští při ohledávání Rotovy mrtvoly našli korespondenci Ludmily Schwarzové a právě tato korespondence jistě uspíšila rychlý konec jeho milenky. Korespondenci zaslali totiž do Brna, kde podle Karla st. ze Žerotína zůstala uložena pro „paměť“ u zemského práva, ale asi se nedochovala. Škoda, mohlo to být zajímavé svědectví o vášnivě lásce a špatném konci obou milenců, z nichž jeden určitě nehrál poctivou hru, což druhý, zaslepený vášní a snad i starší, zřejmě neprohlédl. A tak měli novojičínské měšťané i okolní obyvatelé koncem roku 1612 postaráno o divadlo, divadlo hodně zvláštní, ale odpovídající duchu doby. Karel st. ze Žerotína na závěr přepisu dokumentů týkajících se osoby K. Rota vpisuje: „Psaní té Lidmily Schwarzmelicharky nejsou sem vepsána pro stydllost a zůstávají při právu pro paměť. Jest potom táz Lidmila z těch příčin od úřadu novojičínského mečem z světa svedena.“

Poprava cizoložné manželky a pomahačky rozšiřovatele falešných mincí jistě nepřidala na vážnosti novojičínskému obchodníkovi (zvláště, když i on neměl čisté svědomí), jenž vlastnil jeden z největších domů, hned za náměstím. Před-

pokládejme proto, že svůj majetek Melichar Schwarz brzy prodal a odstěhoval se jinam, snad zpět do Olomouce, odkud pocházel. Více o něm neslyšíme.

Na závěr ještě jednu poznámku. Podle rukopisu Felixe Jaschkeho byla 2. provincie 1612 v Odrách popravena opavským katem vdova po zlatníkovi Josefa Kaiserová, a to za údajné falšování mincí⁶⁾. Žádný jiný dokument tuto Jaschkeho zprávu nepotvrzuje a nelze jí ani nepřímou doložit. Snad je přesto pravdivá a možná má opět souvislost s Kašparem Rotem. Vždyť v Odrách na útěku pobýval a zde se mu také podařilo definitivně proklouznout svým pronásledovatelům. Dobrodružná cesta Rotova na Moravu stála tedy tři životy a sám se smrti vyhýbal jen krátce. Vyšetřování a věznění některých měšťanů z měst severovýchodní Moravy a úpadek jejich pověsti - i to byl výsledek Rotova krátkého působení v markrabství.

Ovšem majitel penězokazecké dílny a mocný polský velmož Mikuláš Komorowský dálerazil falešné mince, pravděpodobně až do roku 1621 a i když byl mezitím i zatčen, pro své vysoké společenské postavení unikl odhalení a zemřel v poklidu v roce 1633, sice již ne jako osvětimský hejtmán a majitel žywieckého panství, ale přesto dobře zaopatřen⁷⁾.

Poznámky:

- 1) Eine Neutitscheiner Chronik angelegt im J. 1607 von dem Bürger Mathias Scheitenhauer, fortgesetzt von Hans Bärner, Johannes Haas und anderen. In: Das Deutsche Kuhländchen, Band I., Nový Jičín 1919, s. 4.
- 2) Podrobněji o žywieckém falešném mincování a pronikání tamních falešných mincí na Moravu viz Šefčík, E.: Falešné těšínské ražby z let 1611 a 1614 a polský Żywiec. Časopis Slezského muzea, sér. B, Opava 1989, s. 69–75.
- 3) Státní obl. archiv, prac. Janovice u Rýmařova, f. Rodinný archiv Žerotíni-Bludov, kopiář č. 18.
- 4) Ziegler, P.: Wirtschaftsgeschichte der Stadt Neutitschein. Erste Teil: Die Schankbürger. Wien 1981.
- 5) Viz pozn. 3.
- 6) Odrau im J. 1817. Aus dem handschriftlichen Werke von Felix Jaschke. Mitgeteirt von Josef Ulrich. In: Das Kuhländchen 5. Band, N. Jičín 1923, s. 39.
- 7) Komorowského osudy popsány v různé polské literatuře, kterou uvádí práce E. Šefčíka. Samotné falešné mincování však čeká na svoji monografii a je vcelku neznámou kapitolou v dějinách polského mincování.

PROFESNÍ STRUKTURA PŘÍBORSKÉ MĚSTSKÉ OBCE V POL. 17. STOLETÍ

Michal Macek

Nejméně po tři staletí před počátkem průmyslové revoluce tvořila města v oblasti Moravské brány výrobní oblast, proslulou svým soukenictvím. Význam tohoto řemesla ve spektru profesí, jimiž se jejich obyvatelé zabývali, i roli soukeníků v obcích je však u většiny z nich možné postihnout až velmi pozdě.

Vlastně jen Nový Jičín má údaje, dovolující popsat profesní strukturu plnoprávné části jeho obyvatelstva, už pro konec 16. a pro počátek 17. století.¹⁾ Pro většinu ostatních měst tohoto regionu jsou k dispozici až neúplné údaje 2. lánové vizitace z roku 1676.²⁾ Dokonalejší statistické popisy přináší vlastně teprve etatizující 18. století.³⁾ Pendantem k dalšímu soupisu novojičínských řemeslníků z roku 1661⁴⁾ je tak zřejmě jen kšosový rejstřík města Příbora z roku 1658,⁵⁾ rovněž pramen městské proveniencce, určený navíc jen pro potřebu městského úřadu.

Tenký sešitek o 30 listech ručního papíru s vodoznakem v papírové obálce (rozměry 31 x 10,5 cm), nadepsaný jako „Register kšosowy na rok panie 1658“,⁶⁾ obsahuje nejstarší dochovaný soupis plátců kšosu-řemeslnických mistrů a majitelů domů v Příboře, který lze považovat za víceméně kompletní. Prokazatelně jsou vynechány jen 2 osoby - farář a rektor městské školy, ani jeden z nich zřejmě kšos ze svého obydlí ani dávky z dalších majetků neplatil,⁷⁾ mimoto chybí v rejstříku záznamy o některých řemeslech.⁸⁾

Srovnání s pozdějšími příborskými kšosovými rejstříky ukazuje archaičnost tohoto dokumentu. Například druhý nejstarší dochovaný kšosový rejstřík města Příbora z r. 1783 je zpracován do přehledné tabulky, která obsahuje vedle rubriky pro jméno a příjmení plátce i rubriky pro údaje o platech na vrchnostenský kšos, na rektora a hlásné (1 rubrika), na kostelní vartu, na komínky, na oficiální kvartýr a kriminál, za užívání obecní role, za paseky, jakož i za zahrady, stodoly a haltěře (opět společná rubrika), v 10. rubrice pak písař uváděl součet peněžních povinností jednotlivce. Na každé straně rejstříku je proveden dílčí součet platebních povinností a protože jména měšťanů jsou rozdělena do čtyř částí (obyvatelé „města“, horního a dolního předměstí a Benátek), je proveden součet i za každou městskou „čtvrť“. Na závěr je samozřejmě podrobný součet (souhrnný i podle jednotlivých povinností) a celý dokument je ověřen podpisy písaře a členů městské rady.⁹⁾ Naproti tomu „strukturotvornou“ jednotkou rejstříku z roku 1658 jsou jména — pod nimi je obvykle uvedeno, kolik má ten který majitel domu odvést kšosu, z jakého řemesla má městu zaplatit a kolik, jaké pozemky, haltěře a další, zřejmě obecní, majetky užívá a jakou dávku má zaplatit za ně. Nenápadná poznámka „porzez“¹⁰⁾ je obvykle poslední údaj před čarou, pod níž bývá uváděna nespecifikovaná suma, většinou se lišící od součtu výše zmíněných dávek. Lze se jen dohadovat, že je tu udána skutečně zaplacená částka. Např.

u Jakuba Pavlíků se na tomto místě uvádí, že „dal 1 zl 1 gr 9 hal, rest 7 gr 3 hal dal dodal“ (přitom měl zaplatit jen 1 zlatý, 19 grošů, 4 haléře). U Jana Zablackého a Jiřka Pogorského zase písař poznamenal: „1 zl, ostatek passirovan“. Výslovně byly tyto poplatky prominuty také Jakubu Štrobělimu (byl služebníkem), Mikuláši Vaněčkovi („pro vojáky“), Janu Bymovi („odchodil“ asi jako posel), Vavřinci Pštinskému („dal 8 g[rošů], ostatek že vybíral na hlásné passirov.“) i dalším. U 66 majitelů domů (nepočítaje v to poustky) dokonce chybí „pod čarou“ jakýkoliv číselný či slovní údaj. Tito měšťané zřejmě nezaplatili vůbec nic — pro některé to byla jedna z výhod, spjatých s vykonáváním některého městského úřadu, jiní asi platit nedokázali (viz tab. č. 3).¹¹⁾ Struktura zápisů i absence celkových součtů¹²⁾ naznačují, že nikoho nezajímá jiný než souhrnný údaj o vybraném kšosu (který písař asi vypočítával zvlášť a který byl pak uveden v početním rejstříku města, ten se však pro období 1658-1659 nedochoval). S rejstříkem se asi pracovalo delší dobu, neboť v několika případech je vyznačena změna jména plátce kšosu. Nepřítomnost stvrzujících podpisů na konci rejstříku zřejmě znamená, že rejstřík byl jen pomůckou, sloužící k evidenci povinností a jejich splácení.¹³⁾

Celkem je v příborském kšosovém rejstříku doložena existence 20 druhů řemesel¹⁴⁾ a řady městských „úřadů“.¹⁵⁾ Z uvedených řemesel však jen 3 významnější ovlivňovaly podobu profesní struktury městské obce (viz tab. č. 1).

Údaji rejstříku jsou plně potvrzeny prameny lišící Příbor 17. století jako důležité středisko soukenické výroby. K roku 1658 bylo v této profesi zaměstnáno 49 % měšťanů. Spolu se 4 tkalci, 2 provazníky, 1 barvířem a 6 osobami, které platily dávku z řemesla ve stejné výši jako soukeníci bez výslovného určení druhu řemesla a které lze s vysokou dávkou pravděpodobnosti řadit mezi soukeníky, by tak ve skupině textilních řemesel nacházelo obživu 53,5 % měšťanů a asi 70 % těch, u nichž je doloženo nějaké řemeslo. Počty příborských mistrů soukeníků dosahovaly asi 70 % stavu soukenického cechu novojičínského.¹⁶⁾ Spolu s tímto městem a dále s Fulnekem, Brušperkem, Místkem, Štramberkem, Starým Jičínem, a asi i Bílovcem, Frýdkem a Odrami tak Příbor vytvářel jednu z nejdůležitějších oblastí produkce sukna na Moravě (a v přilehlé části Slezska).¹⁷⁾ Dominantní postavení soukenického cechu se projevovalo v různých částech života komunity. Jeho nejbohatší členové vlastnili 63 % domů na náměstí, přestože podíl soukeníků na celkovém počtu těch, co měli platit kšos, dosahoval „jen“ 49 %. Zběžná sonda, sledující složení sboru starších purkmistrů a obsazení úřadu primátora v l. 1655-1660 ukázala, že ve sledovaném údobí byl primátorem vždy některý člen soukenického cechu a že soukeničtí mistři tvořili vždy aspoň polovinu „užší rady“ města. Mimoto zastávali soukeníci v roce 1658 osm nebo devět ze čtrnácti nižších úředních funkcí.¹⁸⁾ Vzhledem ke své velikosti tvořil soukenický cech bohatě sociálně členěné těleso — výrazem takového rozvrstvení bylo usídlení soukeníků v domech s různou výší kšosu, jakož i skutečnost, že soukeníci se podíleli plnými 40 % na počtu těch, kteří městu nezaplatili požadované kšosové a další poplatky po odečtení členů městské rady a ostatních úředníků (viz tab.).

Druhou významnou skupinou příborských řemesel byla řemesla oděvní, z nichž vynikalo především kožišnictví a šití bot. Ze zjištěného počtu kožišníků a ševců (viz tab. č. 1) lze vyvozovat, že i jejich výroba překračovala rámeček určený pro místní trh. Oba příborské cechy pravděpodobně spoluvytvářely, podobně jako soukeníci, širší oblast významné kožedělné výroby. Z údajů Matějkových lze soudit, že do ní vedle Příbora patřila i města Nový Jičín, Fulnek, Štramberk, Frenštát a poněkud vzdálenější Hranice a Potštát.¹⁹⁾ Obě uvedená řemesla vytvářela spolu s krejčovským řemeslem pracovní příležitosti pro 15,5% měšťanů a pro 20 % rejstříkem uváděných řemeslníků. Nejvýnosnějším bylo asi kožišnictví.

6 z 18 příslušníků tohoto cechu drželo domy na náměstí, polovina kožišníků vlastnila domy, z nichž se platil kšos od 9 grošů výše (u ševců, ale i soukeníků, to bylo jen něco přes 20 %). Naproti tomu pro většinu krejčích a pro velkou část ševců byla typická držba domků s nevelkým kšosem (do 3,5 groše), jaké se nacházely především v zóně chudších předměstí (viz dále). Horší sociální postavení krejčích naznačuje i skutečnost, že jen 2 z nich si dokázali najímat pozemky města.²⁰⁾ Význam kožišníků podtrhovala i přítomnost čtyř příslušníků jejich cechu v městské radě, v poměru k počtu kožišníků byl v r. 1658 jejich podíl větší než podíl soukeníků. Ševci měli v radě města jen dva zástupce a krejčí žádného, v nižších městských úřadech působil jeden švec a jeden krejčí.

V žádné z dalších skupin řemesel (výroba potravin, zpracování kůží, kovu či dřeva) nebyly dle údajů rejstříku pracovní příležitosti pro více než 3,5 % měšťanů (blíže údaje viz tab. č. 1, 2, kde jsou zvlášť uvedeni ještě příslušníci kovo-zpracujících řemesel).

Na základě údajů kšosového rejstříku lze popsat i několik sociálních kategorií mimo rámec profesní struktury městské obce.

Na prvním místě bych se měl zřejmě zmínit o kategorii obyvatel bez profese. V ní bychom asi našli nejen nádeníky a jiné sezónní pracovníky, ale také různé zaměstnance a osoby zabývající se zemědělstvím, dálkovým obchodem anebo řemesly, která rejstřík z těch či oněch důvodů nezachytil. Vždyť průměrný kšos byl v této skupině vyšší než průměrný kšos u převážné většiny řemesel. Právě výše kšosu by se zde možná dala použít jako kritérium pro odlišení skupiny obyvatel s přechodným zaměstnáním od ostatních, u nichž profese prostě nebyla zachycena. Lidé, kteří byli schopni držet domy, zatížené kšosy od 4 grošů výše²¹⁾, zřejmě museli mít nějaký pravidelný zdroj příjmů. Nad průměrem města byly v této skupině i platy za nájmy pozemků. Alarmující je jen to, že u plných 30 % z nich není záznam, dovolující soudit na zaplacení předepsaných povinností.

Ze 17 vdov, které nacházíme zapsány mezi plátcí kšosu, platilo 6 ze soukenického řemesla, 2 z řemesla kožišnického a další tři z jiných řemesel, u ostatních nebyla profese uvedena. Kšosy z jejich domů byly pod celoměstským průměrem, avšak ne tolik jako průměrná suma, kterou vdovy platily za nájem pozemků. Na tísnivé postavení této sociální kategorie lze soudit zvlášť z faktu, že jen u osmi vdov je uveden záznam o zaplacení.

Už jsem se zmínil o obsazování městské rady a nižších úřadů příslušníky různých řemesel. Dodal bych k tomu, že mezi členy městské rady a ostatními úředníky lze vysledovat značný rozdíl jak v usídlení v jednotlivých částech města (k tomu dále), tak i ve výši povinností, které jim byly předepsány. Z radních jen jeden (švec) měl platit kšos v nejnižší možné kategorii (asi 2 groše), další dva (švec, bez profese) pak ve střední kategorii (7 grošů 8 haléřů a 6 grošů), u všech ostatních přesahoval předepsaný kšos hranice 10 grošů. Naproti tomu z ostatních úředníků u šesti přesahoval předepsaný kšos hranici 10 grošů (z toho jen u mýtného a kantora přesáhl hranici 13,5 gr.), dalších pět mělo platit kšos ve výši 4-8 grošů, zbylí tři pak jen 2-4 groše. Je zajímavé, že všichni úředníci, i ti s nejnižším předepsaným kšosem, se vzdali na nájem aspoň kousku městské půdy. Nájemné stejně jako ostatní předepsané povinnosti jim byly prominuty.

Analýza skupiny neplatících, zredukované po vyloučení radních, městských úředníků a poustek na 38 osob, prozrazuje, že ze 42 % ji tvořili soukeníci, z dalších 45 % pak osoby bez profese. Pro rok 1658 však v této skupině nenajdeme ševce, krejčí, kováře ani zámečníky. Výše kšosu, předepsaného těmto lidem odpovídá poměrům v jednotlivých čtvrtích — rozhodně nelze říci, že bychom mezi nimi nacházeli jen příslušníky té vrstvy obyvatelstva, která platila nejnižší kšos.²²⁾

Rozdělení Příbora na náměstí (které bylo považováno za vlastní město) a na šest předměstských „čtvrtí“²³⁾ zachycené v kšosovém rejstříku, dovoluje konstatovat řadu lokálních rozdílů v rozložení řemesel i v dalších ukazatelích (výška kšosu na jeden dům, rozsah nájmu městské půdy, rozšíření městských úředníků).

Při tomto zkoumání se „město“ vyděluje jako specifická jednotka — a to nejen výškou kšosu (průměr 17 gr. 3 hal.). Nesetkáváme se zde s velkým zájmem o nájem městské půdy, k většině zdejších gruntů totiž dědičně patřily pole a paseky.²⁴⁾ Zato většinu „podníků“, z nichž se platilo městu (barvárna, sladovna, rámy, haltěře), najímali právě zdejší obyvatelé. Ve složení obyvatelstva „města“ rozhodně převažovali soukeníci; šest kožišníků a tři ševci spolu se sedmi usedlíky bez zapsaného řemesla tvořili sotva 40 % usedlíků. 44 ze 46 zdejších obydlí mělo právo várečné a šenkovní. Šestina zdejších usedlíků zasedala ve funkčním období 1658–1659 v městské radě, další tři zastávali nižší úřady (mýtný, kantor, kostelník).

Nájem městské půdy si mohli ponejvíce dovolit obyvatelé předměstí Pod horů kostelní a Na rybníčku. Tato velká předměstí lze spolu s předměstím Za fortnou považovat za „lepší čtvrti“ — průměrný kšos se tu pohyboval od 6,5 do 7,3 gr. Domy ve zbylých předměstích byly zatíženy kšosem značně méně — jejich majitelé průměrně platili 4 gr. 10 hal až 5 gr. 1 hal.

Předměstí Pod horů kostelní se od ostatních částí města odlišovalo vysokým počtem mužů bez uvedené profese (19 % — většina z nich platila kšos střední kategorie, tj. 4–8 gr.) a především velkým množstvím těch, u nichž není vyznačeno zaplacení povinností (bez úředníků 21 % zdejších obyvatel). Jen třetina obyvatel čtvrti se zabývala soukenictvím, žilo tu však šest kožišníků, a stejný počet ševců, pět z devíti krejčích, tři z pěti handlřů a čtyři z deseti členů cechu kovářů a zámečnicků. Dva z obyvatel tohoto předměstí byli v městské radě, mimo to tu žili zvoník, jeden hajný a dlažný.

Na rozdíl od předchozí části města bylo předměstí Na rybníčku výrazně soukenické — příslušníkům tohoto řemesla patřila více než polovina domů, kožišníci a ševci zde tvořili jen 11 % plátců kšosu. Procento obyvatel bez profese se blíží stavu v Pod horů kostelní (16 %), podíl neplatících je však podstatně nižší (jen 11 %).

Předměstí Za fortnou sblížovala s výše popsanými předměstími především výška kšosu a výše podílu osob bez uvedené profese. Naopak, procentem nájemců městské půdy se předměstí blížilo úrovni chudých předměstí. Spolu s Pod horů kostelní bylo předměstí Za fortnou nejméně soukenickou částí města (36 % zapsaných), sídlili tu další čtyři příslušníci cechu kovářů a zámečnicků a třetina krejčích ve městě. Byly tu sice čtyři z dvanácti zapsaných poustek, předepsané dávky však byly zaplacené ze všech ostatních domů (neplatil jen radní Matěj Štyvar).

Ráz Grebarbarku udávali vedle soukeníků zvlášť ševci, kterých tu sídlilo deset. Půdu města najímalo 29 % zapsaných (podobně jako jinde), průměrný poplatek od zdejších nájemců byl v rámci města nejvyšší. Vedle tří poustek a tří úředníků tu městské pokladně nezaplatil jeden soukeník a dvě osoby bez uvedené profese.

Předměstí Pod svatým Křížem dominovali soukeníci, tvořící 59 % zde zapsaných plátců kšosu. Ten se tu platil o něco vyšší, než na Grebarbarku, zájem o městskou půdu byl zde však nejnižší v celém městě. 10 % zdejších usedlíků zastávalo nějaký úřad, oproti předchozím částem města však už nikdo z nich nebyl členem městské rady.

Poslední část města, Benátky, se od předměstí Pod svatým Křížem lišily jen podstatně menším zastoupením v nižších městských úřadech, nižším kšosem (4 gr. 10 hal. oproti 5 gr. 1 hal.) a průměrnými platy z pozemků na úrovni předměstí Za fortanou. Mimoto tu bylo více těch, kteří městu nezaplatili.

Z rozboru kšosového rejstříku se tedy vedle zachycení profesní struktury té části přílborského obyvatelstva, která platila nebo měla platit kšos, podařilo získat informace i o některých dalších sociálních kategoriích a především o rozdílech mezi jednotlivými částmi města. Jen důkladné a náročné zpracování přílborských městských knih z této doby by však mohlo ukázat, zda počty osob, zapsaných v kšosovém rejstříku plně odpovídají počtu domů v tehdejší Příboře a zda je nějaká přímá úměra mezi velikostí kšosu a cenou domu. Pro takovito zkoumání je kšosový rejstřík z roku 1658 mimořádně významným východiskem.

Poznámky:

- 1) Ziegler P.: Wirtschaftsgeschichte der Stadt Neutitschein. Díl II., s. 29. Wien 1983.
- 2) Viz Matějka F.: Řemesla v moravských městečkách a městech za třicetileté války a po ní. In: Časopis Matice moravské č. 2/1990, s. 255–274.
- 3) Jejich zpracování viz u F. Mainuše: Vlnářství a bavlnářství na Moravě a ve Slezsku v. XVII. a XVIII. století. Ostrava 1959.
- 4) Ziegler P.: c. d., s. 71.
- 5) Okresní archiv Nový Jičín (dále OANJ), fond Archiv města Příbora (AMP), i. č. 1631.
- 6) Text rejstříku pak začíná konstatováním; „Měšťané v městě Příboře i za městem sídlící dávají každoročně platu slove kšos při vánocích jak následuje.“
- 7) I v kšosovém rejstříku jsou však uvedeny 3 osoby, u nichž chybí jakýkoliv záznam o nějaké povinnosti vůči městu a o platech do pokladny města, od dalších tří nebyl pak požadován kšos (všech šest žilo ve čtvrti Pod horů kostelní). Všech šest považují za majitele obydlí vzhledem k oněm třem osobám zmíněným na počátku.
- 8) Podle údajů 2. lánové vizitace působili r. 1677 v Příboře také řezníci, natěrači, zedníci, sklář, nádeník, kraječ sukna a mlynář (protokol 2. lánové vizitace uvádí pro 50. léta jako majitele „mlýna se 2 koly“ Václava Gabriela). Viz Státní oblastní archiv Brno (SOAB), fond D 1 – 67. Tato řemesla existovala v Příboře určitě i v r. 1658.
- 9) OANJ, f. AMP, i. č. 1632.
- 10) Jedná se zřejmě o nějakou naturální nebo pracovní povinnost. Uvedená poznámka chybí u 29 měšťanů.
- 11) U těch, kteří kšos a další předepsané povinnosti splatili, se jen málokdy shoduje suma požadovaných a zaplacených dávek – někteří zaplatili méně než měli, mnozí však platili více. Rozdíly nelze ze samotného rejstříku vysvětlit.
- 12) Jen na jednom místě stručná poznámka „Až posud 23 zl 8 g 7 hl“ udává sumu kšosu, který měli zaplatit dosud zapsaní měšťané.
- 13) Za zápis každého plátce dostával písař poplatek 6 halířů.
- 14) Vedle soukeníků tu byli kožišníci, ševci, krejčí, kováři, zámečníci, tkalci, bednáři, pekaři, provazníci, hrnčíři, stolař, tesař, kolář, klempíř, sedlák, řemenář, mydlář, sanitář, barvíř. Mezi řemesla nepočítám plátce „z handle“. Všechny příslušníky uvedených řemesel považují za mistry, neboť v rámci jednotlivých řemesel nejsou rozdíly ve výši předepsané dávky ani rozdíly jiného druhu, které by souvisely s příslušností k řemeslu. Kožišníci platili dávku z řemesla ve výši 1 gr. 2 hal., barvíř 1 gr. 6 hal., tkalci, krejčí, bednáři, stolař, tesař a klempíř ve výši 2 gr. 4 hal., ostatní řemeslníci platili 4 gr. 8 hal. V několika případech je uvedena výše dávky z řemesla (vždy 4 gr. 8 hal.), není však uveden druh řemesla – domnívám se sice, že se jednalo převážně

nebo i výlučně jen o soukeníky, v tabulkách však tyto osoby mezi soukeníky nepočítám. V přídomcích u jmen jsou mimoto doložena zaměstnání pivovárníka a sládky, u dotyčných není uveden žádný plat z řemesla.

- 15) Jsou doloženy v příspěvcích u jmen – město jejich nositele zřejmě honorovalo prominutím kšosu a jiných dávek. Najdeme mezi nimi vedle primátora a dvánácti radních též mýtného, 4 kostelníky, zvoníka, kantora, 3 hajné, dlažného, 3 cihelní hospodáře (jeden zaplatil městu dávky) a špitálního hospodáře. V příspěvcích u jmen jsou mimoto doloženy „czeldratni“ (?) a „czelbrak“. Obsah těchto pojmů se mně nepodařilo s jistotou identifikovat, „czeldratni“ mimoto platil městu. V rejstříku není zmíněna řada úřadů a služeb, uváděných v početních rejstřících. Chybí zmínky o faráři a rektoru, o písaři, varhaníku, kalkanovi, pastýři a hlásných.
- 16) K roku 1661 bylo v Novém Jičíně 239 soukenických mistrů a 13 vdov, zabývajících se výrobou sukna. Viz P. Ziegler: c. d., s. 71. Nelze vyloučit, že relativní síla přílborského cechu byla ještě větší než ukazuje rejstřík. Nevíme totiž, zda v počtu novojických soukenických mistrů roku 1661 nejsou uvedeni podruzi (r. 1698 tvořili podruzi třetinu soukenických mistrů tohoto města – viz P. Ziegler, tamtéž). Naproti tomu v případě Příbora se jedná o plátce kšosu, tedy o majitele domů.
- 17) Matějka F.: c. d., s. 265. Pro Frýdek a Místek jsou údaje o počtu těchto řemeslníků již ze 16. století (v urbáři z roku 1584), pro Bílovec až z 18. století (viz Bakala J.: Z hospodářských poměrů Bílovec v 1. pol. 18. století. In: 650 let města Bílovec, s. 42.). Na takto vymezenou oblast volně navazovala další oblast soukenické výroby, tvořená městy Zlín, Valašské Meziříčí, Krásno, Holešov, Vsetín a Valašské Klobouky. Viz F. Matějka, tamtéž.
- 18) U hajného Jiřka Šimkova není řemeslo uvedeno, platil však stejně jako soukeníci (a většina ostatních řemesel).
- 19) Matějka F.: c. d., s. 266.
- 20) K průměrným poplatkům z nájmu pozemků u příslušníků jednotlivých řemesel viz tab. č. 2.
- 21) Z 57 jich bylo 33.
- 22) 43 % z nich mělo platit kšos do 3 gr, dalších 33 % mělo předepsán kšos 4–8 gr a celá čtvrtina dokonce více než 10 gr.
- 23) Předměstí Pod horů kostelní, Na rybníčku, Za fortanu, Grebarbark, Pod sv. Křížem a Benátky. Mimoto je v rejstříku uvedena řada pomístních názvů – Fiweydy, Nové a Staré Nivy, „pod hrázů“, „na pilce“, „při zdi“, „mezi přikopy“ a „u valchy horní“.
- 24) Uvádí je soupis, který vznikl zřejmě v době provádění první lánové vizitace. Viz OANJ, f. AMP, i. č. 157.

Tabulka č. 1.: Profesní složení - majitelé domů v Příboře (1658)

	Náměstí	Pod horů kostelní	Na ryb- níčkách	Za fortnů	Grebar- bark	Pod sv. Křížem	Benátky	Celkem
Budov	46	79	70	34	44	39	44	356a)
Z toho drží								
soukeníci	29	28	36	12	21	23	26	175
ševci	3	6	4	2	10	2	1	28
kožišníci	6	6	4	—	1	—	1	18
kováři	—	4	1	4	—	1	—	10
krejčí	—	5	—	3	—	1	—	9
tkalci	—	1	2	—	1	—	—	4
handlíři	—	3	1	—	—	1	—	5
hrnčíři	—	—	1	—	—	—	1	2b)
jiní c)	—	3	5	1	2	2	4	17
řemeslo neurčeno	—	1	1	1	—	—	3	6
Celkem řemeslníků	38	57	55	23	35	30	36	275
Jiná								
placená zaměstnání e)	1	—	3	—	—	2	—	6
Vdovy bez řem.	1	3	1	—	—	—	—	5
Poustek	—	2	—	4	3	1	2	12
Mužů bez doloženého zaměstnání f)	6	16g)	11	6	6	5	6	57

Poznámky:

- Z toho 354 obytných domů, 1 jatka a 1 lázně.
- Mimoto platil z řemesla hrnčířského i handlíř Martin Bílek.
- Mydlář, 3 pekaři, 3 bednáři, 2 provazníci, kolář, stolař, tesař, klempíř, sedlák, řemenář, barvíř, sanitář.
- Pravděpodobně to byli především soukeníci (platí i stejný poplatek).
- Odhad (zaměstnání doložena ve jménu nebo v přípisku u jména, neplatí poplatky jako řemeslníci: pivovarník, 2 sládcí, mýtný, 2 cihelní hospodáři (3. platil z řemesla soukenického).
- Několik z nich mohlo být řezníky, zedníky nebo mlynáři.
- Tři z nich v rejstříku zapsáni, přestože nemají určen kšos ani jinou povinnost.

Tabulka č. 2.: Platební povinnosti jednotlivých sociálních skupin a kategorií

	Soukeníci	Ševci	Kožišníci	Krejčí	Kovdři a zámečníci řemesla 4)	Jiná řemesla 4)	Bez profese	Město
Počet osob, jimž předepsán kšos	174 ⁵⁾	28	18	9	10	28	54 ⁵⁾	348 ⁵⁾
— mají platit 1)	38	1	3	5	1	9	4	34
— průměr kšosu na 1 os.	7	10	7	10	5	5	7	6
Nájem pozemků aj.								
— počet plátců	64	15	8	2	7	15	23	133
— předepsaná suma	19	33	8	7	2	28	1	25
— průměr na 1 plátce	11	2	16	5	8	6	12	10
Součet kšosu a plateb	57	34	11	32	4	7	26	8
— průměr na 1 os.	12	—	15	4	15	9	7	3
1 člena skupiny	—	—	—	—	—	—	—	—
Dávky z řemesla na 1 člena skupiny 2)	4	8	4	8	1	2	2	4
Platy - suma	70	30	8	16	6	5	6	14
— počet platících	139	25	11	8	9	25	38	274
— průměr na 1 platícího	18	4	23	3	20	11	8	6

- Číslo udávaj: Zlaté - groše - haléře (jednalo se asi o slezské zlaté - 36 gr za 1 zl., 12 hal.
- U řemeslníků předepsané dávky, pro město průměr na 1 zapsaného plátce kšosu.
- Není započtena „stará Jurkova“, která nemá předepsán kšos.
- Zahrnuti sem i tkalci, provazníci a barvíři, kteří v textu uvedeni společně se soukeníky.
- Nezapočteny 3 osoby bez profese, které neměly předepsány žádné povinnosti.
- Nezapočteny osoby bez předepsaného kšosu, lázně a jatka.

Tabulka č. 3.: Složení skupiny neplatících

	Náměstí	Pod horů kostelní	Na ryb- níčkách	Za fortnů	Grebar- bark	Pod sv. Křížem	Benátky	Město celkem
Kšos neuveden	—	7	—	1	—	—	—	8
Povinnosti nesplatilo osob	16	22	10	5	9	5	7	74
Z toho:								
— městská rada	8	2	1	1	1	—	—	13
— nižší úředníci 1)	2	4	1	—	2	4	1	14
— soukeníci 2)	3	7	3	—	1	—	2	16
— jiní řemeslníci 2)	—	1	2	—	—	—	1	4
— bez uvedeného řemesla 2)	3	6	3	—	2	—	1	15
— poustky	—	2	—	4	3	1	2	12

1) Nezapočtení sem „czelbrak“ a „czeldratni“.

2) Nezapočteny osoby, které už uvedeny v kategorii městská rada nebo nižší úředníci.

ZÁMEK A PANSKÉ HOSPODAŘENÍ VE STUDĚNCE ROKU 1705

Jiří Stibor

Kdy byla postavena tvrz ve Studěnce, dnes stěží bezpečně zjistíme; první zmínka o ní je teprve z r. 1525, kdy již byl tento neveliký statek se dvorem řadu let v majetku pánů z Fulštejna. Roku 1525 získala Studěnku větev Bílovských z Fulštejna a držela ji odtud k Bílovci. Karel Herbort z Fulštejna přestavěl dosavadní prostou tvrz v renesanční zámek, avšak prostřednictvím zmocněných Jiřka Vlka z Konecchlumí na Slavkově, hořrychtěře manského soudu biskupství olomouckého, a Davida Mošovského z Moravčina ji o svatodušním soudu 1578 v Opavě nechal zapsat do desk panu Hynkovi z Vrbna a na Bystřici, který při též soudu převedl zápis na Bernarta Pražmu z Bílkova na Bílovci.¹⁾ Když Bernart Pražma roku 1600 bezdětek na Bílovci zemřel, dostala se Studěnka jako samostatné zboží synu jeho bratra Jana, Šeborovi, který s manželkou Alenou z Redernu koupil r. 1616 také Odry, avšak zemřel zcela zadlužen, takže se Odry i Studěnka dostaly v majetek císařského fisku na základě jeho pohledávky 40 000 zl. Šebor

Pražma z Bílkova zemřel roku 1623, pochován byl 22. 3. 1623 v Odrách. Zajímavé v této souvislosti je, že je spolu se svými bratry a strýcem uveden v zápisu o přijetí do panského stavu z 13. 6. 1626.²⁾ Že v té době byl už určitě nebožtíkem, vysvitá z půhonu sester Kamencových z Kamene na Jana Bernarta Pražmu z Bílkova o pohledávku z pozůstalosti Bernarta Pražmy na Bílovci, kterou jim měl řečený Jan Bernart jako dědic po svém zesnulém otci Šeborovi vyplatit.³⁾

Přestože se bratři Jan Bernart, Jan Mořic, Šebestián a Jindřich Pražmové⁴⁾, zvláště první dva jmenovaní, zapletli do povstání, sloužíce Dánům, poněvadž však přestoupili ke katolictví a zvláště proto, že v knížectví Opavském nic neměli, bylo jim odpuštěno.⁵⁾

Císař postoupil Studénku roku 1634 Václavu hr. z Vrbna a z Bruntálu, majiteli fulneckého panství, který se jako rozhodný katolík těšil jeho přízni.⁶⁾ S nabytím tohoto statečku jistě souvisí i zmínka o rozšíření a přestavbě záměcku roku 1637, rozhodně to však nebyla přestavba zásadního charakteru a zřejmě jen zaceľovala vojenské škody. Záměček pak byl užíván jako sídlo zdejšího vrbnovského úředníka Hendrycha Paskovského, jehož korespondence z let 1636–1639 se zachovala.⁷⁾ Zápis dědičné držby Studénky do zemských desk knížectví Opavského byl proveden na základě císařova listu, daného ve Vídni 2. 11. 1649 teprve po smrti Václavově († 31. 7. 1649 v Benátkách) jeho vdově Alžbětě Polesině rozené Dembinské z Dembině k ruce pozůstalých sirotků dne 24. 12. 1650.⁸⁾

Dědicem rodového majetku se stal nejstarší Václavův syn Jan František hr. z Vrbna (n. 1634 – † 22. 7. 1705). Bylo by na tomto místě zbytečně opakovat známé údaje o jeho rodinném životě, úřední kariéře i dosažených hodnostech, které jsou dostatečně známy odjinud.⁹⁾

Podíváme se raději, jak vypadalo panské hospodářství ve Studénce po smrti tohoto majitele. Pozůstalost sepsali z příkazu zemského hejtmana kn. Opavského, pana Rudolfa hr. z Gašína, svob. pána z Rosenberka na Hlučíně, Fryštátě a Ketři, ve dnech 30. 9. až 7. 11. 1705 úředníci menšího práva téhož knížectví Arnošt Mitrovský z Nemyšle, Jan Bernart Henn z Henneberku a Karel Josef Naffe z Obešova, kteří také k vyhotovenému inventáři přitiskli své pečeti.

Pozornost věnovali jmenovaní úředníci především důkladnému popisu záměcké budovy. Do zámku vedla obyčejná zděná brána s brankou pro pěší, po jejíž pravé straně se nacházel pivovar se sladovnou a sýpkami. K vybavení pivovaru patřila čtyřhranná měděná pánev, velký železný kozel, dvě velké kádě se železnými obručemi, železem obité vědro na nabírání vody, čtyři menší kádě, tři pivní šufany (naběračky) a dva pivní džbery. Součástí pivovaru byla i zděná sušárna, „cihlama flastrovaná“ sladovna, v níž se spatřoval pouze „dubový sladovní šrot“, kde bylo uskladněno 5 čtvrtí ječmenného sladu. Nad pivovarem byly umístěny nad sebou dvě sýpky, třetí sýpka byla k pivovaru přistavěna. Po levé straně vstupní brány, tedy naproti pivovaru, stálo menší stavení, užívané k obývání panským sládkem a obsahující světničku a komoru.

Příchozí se po projití branou ocitl na nádvoří - „place“, před sebou mohl spatřit další zděnou bránu s vraty, již se dalo z nádvoří vyjet i opačným směrem. Tato dispozice je zachována i v dnešní podobě zámku. Z tohoto dvora se teprve dostal k bráně do vlastního zámku, po jejíž pravé straně byla umístěna světnička vrátného se dvěma komorami. Samotná záměcká budova byla čtyřbokého půdorysu se dvěma zděnými a dvěma dřevěnými křídly. Celý komplex byl jednopatrový a byl pokryt šindelovou střechou. Kolem záměckého nádvoří vedla ve výšl 1. poschodí dřevěná pavlač.

Popis vlastních záměckých místností začínal pod pavlačí po pravé ruce ve zděné klenuté místnosti se železnými dveřmi, kde se našla velká dřevěná truhla s uskladněnými sušenými slivami, mandlovna, dvě kádě na ryby a 30 kamenů ovčí

vlny v bílé cíše. K této místnosti přiléhala klenutá spížirna, v níž stál prostý dřevěný stůl a lože bez nebes. Následovala klenutá záměcká kuchyně s obvyklým vybavením, sestávajícím z měděného kotlíku zabudovaného v peci, železného rožně, tří železných kozlů, videl, kterými se vsouvaly do otevřené pece nádoby, pohrabáče a kleští na dřevěné uhlí. S kuchyní sousedila klenutá konírna, vybavená pro čtyři koně, v době prohlídky však prázdná. U konírny se dalo vyjít vrátky do záměcké zahrady. Přímo proti ní byla další prázdná konírna a k ní přiléhající chlívek pro černý dobytek s dřevěnou komorou.

Po projití dalších dvou klenutých pivnic (tedy sklepů bez oken) se dostáváme do světnice s komorou, vybavené pecí s měděným kotlíkem, čtyřmi obyčejnými stoly, 11 dřevěnými stolečky, dvěma obyčejnými lůžky a dřevěnou skříň. Větší z místností sloužila jako kancelář panského úředníka.

Odtud se vystupovalo po schodech na pavlač a z ní do místností umístěných v poschodí. Hned u schodů byla síň, zcela zaplněná uskladněným obilním zrnem. Vpravo od ní se nacházela jídelna – „taffelštuba“ s trámovým, zeleně malovaným stropem, vybavená kamny, dvěma stoly, osmi stolký a třemi prostými lůžky. V její zdi byl vestavěn příborník (šenktiš). Na postelích byly uloženy vrchní i spodní peřiny a podhlavníky. Z jídelny se vcházelo do přilehlé komory, kde zbyl z vybavení jen jeden malý stůl, jinak místnost sloužila k uskladnění vlny. I naproti jídelně položená světnice se zeleně malovaným trámovým stropem byla proměněna v sýpku. Vedle ní byl malý kabinet s pollicovou skříň ve zdi a s kamny. V další komoře s krbem („vlaským komínem“) zaznamenali komisaři uskladněný ječmen. Tentýž obraz se jim naskytl i v další komoře a přilehlé světnici, jež byly zaplněny vymláčeným obilím, hrachem a pohankou. Všude byly trámové stropy se zelenou malbou, nepochoybně pocházející z renesanční přestavby, provedené Karlem Herberstem z Fulštejna. Po projití těchto místností, sloužících v dřívějších dobách jako obydlí záměckého pána, se návštěvník ocitl opět na dřevěné pavlači a po ní přešel na druhou stranu, kde se napravo nacházela pustá komora s trochou uskladněného sena, vedle ní světnice s uloženým ovsem, z níž se dalo vystoupit po schodech do podkrovní, proměněného rovněž v rozměrnou sýpku s 206 čtvrtěmi ovsa.

Celkem tedy obsahovala záměcká budova 9 klenutých místností, sloužících většinou hospodářským účelům, umístěných v přízemí, a 13 větších a menších místností obytných v prvním poschodí. Budova, jak je z podrobného popisu patrné, nesloužila již léta ani k přechodnému pobytu vrchnosti, čemuž také odpovídalo základní a prosté vybavení nejnужnějším nábytkem, který byl soustředěn a uskladněn v hospodářsky nevyužitých pokojích.

Z inventáře vyplývá solidní stav celého objektu, související s jeho ryze hospodářským využitím, o němž nám dává informaci následující tabulka:

Obilní zrno, uskladněné v zámku:

	štvrtí	větelů	měrek
pšenice	45	2	1
ječmen	182		
žito	71	3	2
oves	392	1	
hrách	1	3	3
vlna	3		
celkem	694	2	2

Jeden opavský šefl (štvrtě) se rovnal 4 větelům nebo 16 čtvrtcím (měrkám) a obnášel v přepočtu přibližně 153,72 litrů. To při přepočtu na krychlové metry představuje zhruba 107 m³ zrní.¹⁰⁾

O zásobách vymláceného obilí bychom si neudělali úplnou představu, kdybychom pominuli jeho výčet v pivovaru a sýpkách.

Obilní zrna uskladněná v pivovaru, přilehlé sýpce a malé sýpce v zahradě:

	štvrtní	věrtelů
pšenice	49	
ječmen	230	
žito	76	1
celkem	355	1

což představuje zhruba polovinu množství uloženého v zámecké budově.

Kolem zámku se rozkládaly tři malé obezděné zahrady a velká zahrada obehnaná chrastím, tzv. růžďovým plotem, kde se nalézala i tzv. ledovna, tedy sklep k uchování ledu. V jedné z menších zahrad měla vrchnost ještě malou sýpku, jejíž obsah jsme již započítali do druhé tabulky.

Proti zámecké budově byl umístěn panský dvůr čtyřhranného půdorysu se dvěma zděnými vraty a čtyřmi brankami pro pěší, ze dvou stran obehnaný zdí. Střediskem dvorské čeledi byl přízemní čeledník, pokrytý šindelovou střechou. V jeho velké „jizbě“ stála obvyklá pec se dvěma zazděnými železnými kotlíky, našel se tu i měděný kotel, malá svítilna (laterňa) a železná pecová vidly. Uprostřed místnosti stál stůl. Naproti čelední světnici byly dvě menší komory, pod nimi sklep na mléko. V přilehlém chlívků se chovala drůbež.

Čeledník byl bohatě vybaven hospodářským náčiním a nářadím. Úředníci tu zapísali velikou díži, dva džbery, dva velké troky, 6 hrotků k dojení krav, másníci, tři mléčné konvy, dvě konvy na vodu, velké dubové koryto k přípravě pomyjí i s naběračkou i malou kádečku k paření plev. Zajímavý je i výčet dalšího inventáře, který citujeme přímo:

řezací truhla s kosou	1
železné vidly na seno	1
uzdy koňské	4
velké rybničné pluhy železem náležitě obité	2
kameny na vážení velké i malé	5
dřevěná váha s železnými háky	1
železný řetěz	1
cech železný na pívne a jiné náčiní	1
cechy železné na cechování dobytka	3
púty železné na vězně	2
železa na kuny	1
železné vendháky	2
motyka	1
malá motyčka na okopávání zelí	1
studné vědro železem obité	1
stříbrný instrument na pucování dobytčích jazyků	1
železných řetízků na krávy	72
zuber dratový na obilí	1
moravská měřice, železem náležitě obitá	1
vrtel železem obitý	1
měrka	1
štvrtka	1

Je tedy zřejmé, že ve Studénce se užívalo k měření objemu obilí moravské měřice (zhruba 70,6 litru). Nechyběl zde vůz obitý železem, dřevěné saně, koňské chomouty a ohlávky, sedlo, železný hřebelec, dvě pily a sekera.

Čtyři chlévy, kryté šindelem, sloužily k ustájení 118 kusů hovězího dobytka. Malý chlév mezi nimi skýtal přístřeší 28 prasatům. V konírně mělo svá stání 6 robotných koní. Ke konírně byla přistavěna dřevěná kolna. Ve zděném ovčíně (ovčírna), pokrytém šindelem i slaměnými došky, napočítali komisaři 616 kusů beranů, skopů a ovcí. K ubytování ovčáka byla určena „ovčířská chalupa“ s jizbou a komorou. Za ovčínem a ovčákovým příbytkem se rozkládaly dvě zahrady. Z menší zahrady bylo možno vyjízdit či vycházet přímo do panských polí. Celý komplex budov dvora uzavíraly dvě stodoly, pokryté slaměnými došky, jedna o třech humnech, druhá o jednom humně. Nevymlácené obilí bylo uskladněno nejen ve stodolách samých, ale i v hromadách, „brozích“ u stodol. Úředníci se nezdržovali přesným počítáním, spokojili se s předloženým odhadem obecního úřadu, podle něhož tu bylo uloženo:

pšenice	108 kop	15 snopů
žito	177	39
ječmene	234	45
ovsa	390	7
hrachu	24 fůr	

víky 4 fůry, což při obvyklém přepočtu 1 fůry na 1 kopu činilo 938 kop obilí a hrachu ve snopech.

Pro úplnost je třeba dodat, že další dvě zahrady užívala vrchnost přímo ve vsi.

Původní starý dvůr u zámku pravděpodobně v pobělohorské době přestal dostačovat potřebám intenzivnějšího panského hospodářství, a proto byl zřejmě již za vlády Václava hr. z Vrby zbudován další, tzv. nový dvůr, rovněž čtyřhranného půdorysu, avšak sotva poloviční kapacity v porovnání s dvorem starým.

Kromě obvyklého čeledníku s jizbou, komorou a klenutým sklepem na uchování mléka, s obdobným vybavením, jež jsme uvedli již výše, tu ve dvou chlévech bylo ustájeno 49 kusů hovězího dobytka. V prasečím chlívků napočítali 5 prasníc, chovala se tu i běžná drůbež. V jedné stodole o dvou humnech a v brohu u ní se napočítalo:

pšenice	49 kop	30 snopů
žito	20	26
ječmene	87	45
ovsa	89	45,

celkem tedy 247 kop a 26 snopů obilí. Součástí dvora byla i malá „zadová“ zahrádka obehnaná proutěným plotem. Nechyběl tu včelník s 34 brtlemi včel.

O živém inventáři obou dvorů nám nejlépe poskytne přehled následující tabulka:

	koně	krávy	jalovice	telata	volí	býci	prasata	berani	skopci
zámecký dvůr	6	52	54	1	5	6	28	29	234
nový dvůr	—	39	8	1	—	1	5	—	—
celkem	6	91	62	2	5	7	33	29	234
pokrač.	ovce	krocani	krůty	houseři	husy	kačeři	kachny	kohouti	slepice
zámecký dv.	353	2	6	2	12	—	—	2	20
nový dvůr	—	1	4	1	8	2	8	2	20
celkem	353	3	10	3	20	2	8	4	40

Nezanedbatelným zdrojem příjmů byly vrchnosti také lesy a rybníky.

Lesy: Důlní les jedlový a větším dílem dubový

Pod hrází les jedlový a dubový

Úzký les lípový a dubový

Mezi mosty les dubový a olšový

Ze sedmi rybníků byly napuštěny a osazeny rybami či plůdkem jen tři: Starý rybník, Folvarčňý a Zámkovní rybníček. Horní rybník a rybníček Bezděk sloužily k pastvě panského dobytka, Nový rybník a Sobolovský rybníček nebyly napuštěny.¹¹⁾

Celkově se nám jeví panské hospodářství ve Studénce prostřednictvím podrobného inventáře jako velmi vyrovnané a prosperující. Péče o stálou údržbu všech budov je doložena i skutečností, že se neděje ani zmínka o objektech, jež by nebyly funkční. Přestože se nejednalo o rozsáhlý statek, jeho výnosy jistě vhodně doplňovaly hospodaření na fulneckém panství. Vysokým nákladům Vrbnů však to vše nestačilo a ani jejich stále výraznější orientace na české statky a úřední povinnosti u dvora ve Vídni a v Praze nemohly zabránit stálému boji s dluhy. Proto Jan František hr. z Vrbna prodal roku 1690 panství Paskov, a když syn zesnulého, Josef František hr. z Vrbna, prodal i Studénku a Bravantice roku 1722 Františku Jindřichovi Řeplinskému z Berečka, stal se zdejší zámek po více než stoleté přestávce opět panským sídlem a přestal plnit dosavadní nedůstojnou úlohu.

Poznámky:

- 1) Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Severní Morava, Praha 1983, s. 229, kde není ani zmínky o držbě Pražmů z Bílkova; VMO roč. 1907, č. 15, Příspěvky k historické topografii knížectví Opavského a Krnovského, Z pozůstalosti Leopolda Svobody, stař Studénka; Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), DZ Opavské VII, AS 854, fol. 46, datace zápisu v pondělí po Božím těle 1580.
- 2) Josef Zukal, Slezské konfiskace 1620–1630, Praha 1916, s. 125, 126, kde uveden rok Šeborova úmrtí 1623; Josef Pílnáček, Rody starého Slezska III., Jílové u Prahy 1972, s. 20; ZAO, Kniha památní kn. Opavského, AS 823, fol. 11, 13. Přísahe roku 1626 Pražmové nekonali, za zápisem o přijetí do panského stavu je odkaz na fol. 11, neboť přísahe byla vykonána po jejich prvním přijetí dne 27. 2. 1620, jež však z pochopitelných důvodů pozbylo právní platnosti a bylo mřežováno.
- 3) ZAO, Půhonné knihy kn. Opavského XXX, AS 801, fol. 36, půhon z roku 1625.
- 4) ZAO, AS 801, fol. 36; Zukal, c. d., kde jmenování bratří Jan Bernart, Jan Mořic, Jan Děťfich a Šebestián Jullus Pražmové.
- 5) Zukal, c. d., s. 125.
- 6) Adolf Turek, Fulnecko, Brno 1940, s. 83 a následující, kde velmi podrobně o jeho životě.
- 7) ZAO, Velkostatek Fulnek, inventář, s. 89.
- 8) ZAO, DZ kn. Opavského XIII, AS 861, fol. 3; VMO, c. d.
- 9) Turek, c. d., s. 96, 97; OSN XXVI., heslo z Vrbna a z Bruntálu, s. 1017 až 1019.
- 10) Gustav Hofmann, Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy, SOA Plzeň a Muzeum Šumavy v Sušici 1984, s. 90.
- 11) ZAO, Knížecí úřad zemského hejtmanství Opavského a Krnovského, inv. č. 1285, pozůstalost Jana Františka hr. z Vrbna ve Studénce.

K počátkům učňovského školství na Novojicku

Antonín Roubic

„Zajisté i náš lid není z domova bez vší vlohy, ale chyba spočívá právě v tom, že se při upravování školstva rady praktických mužů neposlouchalo, ba že jich naprosto nebylo všimáno. Může tedy každý Moravan s hrdostí na to poukázat, že i na Moravě, a sice v Přerově proslulý Jan Amos Komenský, rektor tamější bratrské školy, první o vyučování ruční zručnosti přednášky odbýval.“¹⁾ Tato neobvyklá slova zazněla v referátu zasloužilého člena olomoucké obchodní a živnostenské komory Emanuela rytíře Proskovce, majitele kvasického cukrovary a člena říšské rady, když dne 28. 12. 1883 hovořil o nutnosti podporovat ruční zručnost ve školách na Moravě v souvislosti s vyhlášením nařízení ministerstva kultury a vyučování z 24. února 1883, č. 3674, jímž byla vydána povšechná základní pravidla o organizaci pokračovacích škol živnostenských, v tehdejší terminologii průmyslových.²⁾ Odvolává se přitom na olomouckého rodáka Rudolfa Eitelbergera, ředitele vídeňského Rakouského musea pro umění a průmysl, který se prý vyjádřil takto: „Naši řemeslníci vědí poměrně dosti mnoho, mohou ale příliš málo. Oni mluví, kdy jest potřebí, dobře, pracují ale špatně, a odtud všeobecný nářek, že naši dělníci nerozumějí svojí práci a že řemeslo technicky pokleslo.“³⁾

Takový neutěšený pohled skýtaly tedy na počátku osmdesátých let 19. století živnosti a řemeslo v zemích rakouské monarchie. Přitom nechybělo více než sto let upřímných snah o dostatečnou přípravu učňů a tím povzbuzení rozvoje řemesla a průmyslu. Tak např. na podnět císařovny Marie Terezie měla být v roce 1752 zřízena v Brně strojnická škola, jejíž rozsáhlý učební plán vypracoval manufakturní inspektor Filip Prokop z Rabštejna. Měla se na ní vyučovat aritmetika, geometrie, strojínictví, fyzika, účetnictví, korespondence, zeměpis a dějepis, obchodní nauky a polnohospodářství. Kromě Brna měly být podobné školy zřízeny v dalších moravských hospodářsky významných městech, mj. v Jihlavě, Mikulově, Kyjově, Znojmě, Olomouci a Novém Jičíně.⁴⁾ Rozsáhlé, propracované plány na vybudování těchto škol nebyly však realizovány v důsledku vypuknutí sedmileté války a po jejím ukončení již nebyly obnoveny. Zato se v šedesátých letech realizoval plán na zřízení čtyřtýdenních předelnických škol ve všech královských městech a v některých poddanských, později i škol tkalcovských. Jednalo se spíše o výcvikové kursy⁵⁾, jejichž zřizováním začal absolutistický stát dohlížet a zasahovat do přípravy bezprostředních výrobců. Od sedmdesátých let se při triviálních školách začaly zřizovat nedělní opakovací školy, přičemž se postupně prosazovala zásada, že trivium je nutným předpokladem pro vyučení se řemeslu.⁶⁾ Značným pokrokem bylo zavedení kreslení do těchto škol, aby byl řemeslník schopen si potřebný výrobek nakreslit.

Teprve po roce 1848 s nastolením nových pořádků, po návrhu ministra vyučování hr. Lva Thuna na úpravu základního a technického vzdělání z roku 1851, se začaly uvádět do života nižší reálky a pro učně a tovaryše řemeslnické školy; po vydání nového živnostenského řádu z prosince 1859, který po prvé hovořil

o škole „pro průmyslové vzdělávání zvláště zřízené“⁷⁾, se olomoucká obchodní a živnostenská komora, zřízená v roce 1851, obdobně jako ostatní komory v českých zemích ujímá přesvědčovací akce o prospěšnosti těchto škol. V roce 1861 uspořádala anketu o stavu těchto škol a dotázala se na něj řady měst ve svém obvodu. Dochovaly se odpovědi jen z některých měst, mj. z Nového Jičína. Ve svém přípisu z 21. července 1861⁸⁾ pod číslem 1628 starosta města sdělil, že „ve městě se nenachází ani zvláštní obchodní, ani vlastní živnostenská škola, nýbrž řemeslníci uční se účastní ve třetím nebo nejvyšším oddělení nedělního opakovacího vyučování jen v tom směru a potud, že pod vedením učitele reálky se učí podle předepsaného učebního plánu opakovacích škol v nejnужnějším rozsahu vlastivědu, zeměpis, přírodopis, přírodopyt, a kreslení, bez zvláštního zřetele na řemeslnické znalosti.“ V té době se tedy v Novém Jičíně a většinou i v jiných městech přidržovali téměř stoleté praxe nedělních opakovacích škol. Kolik učňů tyto opakovací kursy navštěvovalo, se už ve zprávě nehovoří.

I toto skrovné vyučování učňů vzalo však za své po vydání říšského školského zákona ze 12. května 1869, který připouštěl pouze existenci odborných kursů, na nichž by se poskytovalo zvláštní vzdělání v řemeslech.⁹⁾ Zánik všech škol pro řemeslníky po vydání tohoto zákona konstatuje i takový soudobý znalec, jako byl Jan Ladislav Mašek, který srovnával poměry v Rakousku s ostatními státy v Evropě.¹⁰⁾ Co horšího, konstatuje i celkovou společenskou degradaci řemesel, projevující se v tom, že po zavedení hospodářského liberalismu, „oddávají se řemeslu jen hoši, kteří do školy obecné buď nedbale chodili, nebo z příčin domácího vychování málo čemu se naučili.“ Konstatuje nezáměr o vzdělání učňů i u mistrů. První dva roky je učedník „pouhým posluhou mistra, jeho manželky a tovaryšů; teprve když se chýlí již doba učení ke konci, bývá ku práci v dílně přípustěn.“¹¹⁾ Aby se tomuto zlořádu učinila přítrž, požaduje, aby se neudílelo právo k samostatnému provozování řemesla nikomu, kdo nenabyl potřebného školního vzdělání ani náležité zručlosti v řemeslu. Tyto požadavky byly převzaty ze zemského zákona dolnorakouského z roku 1868 a staly se součástí výše uvedených povšechných základních pravidel pro organizaci živnostenských škol pokračovacích v roce 1883.¹²⁾ V tomto smyslu se shoduje řídicí učitel obecné školy chlapecké na Smíchově J. L. Mašek s olomouckým rodákem, ředitelem předního vídeňského muzea Rudolfem rytířem Eitelbergerem, který má o prosazení těchto zásad velkou zásluhu. Podstata těchto pravidel byla všemi znalci v Evropě vysoce ceněna a rakouské předpisy o pokračovacích školách z osmdesátých let byly považovány za vzorové.

Pokračovací školy živnostenské se tak po složitém vývoji staly organickou, obligatorní součástí celé školské soustavy.¹³⁾ Na jejich budování a udržování se podílely svými příspěvky, subvencemi apod. především obce a města, živnostenská společenstva, místní peněžní ústavy, obchodní a živnostenské komory (příslíb, že komora bude škole pravidelně poskytovat roční subvenci, byl jednou z podmínek pro povolení ministerstva ke zřízení školy), orgány zemské správy a samosprávy a konečně ministerstvo vyučování, které postupně přebíralo personální zabezpečení školy. Vlastní organizace těchto škol byla svěřena orgánům zemské správy, které organizovaly i systém pravidelných ročních inspekci podle příslušných inspekčních obvodů. Pokračovací školy byly organizovány buď jako všeobecné nebo jako odborné. Všeobecné měly společné vyučování, jen podle potřeby a možností byly zřizovány speciální kursy nebo se vyučování dělilo do učebních dílen. Mezi prvními odbornými školami byly pokračovací školy kupecké pro učně z obchodů. Odborné školy, působící pro jednotlivá řemesla, měly zpravidla jedno společné ředitelství, které zajišťovalo výuku obecných předmětů, a jednotlivé učební specializace měly své vlastní učební plány.

První učební program pokračovacích škol byl dosti skromný, nelišil se příliš od původního programu škol opakovacích.¹⁴⁾ Brzo však nové učební plány více odpovídaly skutečné potřebě vzdělání učňů. Bylo přitom třeba vyřešit vzájemné vztahy se školami nižších a vyšších stupňů — na jedné straně k obecným a měšťanským školám, na druhé straně k odborným a průmyslovým školám. Nepodařilo se však plně vyřešit výchovu k ruční zručnosti na všech typech škol, což bylo, jak jsme viděli, jedním ze základních požadavků při probíjování podmínek pro činnost pokračovacích škol.

Na nynějším okrese Nový Jičín vzniklo a působilo několik pokračovacích škol. Mezi nejstarší patří německá všeobecná škola v Novém Jičíně¹⁵⁾, která vznikla v roce 1886, stejně jako ve Fulneku¹⁶⁾ O dva roky později vznikla škola v Příboře¹⁷⁾. V roce 1891 byl zřízen ve Starém Jičíně řemeslný běh pokračovací, v němž se učilo jen v neděli odpoledne a v pondělí večer, konečně pak byl roku 1907 přeměněn na pokračovací školu.¹⁸⁾ Pokračovací školu si v roce 1897 zřídili ve Štramberku¹⁹⁾ a v téže době již působí pokračovací škola v Novém Jičíně.²⁰⁾ Rok 1897 je též datem vzniku české pokračovací školy ve Frenštátě²¹⁾. V Suchdole nad Odrou vznikla pokračovací škola v roce 1902²²⁾, v Kopřivnici v roce 1903²³⁾, v Šenově v roce 1907²⁴⁾ a v Bartošovicích roku 1909.²⁵⁾ Dvě české pokračovací školy pak vznikly v roce 1910 v Novém Jičíně²⁶⁾ a v roce 1911 v Kopřivnici.²⁷⁾ Ostatní odborné školy pokračovací se začaly organizovat až v letech poválečných.

Všeobecná škola pokračovací v Novém Jičíně, působící v budově zemské vyšší reálky, měla v roce 1899 přípravný kurs, a 3 vyučovací ročníky se 2 paralelkami: učilo se v nich 8 hodin týdně po 7 měsíců v roce (zpravidla od 1. října do konce dubna). V přípravném kursu se vyučovala němčina, počty a elementární kreslení: první třída měla na programu kreslení, obchodní nauky a kupecké počty, které byly ve druhé a třetí třídě vystřídány odborným kreslením a vedle obchodních nauk a počtů se nově objevuje účetnictví. Mimo to se v pekařském kursu učily 4 hodiny týdně obchodní nauky, kupecké počty a účetnictví. Překvapuje, že nenacházíme žádný předmět technické povahy. Vyučování bylo zřejmě zaměřeno na vzdělání soukromých živnostníků; ti, kteří naději nebo ctízdost k osamostatnění neměli, patřili asi mezi ty, kteří výuku nedokončili. V roce 1909/10 to bylo z 332 zapsaných žáků 83, tedy 4 %. Tato žákovská „úmrtnost“ byla jistě poměrně nízká, vezmeme-li v úvahu přirozenou migraci obyvatelstva.

Jak jinak ani být nemůže, projevil se ve složení žactva národnostní konflikt, který provázel dějiny města na přelomu 19. a 20. století. Narůstal postupně počet učňů české národnosti, kteří chtěli dosáhnout vzdělání potřebného k samostatnému provozování živnosti. Protože však jejich znalosti němčiny nebyly považovány za dostačující, museli absolvovat přípravný ročník — všech 60 žáků, kteří v roce 1909/10 dokončili přípravný kurs, byli Češi. Další 15 (tedy plná pětina) tento kurs ani nedokončili. Též z 80 žáků I. ročníku s paralelkou bylo 48 Čechů, i když ve 2. a 3. ročníku počet Čechů býval nižší — stěží 7 nebo 8.

Tento pocit nerovnoprávnosti vedl novojičické Čechy k žádosti o povolení české pokračovací školy. Místodržitelství v Brně jí vyhovělo dne 28. března 1910 pod čj. 21470 a souhlasilo s tím, že bude zřízena při obecné škole. Předpoklady, se kterými tato škola vstupovala do života, se však nespínily. Ať již ekonomické či jiné tlaky způsobily, že do české školy se přihlásili 32 žáci (z toho i 1 Němec), zatímco v německé škole z 313 žáků bylo 105 Čechů. Počet žáků v české škole do světové války nikdy nepřesáhl 40; teprve poválečná léta znamenají pro českou školu patrně zlepšení, počet žáků přesahuje 100, ale v hmotném vybavení stále podstatně zaostává. V jejím učebním plánu se ve dvacátých letech objevují již zcela moderní přístupy — kromě obligátního kreslení, účetnictví a kupeckých

počtů nacházíme zde kalkulaci, nauky o jednotlivých látkách (o stavivu, dřevu, kovech, potravinách atd.), občanskou nauku i krátký kurs o zdravotnictví. Předstihnout „konkurenční“ německou školu bude pro ni dlouhodobý úkol.

Pro dějiny okresu a města Nový Jičín je i pro naši současnost potřebné zpracovat dějiny učňovského školství, samozřejmě v rámci dějin školství vlastního. Snad tento článek podnítl větší zájem o tuto málo známou kapitolu dějin.

Poznámky

- 1) Protokolle über die öffentliche Sitzungen der Handels-und Gewerbekammer in Olmütz, 28. 12. 1883; paralelní text německo-český
- 2) Placht, Otto-Havelka, František: Příručka školské a osvětové správy. Praha 1934, s. 1066. K dějinám učňovského školství především: Mašek, J. L.: O vývoji průmyslového školství v Rakousku, v Německu, ve Švýcarsku, v Holandsku, v Belgii, ve Francii a na Rusi. Praha 1882, zvláště s. 31–46; Weigner, L.: Počátkové odborného živnostenského školství, Praha 1919; Černoorský, Zdeněk: Vývoj učňovského školství v Československu. Praha 1973.
- 3) viz též pozn. 1); Chadraba, Rudolf: Olomoucký rodák Rudolf Eitelberger. Historická Olomouc a její současné problémy VI. Olomouc 1987, s. 155–161.
- 4) Weigner, L.: Počátkové odborného a živnostenského školství, s. 11.
- 5) Černoorský, s. 15
- 6) tamtéž, s. 16
- 7) Tamtéž, s. 25–sq.; Weigner, Počátkové, s. 26–31
- 8) SOA Olomouc, OŽK Olomouc, inv. č. 2236, sg. IV., kart. 248
- 9) Černoorský, s. 29
- 10) Práce Maškova, citovaná v pozn. 2), je nejstarší česká práce věnovaná této otázce. Na jeho práci navázal třebečský rodák, pracovník Obchodního musea v Praze Leopold Weigner, v nichž upozorňoval též na zahraniční zkušenosti v oboru učňovského školství.
- 11) Mašek, s. 25
- 12) viz pozn. 2)
- 13) Černoorský, s. 31–33; Mašek, s. 31–47; Weigner, Počátkové odborného a živnostenského školství; Placht - Havelka, Příručka, s. 1066–1145
- 14) Mašek, s. 44–46
- 15) SOA Olomouc, OŽK Olomouc, inv. č. 3300, sg. I., kart. 406
- 16) tamtéž, inv. č. 3195, kart. 399
- 17) tamtéž, inv. č. 3360, kart. 410
- 18) tamtéž, inv. č. 3378, kart. 411
- 19) tamtéž, inv. č. 3388, kart. 412
- 20) tamtéž, inv. č. 3301, kart. 406
- 21) tamtéž, inv. č. 3189, kart. 399
- 22) tamtéž, inv. č. 3379, kart. 411
- 23) tamtéž, inv. č. 3225, kart. 401
- 24) tamtéž, inv. č. 3380, kart. 412
- 25) tamtéž, inv. č. 3146, kart. 397
- 26) tamtéž, inv. č. 3302, kart. 406
- 27) tamtéž, inv. č. 3226, kart. 401

Renovace barokního morového sloupu sv. Trojice na náměstí ve Fulneku v letech 1910–1911

Bohumír Indra

Když koncem druhé světové války byly v r. 1945 požárem zničeny všechny městské domy fulneckého náměstí, zůstala uchována téměř nepoškozená 3 umělecky hodnotná barokní sousoší na náměstí z první poloviny 18. století, sousoší sv. Trojice, Jana Nepomuckého a Jana Sarkandera. Prostřední z nich, obláčkový sloup s trůnící postavou Boha Otce, se sochami patronů proti moru sv. Rocha, sv. Šebestiána a Matky Boží s Jezulátkem a sv. Josefem, postavený r. 1717 na paměť moru v r. 1715, byl zachráněn od zkázy a odborně restaurován krátce před první světovou válkou v letech 1910–1911 velkým úsilím tehdejšího fulneckého faráře Frant. Ocáska.

Po renovačních pracích vnější vzhledu barokního, architektonicky význačného farního kostela sv. Trojice ve Fulneku, zkrášeného přestavbou a zvýšením zděného štítu nad jeho průčelím, provedenou v letech 1899–1902 podle plánů a pod dohledem vídeňské Centrální komise pro zachování uměleckých památek, usiloval fulnecký farář František Ocásek neúnavně po řadu let od r. 1905 prosadit také renovaci umělecky velmi hodnotného barokního sloupu sv. Trojice uprostřed fulneckého náměstí, který byl tehdy ve zcela zchátralém stavu. Pozval do Fulneka k jednání na radnici k posouzení umělecké hodnoty sousoší a doporučení jeho renovace stavebního radu Deiningera, svého přítele kamenického mistra Jana Tomalu z Brna, konzervátora Rozmaela aj., kteří všichni potvrdili vysokou uměleckou i historickou hodnotu sousoší sv. Trojice a naléhavost odborné renovace pro záchranu této památky. Město Fulnek, jemuž náležela péče o uchování památkového objektu, mělo na jeho udržování z fundovaného kapitálu jen 400 korun a nechtělo pro finanční potíže přispět větším obnosem. Ani od chudého obyvatelstva města neočekával farář větší finanční příspěvky. Kamenický mistr Jan Tomala doporučil sochu přenést na vyvýšené místo, rozpočet, který předložil obnášel však částku 7785 korun, pro případ přenesení sousoší a jeho přestavby 10925 korun. Přenesení sousoší však Centrální komise odmítla. Nová stavební komise v čele s Deiningerem z Vídně rozhodla a vypracovala jednotný plán odborné restaurace sousoší, podle něhož se měla řídit obec, a farář měl kontrolovat jeho dodržování. Na doporučení komise požádal farář r. 1909 opavského sochaře a kamenického mistra Viléma Drechslera, který měl velký sochařský a kamenický závod v Opavě na Otické ulici čp. 36, a byl znám jako zkušený sochař a dovedný kameník o převzetí renovace sloupu sv. Trojice podle stanovených podmínek Centrální komise. Drechsler objednávku přijal a vypracoval rozpočet renovačních prací na přibližnou částku 2800 korun, kromě vedlejších výloh jiných řemeslníků v částce 200–400 korun. Při novém jednání komise na fulnecké radnici se město uvolilo uhradit na opravu sloupu částku 1200 korun, podaří-li se faráři obstarat zbývající částku 1600 korun.

Farář Ocánek se obrátil 25. listopadu 1909 s prosbou na olomouckou konzistoř, vylíčil jí své několikaleté úsilí o záchranu umělecky hodnotného sousoší, předložil fotografii jejího zchátralého stavu, přiložil posudek a doporučení vídeňské Centrální komise i písemný závazek města Fulneka přispět částkou 1200 korun na opravu, rozpočet opavského sochaře Drechslera, a prosil, aby konzistoř uvolnila na renovaci sochy sv. Trojice částku 1500 korun z fondu na udržování milostného obrazu P. Marie na tzv. Kölbelsbergu v Jerlochovicích, jehož stav činil 43 052 korun. Připojil též souhlas správy tohoto fondu filiálního kostela v Jerlochovicích. Olomoucká konzistoř schválila ještě téhož roku uvolnění požadované částky 1500 korun na restauraci sloupu sv. Trojice ve Fulneku.

Sochař Drechsler započal s renovačními pracemi v květnu 1910 podle daných dispozic vídeňské Centrální komise. Několikanásobné nátěry olejových barev, které se překrývaly, měly být odstraněny máčením zředěnou mýdlovou vodou, štetkou a drhnutím měkkými ocelovými kartáči. Už v červenci sdělil Drechsler faráři naprostý nezdar těchto prací. Provedl proto pokus potaší, která po nanesení a dlouhém kartáčování rozpustila a odstranila jen horní vrstvy olejových nátěrů, první nátěr se však nepodařilo odstranit. Kromě toho dostalo vše nepěkný skvrnitý vzhled. Proto byl nucen začít odstraňovat nátěry dlátem a rašplí, čímž teprve opět prohlédl maletínský pískovcový kámen sochy. Práce je zdoluhavá, má však pro ni k dispozici snaživé školené sochaře, takže není nutné se obávat, že by tím umělecké provedení figur mohlo být ovlivněno. Poněvadž jednotlivé hlavy andílků a části těl figur jsou silně poškozené a zčásti zcela chybí, je nutno je doplnit. Celý postup odstraňování olejových barev vyžaduje více práce, bude proto nucen zvýšit původní rozpočet. Aby očištěný pískovec byl chráněn proti vlivům počasí, doporučil přetáhnout vše testalínem, čímž se barva kamene v žádném případě nezmění.

Farář, který byl pověřen dozorem na dodržování stanovených zásad renovace sochy, požádal nato Centrální komisi ve Vídni o vyslání konzervátora k prohlédnutí práce, nedostal však žádnou odpověď, ani olomoucká konzistoř nevyslala konzervátora pro církevní památky, jak žádal farář Ocánek, ale odkázala jej na Vídeň.

Sochařské renovační práce na soše byly provedeny z větší části v r. 1910 a zcela byly dokončeny na jaře r. 1911 včetně nátěru sousoší testalínem, v létě pak provedeny zbývající práce na úpravě okolí sochy. V srpnu 1911 předložil Drechsler podrobný celkový účet, s rozpisem jednotlivých položek prací v celkové výši 3724 korun, který překročil původní schválenou částku 2800 korun o 924 korun. Vlastní sochařské a kamenické práce byly účtovány 3100 korunami, zbývající částky byly za dovoz nových žulových stupňů k soše, zednické a dlaždičské práce okolí sochy, kovářské a zámečnické práce, nátěr testalínem, postavení a snímání lešení atp.

Když se však farář obrátil s vysvětlením zvýšené částky účtu na olom. konzistoř s prosbou o úhradu těchto 924 korun z fondu na udržování milostného obrazu P. Marie v Jerlochovicích, a přiložil Drechslerův účet i s dobrozdáním konzervátora Rosmaela o dobré a kvalitně odevzdané práci, konzistoř jeho žádost zamítla. Farář musel obsáhlým dopisem vysvětlit rozdíl konečné částky od původní oferty z r. 1909. Vylíčil nezdar pokusu očistit sochu od olejových nátěrů, jak určila vídeňská Centrální komise. Sochař zkusil vše možné, dal si poslat ze Štrasburku od jednoho architekta jím vynalezenou tekutinu, ale všech 9 olejových nátěrů nebylo možné odstranit. Po dlouhých poradách s Drechslerem sjednali proto zdoluhavý a časově náročný způsob odstranění nátěrů opatrným odškrábáním rašplí, aby původní kámen sochy a krásné kontury jednotlivých figur, hlav, medailonů se nepoškodily. Protože práce byly již započaté, musel volit cestu,

aby práci dokončil, nemohl vědět o kolik bude částka překročena. Práce byla velmi náročná, pracovalo se ještě v listopadu 1910 a něco dokončeno na jaře 1911. Také položení nových žulových stupňů a vylepšení dekorativních objektů, medailonů ap. stály více než Drechsler počítal. Chtěl uchovat krásnou barokní sochařskou památku městu, nemohl jednat jinak. Nedostal žádné milodary, všechny ostatní drobné výdaje s komisemi ap. hradil sám. Konzistoř teprve potom povolila uhradit sochaři Drechslerovi částku 924 korun z fondu mariánského obrazu v Jerlochovicích.¹⁾

Neúnavnému úsilí faráře Ocánska vděčí město Fulnek za včasnou záchranu a renovaci krásného barokního morového sloupu, který je ozdobou náměstí.

V roce 1969 byl celý objekt restaurován konzervátory J. Klempířem a L. Vořířovou a v r. 1989 opět. V krajské evidenci nemovitých kulturních památek je morový sloup ve Fulneku evidován jako dílo olomouckého barokního sochaře Jana Sturmera, který v době fundování sloupu 1717 bydlel a pracoval v Olomouci. Jeho autorství není však ničím doloženo, jde pouze o dohad.²⁾

Poznámky:

¹⁾ ACO sign. G 6 - Fulnek, kart. 4922, SOA Opava.

²⁾ Více k tomu uvedu v tomto časopise v článku Sochaři, kameníci a stavitelé ve Fulneku od pol. 17. do poč. 19. století.

Z NÁZORŮ A PŮVODU JMÉNA CHORVATŮ

Jaroslav Bakala

S potěšením jsem přijal nabídku od novojičínských kolegů, abych přispěl do sborníku k 80. narozeninám PhDr. Adolfa Turka, který ve svém rozsáhlém díle věnoval pozornost také imigraci chorvatských skupin na Moravu v dobách osmanských útoků na jejich vlast. Samozřejmě se nedomnívám, že by tento příspěvek splýval s „chorvatskou“ tematikou zpracovávanou Adolfem Turkem; zatímco v jeho případě časový záběr postihoval raný novověk, tento příspěvek sleduje názorovou paletu k stále otevřeným protohistorickým záhadám. Spojuje je však jak etnická kontinuita, tak jistý svazek Chorvatů s vývojem českého historicko-zeměpisného prostoru, i když v obou epochách podstatně odlišný.

Když byzantský císař Konstantin Porfyrogennitos tvrdil ve svém řeckém spise známém však latinským názvem *De administrando imperio* na začátku 31. kapitoly, že se jménem Chorvatů označují ve slovanském jazyku ti, kteří obývají rozsáhlé území, zahájil tak etymologickou diskusi o původu jména Chorvatů. Obvykle se chápá, že největší historik 10. století, jak posoudila Porfyrogennita Milada Paulová, vyvodil název Chorvatů z řeckého slova *hē chōrē* (= země). Formulace příslušného úseku však nevyznívá tak jednoznačně: „*To de Chrobatoi té tōv Sklabōn dialēktō hermēneyetai tūtestin hoi tēn pollēn chōrav katechontes*“. (Proto se Chorvatů slovanským jazykem vykládají jako obývajcí mnohou zemí.) Neznáme však ze slovanské slovní zásoby slovo, které by podporovalo Porfyrogennitův výklad o tom, že jméno Chorvatů ve slovanském jazyku značí lidi obývajcí četnou zemí. Tedy nezávisle na přesném znění Konstantinova výroku lze důvodně předpokládat, že etymologii byzantského císaře podnítila podobnost výrazů „*hoi Chrobatoi*“ a „*hē hōrē*“.¹⁾

Ačkoliv v další rozsáhlé literatuře k protohistorii etnických společenství nesoucích jméno Chorvatů ne všechna díla obsahovala zájem o etymologii tohoto etnonyma, přesto i redukce na tento aspekt umožňuje jen s fakticky nepřekonatelnými obtížemi vytvořit kompletní přehled příslušných názorů. Dovolím si tady uvést příklad. Slezský historik z 19. století Biermann upozorňuje v práci o dějinách těšínského vévodství na souvislosti mezi názvem Chorvatů a jménem pohoří Karpat (v podstatě jde o reflex Šafaříkova výkladu).²⁾ Stěží by kterýkoliv badatel i takový, který by měl zpřístupněny publikace z jakékoliv oblasti a počítavě široce zpracované bibliografické záznamy, sledoval pro takovou tematiku stanovisko vyslovené v monografii k dějinám jednoho ze slezských knížectví. Je pochopitelné, že bariér pro naprosto komplexní soupis názorů bychom mohli uvádět více, a to v ještě výrazněji determinujících směrech.

Pokouším se tu předložit přehled podle důležitých uplatňovaných pojetí, což si dovoluji pokládat za přiměřené pro sledování invenční pestrosti v této pozoruhodné otázce, která zajímá i nehistoriky a nefilology. Aniž hodlám význam otázky nějak nadměrně vyzvedávat, je vhodné upozornit na vyjádření Pera Gavrančiće, že ze slovanských teritoriálních názvů je jméno Chorvat nejvíce rozšířené.³⁾

Názory o vzniku etnonyma Chorvat lze sledovat ve třech rovinách:

- 1) apelativum charakterizující nějaký vztah nebo osobní přírodní slovo, z kterého údajně se vyvíjel název Chorvatů;
- 2) způsob uplatnění či rozšíření tohoto názvu, přičemž v úvahu přicházejí vlastně dvě základní možnosti, a to buď to bylo původně kmenové jméno převzaté i jinými splynuvšími kmeny, nebo jméno většího etnického společenství;
- 3) prvotní etnický původ názvu.

Při důsledném rozčlenění zaznamenaných názorů podle tohoto ukazatele by bylo možné o řadě z nich se zmiňovat ve dvou nebo i ve třech rovinách. Pro úspornost zachycujeme obvykle názory podle jedné indikace, vědecky výrazné a pozoruhodné. Racionální přístup k rozsahu nutí nevy počítávat a nezdůrazňovat nuancní rozdíly. Abych nepřetížil odkazové poznámky, využívám dále i některé dosavadní víceméně dílčí přehledy dosavadních názorů v předchozí literatuře.

Nepříliš promyšlený výklad císaře Konstantina však můžeme zařadit mezi skupinu explikací, které hledaly vysvětlení jména Chorvatů v některé víceméně apelativní zeměpisné souvislosti. Část badatelské veřejnosti získala mínění, že Chorvatů znamenali horský lid. Tato interpretace názvu u dalších byla spojena s názvem Karpat. Šafařík se domýšlel o příbuznosti praslovanských výrazů *chryba*, *chriby* jak s *Karpaty*, rusínsky zvanými *Horby*, tak s *Chorvaty*. Přijímal i podstatě tento výklad i *Niederle* a *Šišič*. Souviselo to s rozšířenou nadvislanskou teorií o sídlech severních Chorvatů. To vedlo pak i k hledání spojitosti Chorvatů s lidem zvaným *Karpi*, *Karpiani* apod. Podle *Brauna* jazyková proměna probíhala vlivem germanských *Bastarnů*: *Karpatés* (řecká forma) – *Harfada* – *Harvate*. Také jazykovou změnu názvu *Karpatés* v *Chorvaty* prostřednictvím však *ilyrsko-trackého* jazykového okruhu přijímají *Ostič* a *Šufaj*. *Bohuslawski* se odvážně domníval, že *Porfyrogennitos* přičkl Chorvatům počínání *Karpů* se značnou chronologickou nepřesností (místo správného 3. století posunul migraci tohoto lidu do 6. století). Shodu mezi *Karpy* z 3. století a pozdějšími *Chorvaty* vyhledává rovněž *Balenovič*.⁴⁾

Teze o Chorvatech jako o horských lidech vyvolávala námitky. Důkladněji se jí zajímal již v době před první světovou válkou polský protohistorik a orientalista *Modelski* v knize o nedatovaném listě zaslaném židovským ministrem kordovského kalífa *Chasdajem* (+970) bližší nejménovanému králi lidu *Gebalim*, tj. lidu hor. Tento neznámý král se pokládal za totožného s panovníkem střeoevropských *Bílých Chorvatů*, o němž psal *Porfyrogennitos*. Někteří tohoto krále ztotožňovali s panovníkem jižních Chorvatů. *Modelski* však dospěl k názoru, že ona semiotická shoda mezi etnonymem Chorvatů a obyvateli hor je nemožná. Ani *Řek Konstatin* nespatořoval nějakou spojitost mezi slovem *oros* a *Chorvaty*, tím méně prý mohl na to přijít španělský Žid. Souvislost mezi *Chribi*, *Horby* odmítal již *Geitler* s poukazem, že se ve slovanských jazycích souhláska *b* uprostřed slova neměnila na *v*. Ani jméno *Karpat* prý nemohlo vzniknout od slova *chriby*, protože toto pohoří tvoří vysoké hory a ne pahorky.⁵⁾

Vedle výkladu podle zeměpisných kvalit se setkáváme s vysvětleními podle lidských vlastností. Právě *Geitler* spatořoval apelativní základ jména v kořeni *charv* nebo *sarv* (chorvatské slovo *charviti* se = hájiti se). Odkazoval dále na jiné jazyky s podobnými kmeny. Chorvat tedy znamenal člověka, který je schopen bojovat. Shodně nebo obdobně se vyslovili *Daničič* a *Brückner*. Tento výklad však se střetl s filologickými námitkami. Ty vycházely z kořene *sarv*, který se objevuje ve slovech některých jazyků (*lítevština*, *gótština*) ve významově blízké rovině, tj. *ozbrojenců*. *Jaglič* a *de Courtenay* poukázali na nepřevoditelnost *lítevského šarvatas* v jihoslovanském jazykovém vývoji do tvaru *hrvat*. Obsahově

blízký, ale vycházející z jiného slovního základu, je výklad Rattkayův: Chorvat – ten, který se rve (korijena = boj). Zeuss prostřednictvím starogermanského slova heru (= meč) spojoval jméno Chorvatů s Cherusky. Miklosič spatřoval ve jméně Chorvatů původně adekvát výrazu lupiči. Podle lidských vlastností osvětloval původ jména již v 13. století splitský arcibiskup Tomáš: Curentes nebo Coribantes jako lidé běhající, nestálí. Rovněž Balenovič, který sice uznával rovnici Chorvatů – Karpi, považoval za původní obsah názvu význam bojovník.⁶⁾

Nepřekvapuje, že se v takové rozvíjející pestrosti domněnek projeví i snahy vyvodit název národa od silného vůdčího jednotlivce. Henri Grégoire se pokusil svůj názor o vzniku jména Chorvatů podle osobního jména jednotlivce podepřít i analogií: Lotrinsko rovněž převzalo jméno po císaři Lotharovi. Upozornění na jistý „teoretický“ prvek však v tomto případě neznamenal upozornění na první zveřejnění do té doby nevyslovené hypotézy. Podle Grégoirovy úvahy se nazývali Chorvaty podle bulharského knížete Kuvrata. Tato myšlenka se však objevila již v 18. století (Timon). Vyslovili ji v rozličných nuancích také Bury, Howorth, Wirth. Poněvadž Porfyrogennitos zaznamenal mezi údajnými 7 nejstaršími vůdci balkánských Chorvatů v 30. kapitole svého citovaného díla též knížete s jménem Chrobatos, což je patrně jednou řeckou formou jména Chorvat, očekávali bychom, že i tady se bude hledat heros eponymos chorvátského etnika. Tvrdí to sice na sklonku 19. století Jemeršič, ale formulací zařazující to spíše mezi pověsti než k spolehlivým tradicím. Podle Seghera také ono jméno převzal národ, ale není si jistý, zda šlo o název kmene nebo vlastní jméno kmenového župana. Chorvatský pendant praotce Čecha nezískal tedy výraznější ohlas v literatuře. Ba i autor z 15. století Bonfin opomíjel tuto možnost a viděl původce etnonázvu v římském vojevůdci Corvinovi Messalovi.⁷⁾

Rozsah sdělení o názorech v rovině, kterou vymezuje otázka, zda Chorvatů původně byli jménem relativně malého společenství, tj. kmene, nebo většího nadkmenového společenství, je nesrovnatelně menší oproti první ze sledovaných indikačních kategorií. Většina badatelů si totiž přímo nepoložila takovou otázku. Klaič jenom s otazníkem vyslovil možnost, zda jméno Chorvat nepředstavovalo původní (genetické) pojmenování mezi Slovany a zda název jako Češi nebo Srbové nepředstavuje dílčí pojmenování (species). Vysloveno bylo rovněž stanovisko zhruba opačné: genetické jméno Slovanů lze hledat v etnonymu Srbové, zatímco Chorvaty jsou dílčím názvem. Jagič však řadí jména i Srbů i Chorvatů k speciálním názvům. Toto rozlišení mezi genetickým a specifickým jménem však nevystihuje plně otázku, zda jde o název nadkmenový nebo kmenový. V případě hodnocení Chorvatů jako jednoho z původních souhrných označení slovanského lidu je to samozřejmě zařazení do širšího pojmu, ale speciální název nemusel označovat jednoznačně jenom kmen, nýbrž také integrované nadkmenové seskupení. Názory, které výslovně hlásily, že Chorvaty tvořili kmen, který získal a uplatnil sjednocovací úlohu, byly vcelku nečetné. Pravděpodobně ti, kteří pokládali za reálný rozchod Chorvatů z nějaké jejich pravlasti, víceméně přičítali jejich etnonymu zmiňovaný širší rozměr.⁸⁾

Za dějepiscky nejdůležitější můžeme patrně považovat zodpovězení otázky v třetím z jmenovaných ukazatelů, tedy problému etnického původu názvu, s čím je svázáno zodpovězení dotazu po etnickém charakteru původních Chorvatů. Nepřekvapuje vzhledem k slavinitě historicky spolehlivě známých Chorvatů, ba jeví se jako přirozené vyvozovat jejich jméno ze staroslovanské slovní zásoby a zařazovat i proto historické Chorvaty mezi slovanská etnika. To bylo názorem těch, kdo rozvíjeli bádání o dějinách Slovanů či jednotlivých slovanských národů a spojovali svou literární činnost i s národněprobuzeneckým úsilím či s národněpolitickým hnutím. Mezi nejvýznamnějšími se takto vyjadřovali nebo slovanskost původ-

ních Chorvatů přijímali víceméně jako samozřejmou Dobrovský, Naruszewicz, Kapitar, Šafařík. Slovanský původ Chorvatů a jejich jménu přiznávali ti, kdo odvozovali tento název z kořene sarv. V jihoslovanské historiografii 19. a začátku 20. století se nacházeli autoři, kteří patrně nepochybovali o slovanskosti nejstarších Chorvatů a možná ani nechtěli pochybovat, můžeme uvést již zmíněné Balenoviče a Gavranice nebo pozdějšího Iviče. Poláci Labuda či Widajewicz v čtyřicátých letech 20. století a Slovinec Grafenauer v padesátých letech vycházeli ze slovanskosti starých Chorvatů, aniž by však otvírali otázku příslušné etymologie.⁹⁾

Při výkladu k názorům o případné souvislosti oronyma Karpat s etnonymem Chorvat zaujme Braunův výklad spojením jména tohoto pohoří s germánským kmenem Bastarnů. V dějepiscké tradici však nacházíme mnohem starší spojování Chorvatů s germánským živlem. Již od 11. století některé prameny ztotožňovaly Chorvaty s Góty. Spojování Gótů s Chorvaty, resp. gótské vládnoucí vrstvy se slovanským lidem, však získalo jistý odraz mezi novodobými badateli, jako u Gumpłowicze nebo Rusa. Přispělo k tomu jméno Hraidi, Hraedes, Hraede, které se užívalo pro Ostrogóty. Ještě Lewicki již po 2. světové válce prohlašoval lid Hraede, zaznamenaný anglosaskou básnickou skladbou Widsith, za Chorvaty. Lewicki však neztotožňoval takto pojmenované etnikum, a tedy ani Chorvaty, s Góty. Hauptmann vznesl výhrady proti teorii o gótském původu Chorvatů a hovořil o gótomanii. Ta prý vyrůstala z dvou kořenů: a) lidového v dalmatských městech, který byl vyvolán nenávistí římského a církevního prostředí vůči kacířům (Góti byli ariáni) a barbarům (k těm počítali jak slovanské, tak germánské jmeny), b) učeně-literárního, vyvolaného však naivní radostí z možné značné starobylosti národního kmene. Vedle této tzv. gótomanie a Braunově bastarnské teorii se vyskytovaly v názorech mozaice i další „germánské“ obrazce. Patří k nim zmíněný Zeussův výklad o Cheruscích nebo nepřímo i Antoniewiczova teze o karpatských Goralech jako potomcích Kvádů (vzhledem k nadvislanské teorii o původním domovu Chorvatů). Rajko Nahtigal rovněž ve jméně Chorvatů spatřuje germánskou mutaci jména Karpatů.¹⁰⁾

Za vládnoucí vrstvu Slovanů, z nichž se vyvinuli balkánští Chorvaty, pokládali někteří autoři ugrofinské nebo turecké národnosti. Nejvíce mezi nimi převládal názor, že to byli původní Bulhaři, přičemž podnětem pro takovou tezi se stalo jméno bulharského panovníka Kuvrata (Kubrata). Jinak výslovně původ jména za turecký označovali Jagič (prostřednictvím Avarů) nebo Lessiak (odvozuje údajný chorvatský kmen Kasengů z tureckého slova quazaq = volný muž). Proti tvrzení o zmiňované úloze bulharského Kuvrata se obracel Grafenauer. Za překážku této bulharské teorii pokládal příchod Bulharů přes Dunaj na Balkánský poloostrov až v době po Kuvratově smrti.¹¹⁾

Pravděpodobně nejrozšířenější mezi názory o neslovanském původu je teze o Iránsko-kavkazském původu. Ve více nebo méně odlišných variacích se vychází z toho, že jméno Chorvat vzniklo u etnika náležejícího k iránské jazykové skupině Indoevropanů a podle častých úsudků spjatého s Kavkazem. Poprvé „iránská“ teze byla vyřčena až na začátku 20. století ruským badatelem Pogodinem (původní název Chorvat z vlastního jména Choroathos). Rozličné filologické paralely vedly k jejímu dosti hojnému rozšíření. Iljinskij např. vyvozoval postupný jazykový vývoj z iránského slovesa khereu (sekati). Miller vysvětloval chorvatské jméno jako cesta slunce (v ossetinském jazyce chor = slunce), Justi dosti složitě ze slova znamenajícího zhruba přítel (huurvantha), Vasmer zase jako chovatelé dobytka (haurvatar). Složitě vysvětloval vztahy k slovní zásobě iránských národností na Kavkaze Županič. Ten pokládal za sousedy těchto Prachorvatů na Kavkaze Pračechy a Prarsby, které spatřoval v etnikách Cissi a Zilhi. (Mimoходом se tak sblížil s výkladem o původu Čechů vysloveným již v 18. století.) Rovněž

Ranovš a Katić se stavěli za íránskou teorii. Hauptmann uvažoval o íránských Alanech jako o vládnoucím etniku nad zchorvatizovanými Slovanů. To přijímal Vernadsky a aplikoval i na Velkou Moravu s vládnoucí dynastií prý alansko-chorvatského původu s poněkud pitoreskním líčením poplavení kumysu jako ritu se symbolickým významem. Alanský původ Chorvatů pokládal za reálný Kuchyňski (v čele chorvatských Slovanů alanský klan, jméno z alanského chur-wat = strana slunce, tj. jih) a nevylučoval jej Lewicki vzhledem k svým úvahám k arabské relaci o říši Al-Darja jako státu středoevropských Chorvatů (aldair v alanském jazyce = vládce).¹²⁾

Jiné názory o etnickém původu chorvatského jména se vyskytovaly již ojedinele. Oštir a Šufraj kořen slova hledali v ilyrsko-trácké jazykové skupině, resp. Oštir i mezi staroevropskými propriálními jmény. Cuno viděl souvislost s thráckými Krobizy. Tyto vývody nejsou spojeny s nějakými konkrétnějšími historickými událostmi a procesy.¹³⁾

K problému etymologie jména Chorvatů náleží filologicky volně, ale historio-
graficky významně podotázka přívlastkové diferenciace Chorvatů a Chorvatska. Je to výklad názvu Bílé Chorvatsko nebo Velké Chorvatsko pro oblast obydlené severními Chorvaty.

Polský historik Widajewicz označení Bílý nebo Velký u zeměpisných nebo etnických útvarů v díle Konstantina Porfyrogennita považoval za císařem používaný modus pro rozlišení více stejnojmenných takových celků. Obdobný byl závěr i české byzantoložky Růženy Dostálové. V pohledech, které usilovaly o dešifraci významu těchto přívlastků, se nabízí buď zřetel zeměpisný, nebo povahopisný. Iljinskij vykládal vznik názvu Bílé Chorvatsko podle řeky Biala, přítoku Visly. Chorvatí tam usazení byli tak nazýváni pro rozlišení od Chorvatů usazených v Čechách. Županić měl za to, že se v onom barevném pojmenování odrážely světové strany podle systému uplatňovaného Turky: modrá barva – východ, červená – jih, bílá – západ, černá – sever. Manoljović vykládá epiteton Veliký ve smyslu starý, původní, tedy označující pravlasti rozdělitelšího se etnika, zatímco u jiných badatelů převládalo chápání výrazu ve smyslu velké či mocné země. Jako výraz charakteru přívlastek Bílý se pokusili vyložit Grot a Szelagowski: bílý = volní, silní; černí = divocí, ujařmení. Vedle přívlastkového atributu se objevila v české literatuře kombinace o jméně Chorvatci jako o existující substantivní formě odlišující v jazyce českých Slovanů jednu skupinu Chorvatů od jiné (Flajšhans, R. Turek).

Stěží může uniknout někomu, kdo nahlédl do peripetii bádání o etymologii jména Chorvatů, že se neseťkal s jedinou teorií, která by byla podepřena nezvratnou argumentací. Vyslovené názory zůstávaly na úrovni více nebo méně pravděpodobných hypotéz a některé nereflektují vůbec reálnou možnost. To můžeme bezesporně říci o Porfyrogennitově výkladu nebo o spojení názvu Chorvatů s Římanem Corvinem Messalou. Tyto výroky však náležejí do „předvědecké“ fáze, zatímco později i názory s malou pravděpodobností disponují s nějakou alespoň zdánlivě pro ně hovořící indicií. Vcelku se nemohou vyslovit s pozitivním vyústěním k názorové paletě o původním apelativním kořenu etnonyma Chorvat. Racionální přístup v této rovině problému patří i pro perspektivu nemůže přinést více než předložení několika reálných možností, a to ještě v závislosti na původní etnicitě slova Chorvat.

K otázce, zda název národa Chorvatů se vyvinul z kmenového jména nebo z jména širšího nadkmenového společenství, můžeme dát kladnou odpověď spíše k druhé vyřčené možnosti. Máme spolehlivé doklady z 8.–11. století o plemenech s názvem Chorvatí v prostoru východního dílu střední Evropy.¹⁴⁾ Ačkoliv sdělení Konstantina VII. o původu jihoslovanských Chorvatů z jejich severní pravlasti vy-

volávalo u části badatelů skepsi, jako přijatelný výklad příčin opakování jména Chorvat pro zeměpisně vzdálené skupiny se nabízí pouze teorie o původní jejich teritoriální kompaktnosti. Teze je v souladu s tím, co víme o pohybech raněstředověkého stěhování národů, a se skutečností, že chorvatští Slované nahradili nebo asimilovali předchozí obyvatelstvo v severních částech římské Dalmácie.

Etnický původ jména vystupuje skutečně jako zvláště významný aspekt problému. Poněvadž historicky jednoznačně prokazatelní Chorvatí byli a jsou lidem hovořícím slovanským jazykem, teze o slovanském původu názvu má jakési primární postavení: platí, pokud se nezdaří přesvědčivě prokázat její nepravděpodobnost. To nás zavádí k otázce, jak reálné jsou názory, podle nichž původní neslovanskí Chorvatí tvořili vládnoucí vrstvu nad skupinou slovanského lidu, které dali své jméno, ale postupně se slavinizovali, poněvadž byli populačně slabší. Obdobný proces skutečně proběhl u Slovanů ovládnutých Bulhary a podle normanské teorie také u východních Slovanů. (Nešlo o jev příznačný jenom pro Slované, paralelu představuje dokonce vznik francouzského národa.)

Jako o reálných alternativách později slavinizované neslovanské vojenské šlechty u chorvatských Slovanů bychom mohli rozvažovat o třech již vyslovených a) bulharské, b) germánské, c) íránské. Tzv. bulharská teze je spjata s osobou Kuvrata jako eponyma Chorvatů. Zmíněná Grafenauerova námitka, podle níž se Kuvratovo jméno nemohlo stát podkladem pro chorvatské etnonymum, poněvadž tento panovník zemřel před přemístěním Bulharů na jižní stranu Dunaje, nepřesvědčuje příliš vzhledem k existenci středověkých Chorvatů v oblastech na sever od Dunaje. Přesto však výklad, proč Kuvratovým synem Asparuchem vedení Bulharů setrvali u svého starého názvu, případně další interpretační nesrovnalosti a obtížnosti, nevytvářejí vhodné předpoklady pro přijetí této hypotézy.

Styky a jisté prolínání germánského a slovanského žilvu v časech velkých raněstředověkých migrací nevylučují teorie o germánském původu jména Chorvat tak jednoznačně z reality, jak měl za to Widajewicz. Podle jeho názoru nestojí fantazie o gótském původu Chorvatů vůbec za řeč.¹⁶⁾ Konkrétně právě v otázce údajného gótského původu je třeba přihlídnout k středověké tradici, ke skutečnosti, že se gótské skupiny mohly i po přemístění většiny Ostrogótů na Apeninský a Visigótů na Pyrenejský poloostrov střetávat se slovanskými etniky. Přesto pravděpodobnost není zase zvláště vysoká. Středověká tradice jen stěží byla odrazem nějaké integrace Slovanů s Góty v raněhistorické etapě a dispersní skupiny Gótů sotva měly takové postavení, aby si podmanily slovanské kmeny. Pro spojení vzniku Chorvatů s jiným germánským etnikem disponujeme příliš málo indiciemi nebo nepřesvědčivými, jako výklad o vzniku Cherusků a Chorvatů.

Íránská teorie má snad nejreálnější podobu ve své „alanské“ verzi. Nepochybně Alani, jejich části pronikly až do Hispánie a s Vandaly do Afriky, se rozvíjeli ve východní Evropě v jakési interakčnosti se slovanským lidem. U Alanů také probíhaly změny etnonyma (dnešní Alani jsou známí jako Ossetinci). Jednotlivé indicie pro alanskou teorii nemůžeme však pokládat za zvláště průkazné. Íránská teorie získala oblibu pro poměrně hojnou zásobu slov z íránských jazyků hláskově podobných jménu Chorvat. Není to nepřesvědčivé, ale i tady je třeba vzít v úvahu, že byt' značně rozsáhlá, ale přece konečná množina možných slabik v lidské řeči dává možnosti jazykových shod i bez historické komunikace. V případě velmi dávné takové komunikace mezi etniky z íránské skupiny indoevropských jazyků a nějakými Protoslovany mohlo také dojít k jazykové výpůjčce bez přímé sociální spojitosti. Z tezí o přívlastkových doplňcích jména Chorvatů pokládám za vysoce pravděpodobný Županićův výklad, podle něhož barevné atributy vyjadřovaly původně světové strany. Dosti zřetelně slovanští Bělorusové, Bělochorvatí, Bělosrbové naznačují západní odstředivý směr. Indiciálně se mi jeví

spojitost epiteta veliký s pravlastí nebo s prostorem pokládaným za pravlast jako příznačná pro východní Evropu a východní část střední Evropy.¹⁷⁾

Hypoteticky lze pokládat za pravděpodobné, že se určitá část Slovanů patrně v oblasti dnešní západní Ukrajiny a východního Rumunska (tento prostor na čas získal později zcela zapomenutý název Velké Chorvatsko) nazývala Chorvati. Nelze vyloučit, že tento název převzala od vládnoucí vrstvy (vojenské šlechty) neslovanského, pravděpodobně alanského původu. Slavinizace pak probíhala vcelku rychle, ale neslovanský původ mohl dosti dlouho ovlivňovat vlastní jména.

Tyto řádky neměly a ani dobře nemohly být pokusem o spolehlivý výklad k jménu Chorvat. Jako řada protohistorických otázek je i etymologie tohoto jména zahalena faktickou nulitou přímých pramenů a nejasností indiciálních podkladů. Přes všechny potíže a skepsi k možnosti plně spolehlivého výsledku předkládá právě protohistorie tímto a řadou jiných i významnějších problémů záhadu, jejichž opouštění chce zvidavý lidský duch aspoň poodhrnout.

Poznámky:

- 1) Edice díla Konstantina Porfyrogennita *Peri ethnón* (*De administrando imperio*) vycházely od 17. století (nejstarší z nich vyšla v Leydenu v roce 1611). Dostupná je i širšímu čtenářskému okruhu dílčí edice (tj. kapitoly o Chorvatech) v: *Monumenta Poloniae historica*, sv. I, Warszawa 1960, s. 22 a násl.
- 2) Biermann, G.: *Geschichte des Herzogthums Teschen*. Teschen 1863, s. 7.
- 3) Gavrančić, P.: *Politička povjest hrvatskog naroda od prvog početka do danas*. Zagreb 1896, s.36.
- 4) Balenović, Š.: *Povjestnica hrvatskoga naroda*. Zagreb 1870, s. 43. — Geitler, L.: *Etimologija imena Hrvat*. Zagreb 1876, s. 1.—Šišić, F.: *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb 1925, s. 236—238, 251.—Županić, N.: *Prvobitni Hrvati*. V: *Zbornik kralja Tomislava*. Zagreb 1925, s. 294—295. — Katić, L.: *Pregled povijesti Hrvata*. Zagreb 1938, s. 14.—15. — Nahtigal, R.: *Donesek k zgodovini vprašanja o imenu Hrvat*. *Etnolog* 10—11 (1937—1939), s. 396. K tezi, která výrazně posunovala příchod Chorvatů na Balkán z časového horizontu shodného s dobou vlády císaře Heraklia (610—641), je vhodné upozornit, že se i v nedávné době objevily takové výklady, ale směrem k mladšímu období, tj. k 8. stol.: viz Štih, P.: *K polemiki o vprašanju časa prihoda Hrvatov*. *Zgodovinski časopis*, 43 (1989), s. 111—117.
- 5) Modelski, T. E.: *Król „Gabalim“ w liście Chasdaja*. *Stydium historyczne z X w. Lwów* 1910, s. 6—34. — Geitler, L.: c. d., s. 1—3.
- 6) Balenović, Š.: c. d., s. 38 — Geitler, L.: c. d., s. 2. — Šišić, L.; Katić, L.: jako v pozn. 4. — Županić, N.: c. d., s. 294. — Nahtigal, R.: s. 397—398.
- 7) Jemeršić, I. N.: *Hrvatski narod*. Zagreb 1899, s. 119. — Segher, M.: *Hrvatski narodni vladari od god. 620.—1102*. Mitrovica 1903, s. 10—11. Hauptmann, L.: *Dolazak Hrvata*. V: *Zbornik kralja Tomislava*. Zagreb 1925, s. 87. — Šišić, F.; Županić, N.; Katić, L.: jako v pozn. 6. — Grégoire, H.: *L'origine et le noms des Croates et des Serbes*. *Byzantion*, 17 (1944—1945), s. 100—117.
- 8) Srov. k tomu zejména: Gavrančić, P.: c. d., s. 36—37. — Jagić, V.: *Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen*. *Archiv für slavische Philologie*, 17 (1895), s. 54. — Ivić, A.: *O srpskom i hrvatskom imenu*. Beograd 1922, s. 3—4.
- 9) Mimo díla citovaná v pozn. 3, 4 a 8 srov. dále: Naruszewicz, A.: *Historja narodu polskiego*. Sv. I, Warszawa 1824, s. 256—260. — Labuda, G.: *Pierwsze państwo słowiańskie — Państwo Samona*. Poznań 1949, s. 201 an. — Widajewicz, J.: *Państwo Wiślan*. Kraków 1947, s. 26—30. — Grafenauer, B.: *Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfyrogenneta o deseljenju Hrvata*. *Historijski zbornik* (Zagreb), 5/1952, s. 2.

- 10) Vedle již výše citovaných přehledných prací, (zejména Katić, Šišić, Županić) viz zejména: Nahtigal, R.: c. d., s. 409—411. — Rus, J.: *Słowiane i wiślanscy Chorwaci od VI do X stulecia*. *Kwartalnik Historyczny*, 48/1934, s. 290. — Hauptmann, L.: *Kroaten, Goten und Sarmaten*, *Germanoslavica*, 3/1935, s. 95 an. — Lewicki, T.: *Najdawniejsza wzmianka źródłowa o Wiślanach*. *Przegląd Zachodni*, 7/1951, s. 495 an. — Bakala, J.: *Severní Chorvati a Slezsko*. *Slezský sborník*, 65/1967, s. 373.
- 11) Srov. pozn. 7. Dále viz: Hauptmann, L.: *Kroaten ...*, s. 344—348. — Nahtigal, R.: c. d., s. 408. — Grafenauer, B.: c. d., s. 47.
- 12) Županić, N.: c. d., s. 294—296. — Šišić, F.: c. d., s. 236—238. — Hauptmann, L.: *Kroaten ...*, s. 353. — Katić, L.: c. d., s. 15—17. — Vernadsky, G.: *Great Moravia and White Chorvati*. *Journal of the American Oriental Society*, 65/1945, s. 258—259. — Lewicki, T.: *Państwo Wiślan-Chorwatów w opisie al Mas'udi'ego*. *Polska Akademia Umjętności — Sprawozdania z czynności i posiedzień, styczeń-grudzień 1948*, s. 29.—Kuczyński, S. M.: *Wschodnia granica państwa polskiego w X wieku (przed rokiem 980)*. V: *Początki państwa polskiego I*. Poznań 1962, s. 245—246.
- 13) Srov.: Županić, N.: c. d., s. 295. — Hauptmann, L.: *Kroaten ...*, s. 345. — Nahtigal, F.: c. d., s. 397.
- 14) Szelażowski, A.: *Historyczne prawo Polski na Rusi*. *Przegląd Narodowy*, 5/1910, s. 696—697. — Manoljović, G.: *Studije o spisu „De administrando imperio“ cara Konstantina VII. Porfyrogennita*. *Studija četvrta: Iz sjeverne politike carstva*. V: *Rad Jugoslavské akademije znalosti i umjetnosti*, kn. 187, Zagreb 1911, s. 112—113. — Iljinskij, G.: *Belaja Chorvati*. *Slavia Occidentalis*, 9/1930, s. 134—135. — Županić, N.: *Značenje barvnega atributa v imenu „Crvena Hrvatska“*. *Etnolog*, 10—11, 1937—1939, s. 364. — Dostálová, R.: *Megalé Moravia*. *Byzantinoslavica*, 27/1966, s. 346—349. — Turek, R.: *K problému západních Charvátů*. V: *Liber Josepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 408.
- 15) Přehled těchto pramenů viz Bakala, J.: c. d., s. 366—374.
- 16) Widajewicz, J.: c. d., s. 26.
- 17) Srov.: Bakala, J.: *Jméno Velké Moravy a nacionalismus v medievistice*. *Zpravodaj SÚO*, leden-březen 1989, s. 5.

Přehled dokladů středověkého osídlení Kotouče ve sbírkách Slezského muzea v Opavě

Vlasta Šikulová

Nejstarší svědectví o středověkých památkách na Kotouči (kat. Štramberk, okr. Nový Jičín) se týká drobného středověkého opevnění na nejvyšším místě tohoto vrchu v jeho jihozápadní části. Při budování základů poutního kostela sv. Kříže v roce 1660 tu byly učiněny nálezy, jichž si povšimnul M. Tanner a ve zprávě o nich zaznamenal i svoje pozorování, že kolem tohoto místa byl hluboký příkop a že na povrchu se nezachovaly žádné zbytky staveb.¹⁾

Obdobná pozornost byla středověkým památkám věnována od počátku archeologického výzkumu Kotouče. Již v roce 1878 zjistil K. J. Maška drobné středověké opevnění na Jurově kameni²⁾ a na základě vlastních nálezů je označil za středověké.³⁾ Opevnění, na které se vztahuje Tannerova zpráva, na niž upozornil, považoval podle získaných nálezů za mladší.⁴⁾ Pro toto místo používal označení „u kříže“ podle obelisku s křížem, který byl později přesunut nad Šipku. Při výzkumu jeskyně Čertovy díry objevil v ní i pozůstatky padělatelské mincovní dílny.⁵⁾

V roce 1912 získal G. Stumpf z opevnění „u kříže“ 61 střepů nádob, které v době svého působení ve Slezském muzeu v Opavě daroval do jeho sbírek. V roce 1927 zveřejnil svoje zaměření lokality z roku 1921 s ukázkou střepového materiálu.⁶⁾

Později se mu podařilo zjistit i opevnění na Jurově kameni. Obě opevnění datoval do 14.–15. století.⁷⁾

I. L. Cervinka zaznamenal a popsal ve svém soupisu jen Jurův kámen⁸⁾, kdežto dvojité náspy s příkopem „u kříže“, porušené při stavbě poutního kostela považoval zřejmě za součást pravěkého hradiska.⁹⁾ V roce 1921 dal na hradisku provést několik sond. Zmiňuje se, že byly nalezeny i střepy hradištní „velmi sporné a pozdní“.¹⁰⁾

Za okupace byly na Kotouči skutečně dva záchranné výzkumy. V srpnu 1939 to byl výzkum uvnitř pravěkého hradiska u tehdejšího okraje vápencového lomu, v trati „Na brdách“, vedený J. Hoffmannem z Teplíc (Landesamt für Vorgeschichte). Při něm byly kromě nálezů z doby laténské a římské¹¹⁾ zachyceny i 3 středověké střepy, zlomek železného nástroje a hřebík, uložené v SMO. V dubnu a květnu 1943 byly odkryty základy obou poutních kostelů a prokopán průřez valem u horního kostela (t. j. „u kříže“). Bylo zjištěno, že val stojí na vrstvě z doby bronzové a je tedy mladší.¹²⁾

Na toto místo se zaměřil roku 1950 i záchranný výzkum, vedený L. Jislem. Sondami položenými uvnitř kostela se podařilo zjistit dvě stavební fáze kostela a rozlišit několik vrstev s nimi souvisejících. Ve všech se vyskytovaly v druhotném uložení nálezy z doby, kdy opevněné místo bylo obýváno. Pod starší ze zjištěných podlah poutního kostela byla zjištěna 40 cm silná vrstva hnědé hlíny s hojnými zlomky do červena vypálené mazanice a střepy středověkých nádob. Pod ní byla vrstva kamene. V ní bylo 8 středověkých střepů, z nichž některé ležely až téměř

na skále. Tuto vrstvu, jejíž výzkum však pro pokročilost doby nemohl být dokončen, považoval L. Jisl za pozůstatek budov nebo hradební zdi na sucho kladené.¹³⁾ Po skončení výzkumu padla tato poloha za oběť lomu.¹⁴⁾ Celkem bylo tímto výzkumem získáno na 800 středověkých keramických střepů.

Další středověké nálezy výzkumu v roce 1950 přinesla sonda v trati „Na brdách“, vedená v délce 90 m po tehdejší okraji lomu. V úseku mezi 76.–88. metrem (t. j. před průchodem v pravěkém valu) v ní byla zaznamenána silná koncentrace středověkých střepů spolu se struskou, hřebíky, vrtáčkem, nožem, zlomky dvou podkov a šipkou do samostřilu. Objekty, které by se vztahovaly k těmto nálezům, sonda nezachytila. Chemický rozbor nalezených strusek nebyl ještě proveden. Podle vnějších znaků možno zcela předběžně soudit, že jsou to strusky z taveb železné rudy. Výskyt pelosideritů v břidlicích na svazích Kotouče a v jeho okolí,¹⁵⁾ nález této suroviny v sondě¹⁶⁾ i zprávy o jejím využívání k výrobě železa ještě v minulém století¹⁷⁾ podporují tento předpoklad.

Drobné středověké opevnění na Jurově kameni se dochovalo a je chráněno jako součást archeologické rezervace Šipka. Ve sbírkách SMO je odtud z různých sběrů 8 střepů, většinou z den nádob se značkami, z nichž dvě jsou identické. Zjišťovacím výzkumem v červnu 1959¹⁸⁾ bylo získáno 250 keramických středověkých střepů (včetně nejdrobnějších zlomků). Sondou na vrcholu valu bylo zjištěno, že místy sahá skála těsně až pod povrch, místy je v hloubce 60 cm. Sonda vedená na jihovýchodní straně příkopem směrem k vrcholu valu zjistila skalní podloží již v hloubce 20–30 cm. Na ploše obehnané příkopem byly položeny dvě sondy. Sonda u pomníku B. Smetany přinesla nejvíce nálezů v hloubce 30 cm, níže v hloubce 55 cm zaznamenala stopy po ohni, provázené střepy stejného typu jako byly výše. Sonda na nepatrně vyvýšenince severně od pomníku zachytila v nejhorejší části jen několik pravěkých střepů, níže již nebyly žádné nálezy. Je tedy zřejmé, že tato plocha byla upravována při stavbě pomníku. Středověké střepy pocházející z tohoto místa byly nalezeny i v druhotném uložení v abri pod Jurovým kamenem.¹⁹⁾

Jediným místem, kde se dochovaly pozůstatky obytných staveb, je plocha severozápadně od vodního pramene zvaného „Studánka míru“. Malou zjišťovací sondou v roce 1959 tu po odstranění 10 cm silné povrchové vrstvy byla zjištěna vrstva propálených zlomků lícované mazanice s otisky slámy a dřeva. Pod touto destruovanou mazanicí, v jejíž nejspodnější části byly i střepy několika hliněných nádob a hřebíky (převážně klínce), byla zjištěna hladká podlaha z udusaného jílu shora rovněž propáleného a vespod se jasně odlišujícího od podložní hlíny. Tyto pozůstatky shořelé dřevěné stavby byly zřejmě součástí osady situované s ohledem na existenci uvedeného pramene. Získaných 19 střepů je uzavřeným nálezovým celkem, u něhož je vyloučena možnost druhotného uložení. Svou povrchovou úpravou, silnými stěnami a výzdobou výdutí rytými rýhami navazují na keramiku hradištního stylu, tvar jejich okrajů ukazuje však na nutnost datovat je až do 2. poloviny 13. století. Podobné tvary okrajů jsou běžně zastoupeny v souborech ze zničeného opevnění a ze sondy „Na brdách“. V obou se vyskytuje i hrubá keramika s příměsí tuhy nebo slídy zdobená rytými rýhami a vlnicemi i radýlkovanými čtverečky. Okraj velkého tuhového hrnce tohoto typu byl nalezen 1952 i pod Kotoučem na cestě od Studánky míru do Štramberku. V našem souboru z Jurova kamene tato složka zastoupena není. Pokročilejší keramika z obou opevnění a ze sondy „Na brdách“ se vzájemně shoduje a dovoluje předpokládat jejich osídlení i po celou 1. polovinu 14. století. Tomuto datování podle keramiky odpovídají i dva zlomky podkov s klínovými ozuby a čtyřhranná šipka do samostřilu opatřená trnem ze sondy „Na brdách“ i zlomek tyčinkovitého udítka nalezený v násypu mezi oběma podlahami kostela sv. Kříže. U železných předmětů pocházejí-

cích ze starých sběrů není místo nálezu zaznamenáno. Je to pět podkov s klínovými ozuby, část tyčinkovitého udítka s kroužkem, zlomek ostruhy s prohnutým raménkem, jedním upevňovacím očkem a částí vidlice pro kolečko, šipka do samostřílu s tulejkou, ocílka a obdélníková přezka s otáčivým válečkem, o nichž můžeme pouze předpokládat, že pocházejí z některého z uvedených míst. Na pozdější dobu ukazuje střední část tulejkovitého udítka a polovina silně ochozené podkovy se žlábkem. U těchto je možno kromě jiného uvažovat i o možné souvislosti s činností padělatelské mincovní dílny ve 2. polovině 15. století.²⁰⁾ Umístění této dílny do jeskyně nepříliš vzdálené od opevnění na nejvyšším bodě Kotouče²¹⁾ je nepřímým důkazem, že tenkrát již Kotouč nebyl osídlen a svou odlehlostí byl pro tuto činnost příhodným. I skutečnost, že mince se obvykle falšovaly přímo na hradech a tvrzích²²⁾, opravňuje k domněnce, že uvedené opevnění již v té době bylo zaniklé.

Kromě sbírkových předmětů je v SMO uložena dokumentace některých dalších středověkých nálezů. Z nich upozorňuji na kresby ve skutečné velikosti a fotografie dvou zřejmě nedochovaných železných šipek se zpětnými háčky (označovaných také jako šipky s křídélky) ze sbírky Maškova současníka Štěpána Hanzelky.²³⁾ Zřejmě na ně se vztahuje Maškův údaj, že při stavbě železniční trati byly nalezeny pod Kotoučem ve vápencovém šterku (tedy v druhotném uložení) kromě jiných nálezů různého stáří i „železné okřídlené hroty k šípům“.²⁴⁾ G. Stumpf uvádí tyto dvě skoro stejné šipky, z nichž jedna má torčovaný krček, jako nálezy z Kotouče a považuje je za hradištní.²⁵⁾ R. Příhoda však datuje šipku se zpětnými háčky, tulejkou a torčovaným krčkem do doby kolem roku 1300²⁶⁾ a rovněž L. Jisl považuje štramberský exemplář za středověký.²⁷⁾

Jsou tedy ve sbírkách SMO zastoupeny všechny dosud známé středověké kotoučské lokality, ovšem nestejnou měrou. Zvláště fond z Jurova kamene není dostatečný pro detailnější závěry. Vzhledem k tomu, že kulturní vrstvy jsou tam již značně porušeny, bude nutno pátrat po starších nálezích, zvláště po Maškových a Červinkových i po dalších, u nichž by byl původ z tohoto místa jistý. Otázku vztahu obou drobných středověkých opevnění ke štramberskému hradu bude možno řešit až po objasnění jeho počátků, v čemž asi připadne hlavní úkol archeologickému výzkumu. Zajímavým archeologickým úkolem bude i řešení otázky, zda se pod pomístními názvy Libotín, Libotínský potok a Libotínské paseky na katastru Štramberku a sousedních obcí Žiliny a Rybí neskrývá zaniklá středověká osada.

- 1) M. Tanner, Hora Olivetská . . . , Nisa 1704, 29–31.
- 2) K. J. Maška, Pravěké nálezy na Štramberku, ČVMSO II (1884), 16.
- 3) K. J. Maška, Mährische Stempel auf Topfböden, Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnographie und Urgeschichte 1880, (příloha k Zeitschrift für Ethnologie und Vorgeschichte XII (1880), 141–142; týž, Ueber den diluvialen Menschen in Stramberg, Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, XII-N. F. II (1882), 32; týž, Z pravěku Kravařska, Moravské Kravařsko, Příbor 1898, 42.
- 4) K. J. Maška, Ueber den diluvialen Menschen, 32.
- 5) K. J. Maška, Pravěké nálezy ve Štramberku, ČVMSO III (1886), 64.
- 6) G. Stumpf, Neuere vorgeschichtliche Funde vom Kotoutsch, Das Kuhländchen 8(1927), 132, Abb. 4–5. Jeho zaměření přetištěno u J. Skutila, Předhistorické osídlování a nálezy z Kravařska, Kravařsko – vlastivědný sborník II (1933), obr. 4.

- 7) G. Stumpf, Die Vor- und Frühgeschichte des Kuhländchens, Festschrift zum 1. Kuhländler Heimatfest in Neu-Titschein August 1927, Nový Jičín 1927, 24, Taf. VIII-Abb. 32, kde se opakuje vyobrazení stěpů z předchozí autorovy práce. Uloženy v Okresním vlastivědném muzeu v Novém Jičíně, č. inv. 332–339.
- 8) I. L. Červinka, Zapomenuté hrady, hrádky a tvrze moravské, rukopis, Brno 1942, 20.
- 9) I. L. Červinka, Pravěká hradiska na Moravě, Kroměříž 1896, 54 a 55; týž, Slované na Moravě a říše velkomoravská, Brno 1927, 75; týž, Hradiště a velehrady na Moravě, Uherské Hradiště 1948, 8.
- 10) Stejně J. Knies, Pravěké nálezy ve Štramberku, Štramperk 1929, 14 a 20.
- 11) I. L. Červinka, Slované na Moravě, 75.
- 12) L. Jisl, Púchovská kultura a otázky dalšího osídlení Moravské brány, Časopis Slezského muzea – B XVII (1968), 12–13.
- 13) Výzkum prováděl ratibořský Amt für Vorgeschichte des Reichsstatthalters im Sudetengau. V archeologickém pracovišti SMO je uložen náleзовý deník a kresebná i fotografická dokumentace výzkumu od A. Müllera a zaměření půdorysů obou kostelů a valu od dipl. Ing. Ehrenberga. Náleзовý materiál byl podle zjištění L. Jisla uložen v muzeu v Opolí.
- 14) L. Jisl, Náleзовá zpráva o výzkumu St. A. Ú. a Slez. muzea v Opavě na Kotouči u Štramberka 18. VII. – 5. IX. 1950, rukopis, Opava 1951, 1–6.
- 15) L. Jisl, Počátky archeologického bádání ve Slezsku a opavská muzea, 150 let Slezského muzea, Ostrava 1964, 121–122. Tyto údaje L. Jisla včetně citované Tannerovy zprávy spojili omylem vjedno s Červinkovým popisem drobného středověkého opevnění na Jurově kameni V. Nekuda – J. Unger, Hrádky a tvrze na Moravě, Brno 1981, 282. Na to správně upozornil E. Grepl v recenzii ve VSONJ, svazek 30 (1982), 76. Ovšem jeho údaj, že tato nejzápadnější vyvýšenina Kotouče byla zničena lomem ještě před výzkumem L. Jisla, neodpovídá skutečnosti.
- 16) Z. Roth a kol., Vysvětlivky ke geologické mapě ČSSR 1:200 000, M-34-XIX, Praha 1962.
- 17) Posudek T. Kruti přiložený k citované náleзовé zprávě L. Jisla.
- 18) F. P., Zprávy o dolování na železnou rudu ve Štramberku v rukopisu „Letopisové města Štramberka“, Časopis Slezského muzea – vědy společenské V(1956), č. 2, 47.
- 19) J. Pavelčík, Zjišťovací výzkum ve Štramberku, Přehled výzkumů 1959, Brno 1960, 66. Totéž: Vlastivěda Severomoravského kraje - Novojicko č. 2(1960), 17.
- 20) J. Pavelčík, Archeologický zjišťovací výzkum ve Štramberku 1959, Časopis Slezského muzea – B XIX (1970), 103–104.
- 21) K datování této dílny E. Nohejlová – Prátová, Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II., Praha 1956, 237, č. 2618 a J. Sejbál, Moravská mince doby husitské, Brno 1965, 217.
- 22) K poloze této jeskyně K. J. Maška, Ueber den diluvialen Menschen, 33; týž, Der diluviale Mensch in Mähren. Ein Beitrag zur Urgeschichte Mährens, Sonder-Abdruck aus dem Programme der mähr. Landes-Oberrealschule in Neutitschein für das Schuljahr 1885-86, Nový Jičín 1886, 56–57; J. Knies, Pravěké nálezy ve Štramberku, 50. O přístupu k jeskyni uvádí M. Tanner, Hora Olivetská, 25, že „od hůry velice náhlý, od spodka pak dokonce příkrý a takměř nepřístupný jest“. Proto je nutno počítat s přísunem do dílny pouze shora t. j. z blízkého okolí tohoto drobného středověkého opevnění.
- 23) B. Hlinka – P. Radoměřský, Peníze – poklady – padělky (mince a jejich nálezy na československém území), Praha 1975, 181–182.
- 24) Uvedeny v rukopisném Stumpfově seznamu Hanzelkovy sbírky, kterou zakoupilo město Štramperk, jak uvádí J. Knies, Pravěké nálezy na Štramberku, 15–16. Kresby šipek tamtéž, vyobr. 26. Z porovnání plyne, že Kniesovy kresby nejsou zcela přesně stejně jako jím uvedené zmenšené.
- 25) K. J. Maška, Z pravěku Kravařska, 43–44. Podle zprávy v Brünner Morgenpost 16 (1881), Nr. 293, 2 došlo k nálezu v roce 1881.
- 26) G. Stumpf, Die Vor- und Frühgeschichte des Kuhländchens, 23. Stejně i J. Skutil, Soupis předhistorických nálezů z Kravařska, Kravařsko – vlastivědný sborník IV (1935), 158.
- 27) R. Příhoda, Zur Typologie und Chronologie mittelalterlicher Pfeilspitzen und Armbrustbolzenen, Sudeta VIII (1932), 47–48, Taf. I/4.
- 28) L. Jisl, Púchovská kultura, 16.

K otázce osídlení Štramberku a jeho nejbližšího okolí v době hradištní

Vratislav Janák – Pavel Kouřil

V části archeologické a historické regionální produkce se od 20. let našeho století objevuje předpoklad o starém slovanském osídlení na štramberském Kotouči. Mezi archeology a historiky jej zastávali – nebo alespoň tuto možnost připouštěli – např. G. Stumpf¹⁾, J. Knies²⁾, J. Skutil³⁾, G. Raschke⁴⁾, později J. Pavelčík⁵⁾, J. Jurok⁶⁾, mezi regionálními pracovníky J. Žíla-Lipjan⁷⁾, C. Hykl ml.⁸⁾, J. Fryč⁹⁾, E. Hanzelka¹⁰⁾. Co do formy měla jejich vyjádření širokou škálu, od apodiktických tvrzení, spojených s jednoznačným datováním (do střední, příp. ještě do počátku mladší doby hradištní – např. J. Skutil, J. Žíla-Lipjan) až po velmi opatrně formulované a nedatující marginální poznámky (např. J. Pavelčík).

Více však bylo těch, kteří tento názor neakceptovali. Protože písemné prameny až do roku 1359 o Štramberku, event. o jeho nejbližším okolí mlčí, největší váhu má mínění archeologů, kteří zde prováděli výzkumy. K. J. Maška – nebyl sice již mezi živými, když byla domněnka poprvé vyslovena, jeho názor se však sluší uvést, protože po několik let intenzivně zkoumal nejen proslulé jeskyně, ale celé temeno Kotouče – nikde o případném slovanském osídlení vrchu nepíše, ačkoliv z některých míst v jeho denících se zdá, že zde mohl získat mj. též nálezy hradištního rázu (srv. níže). I. L. Červinka přímo říká: „Roku 1921 dal jsem na hradištku provést několik sond . . . Stopy hradištní byly velmi sporné a pozdní“¹¹⁾. Za okupace v srpnu 1939 položil na několika místech sondy J. Hoffmann. Výsledky zůstaly – s výjimkou laténských, příp. púchovských nálezů, uvedených do literatury L. Jislem – nepublikovány, ale podle záznamů slovanské nálezy nezískal¹²⁾. O stopách osídlení z doby hradištní se nikde nezmiňuje ani L. Jisl, který zde v r. 1950 provedl na různých místech celkem 12 sond¹³⁾. Ve své pozdější práci o slovanském osídlení severovýchodní Moravy a Slezska v textu o Kotouči nemluví vůbec a na mapce jej ze skupiny hradištních lokalit přímo vylučuje¹⁴⁾. V roce 1949 vykopal nevelkou sondu před vchodem do Šipky E. Hanzelka, také však nezískal žádné slovanské nálezy¹⁵⁾. Poslední sondážní výzkum na Kotouči proběhl v r. 1959 a paralelně jej vedli J. Pavelčík a V. Šikulová. Na různých místech hradištku položili více než 20 sond, jimiž zachytili pozůstatky osídlení z několika období od paleolitu až do vrcholného středověku; pro naše téma je relevantní skutečnost, že na západním svahu pod „Jurovým kamenem“ zachytila V. Šikulová v blízkosti „Mírové studánky“ části několika půdorysů obdélných sídelních objektů, překrytých mazanicovou krou a jeden z nich prozkoumala¹⁶⁾. Tato část výzkumu není dosud publikována a v literatuře se o ní objevují jen nahodilé a kusé údaje. J. Pavelčík objekty datoval povšechně do 13. stol.¹⁷⁾, A. Turek rovněž¹⁸⁾, J. Jurok již do 1. poloviny 13. stol.¹⁹⁾. Osada z 1. poloviny 13. stol. by snad byla – v jistém ohledu – indicií pro starší osídlení. Nicméně necelá dvacítká střepeň, získaná při výzkumu, má sice rudimentární rysy hradištní produkce – zejména pokud jde o technologii – ale zcela jistě pochází teprve z 2. poloviny 13. stol., spíše snad až z jeho poslední čtvrtiny²⁰⁾. Za těchto okolností nelze tedy o návaznosti na případné hradištní osídlení prozatím uvažovat.

Z ostatních archeologů J. Szydłowski ve studii o rozsahu území Holasicko-Štramberk či Kotouč také neuvedl, ačkoli jižní hranice svého „širšího Holasicka“ položil zhruba na linii Odry-Nový Jičín²¹⁾. S Kotoučem jako s hradištní lokalitou nepočítali ani autoři regionálních archeologických kompendií – K. Schlrmeisen, B. Klíma, E. Grepel²²⁾ a ani širěji pojaté práce o době hradištní na Moravě.²³⁾ Stejný byl i názor většiny historiků, příp. historiků umění, např. V. Severy, K. Bergera, L. Hosáka, A. Turka či M. Novákové a E. Šamánkové²⁴⁾ – abychom jmenovali alespoň ty, kteří se počátky osídlení Štramberka a Štramberska zabývali po 1. světové válce podrobněji; totéž platí i o některých regionálních vlastivědných pracovnících.²⁵⁾

Představa o starém slovanském osídlení Kotouče se tedy v literatuře příliš nerozšířila, ovšem někteří renomovaní odborníci takovou možnost alespoň připouštěli. Pokusme se tedy přezkoumat, do jaké míry oprávněně. S konkrétními argumenty v její prospěch se poprvé setkáváme u G. Stumpha, který uvádí přeslen a 3 železné předměty – sekeru a dva hroty s křídélky. Ve své základní práci z r. 1927 píše: „Wir können daher im Kuhländchen zahlreiche Siedlungen mit altslavischer Kultur nicht erwarten. Höchstens der Kotoutsch kann bisher als solche ausgesprochen werden. Von da stammen ein rundlicher Spinnwirtel mit zwei umlaufenden horizontalen Rillen (M. N.), sowie zwei fast gleiche, eiserne Pfeilspitzen mit Widerhaken, die eine hievon mit tordierten Hals (Pr. Sl.). Nach einer brieflichen Mitteilung Herrn dr. Albin Stocký's in Prag gehören in Böhmen Pfeilspitzen mit tordiertem Hals der slavischen Zeit und zwar dem 10. bis 11. Jahrhundert an. Ferner ist hier eine breitschneidige, eiserne Axt einzuordnen, die 1924 mit zwei Hufeisen beim Ausheben eines Teichgrabens in Stramberger Zementwerke gefunden wurde und den slavischen Äxten des 8. bis 11. Jahrhunderts im Prager Landesmuseum gleichzuhalten (Abb. 25, Schulsammlung in Senftleben).“²⁶⁾ Údaje jeho rezervovaně formulovaného textu (včetně datování) převzal J. Skutil jako nepochybnou skutečnost a postuloval slovanské osídlení na Kotouči zcela jednoznačně.²⁷⁾ Ze širších a přesvědčivějších podkladů dedukoval osídlení doby hradištní na Kotouči J. Knies, opírající se nejen o nálezy železných předmětů (většina těch, jež uvádí, je ovšem nepochybně buď až pozdějšího data nebo zase starší), ale také o keramiku, tedy o skupinu nálezů, která zvláště ve větším počtu indikuje existenci sídliště s vysokým stupněm pravděpodobnosti. Píše, že mezi slovanskými nálezy z Kotouče jsou i „zbytky nádob, zdobených vlnicí, routovým ornamentem i vypuklými pásy, které obepínaly nádoby na způsob obruče; dna jiných jsou opatřena různými značkami“²⁸⁾. Tento popis přímo sugeruje představu hradištní, a to nejspíše mladohradištní keramiky;²⁹⁾ autor jej bohužel neilustroval. Skutilovo i Kniesovo tvrzení proniklo později jako *locum commune* do části literatury.³⁰⁾

Pokud jde o nálezy, na kterých stavěli Stumpf a Skutil, pak přeslen je pro naše účely irelevantní, nelze jej dnes již spolehlivě identifikovat. Sekera je v tomto případě předmětem chronologicky málo citlivým, navíc štramberský kus – po němž se zachoval jen schématický nákras bez udání přesného měřítka – má dosti neobvyklý tvar (obr. 1:5).^{30a)} Jedinou další sekeru tohoto typu se nám podařilo identifikovat mezi archeologickým materiálem z hradu Freudštejnu, který lze rámcově datovat do poslední čtvrtiny 13. a prvních tří čtvrtin 14. století.³¹⁾ Naopak z doby hradištní nám tento typ sekery není znám.³²⁾ K rezervě vůči časnému datování štramberské sekery nabádá i skutečnost, že byla nalezena spolu s podkovami. Nález tedy takřka jistě pochází až z vrcholného středověku a protože nebyl učiněn na Kotouči, ale pod ním, nelze jej pro hradištní osídlení na temeni vrchu považovat ani za indicii.

Rovněž hroty s křídélky střely luku^{32a)} (obr. 1:1,2) jsou dosti ošemetným argumentem. Především nemusí být vůbec slovanské, protože železné hroty tohoto

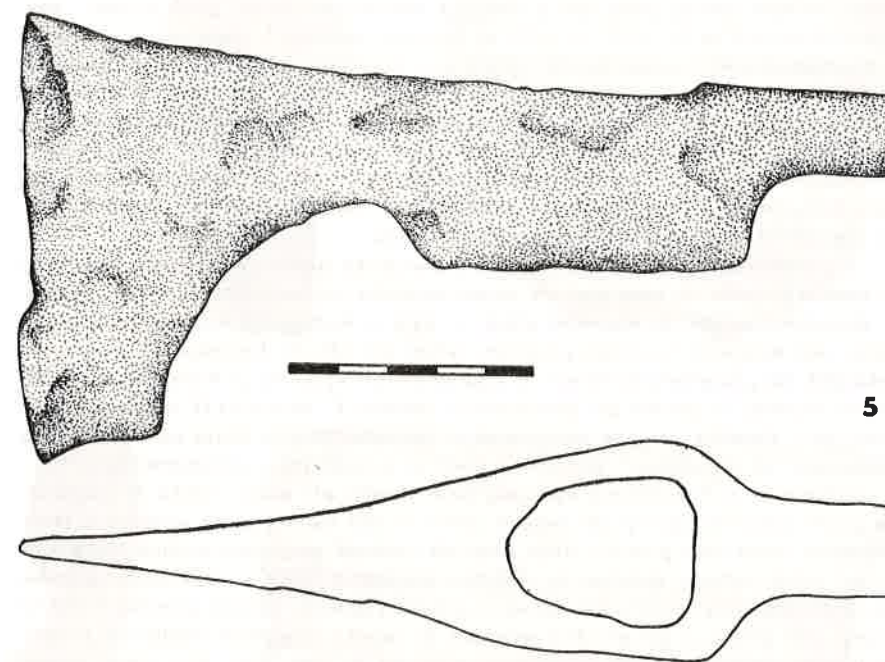
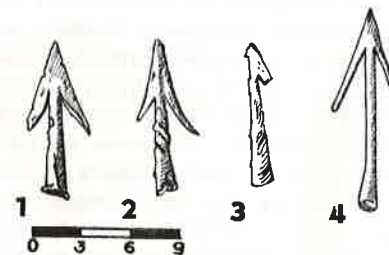
typu se ojediněle vyskytují snad již v době halštatské, ale zcela jistě v latěnu a později v době římské i v době stěhování národů.³³⁾ Nutno ovšem přiznat, že v době hradištní byly u nás rozšířeny nejvíce — jsou skutečně typickou součástí výbavy lukostřelce u západních Slovanů — a že kusy se šikmou torčurou tuleje, jakou má i jeden ze štramberských exemplářů, se snad užívaly jedině tehdy.³⁴⁾ Ve 13. a příp. ještě ve 14. stol. se hroty s křídélky vyskytovaly nanejvýše ojediněle.³⁵⁾ Štramberské exempláře tedy mohou být indicií spíše než sekera, ovšem i v případě, že je uznáme za slovanské, je při jejich užití k argumentaci nutná velká opatrnost. U takovýchto předmětů nemůžeme totiž vyloučit používání i poměrně dlouhou dobu po tom, co se přestaly produkovat a navíc ojedinělé nálezy hrotů šípů samy o sobě bez dalšího doprovodného materiálu zajisté existenci sídlišť v místě ani v blízkém okolí nedokládají. Za druhé, dva hroty uváděné Stumpfem nejsou jedině, které ve Štramberku byly nalezeny. Na ilustraci v Kniesově práci je ještě třetí, silně poškozený hrot, o kterém Stumpf nemluví³⁶⁾ (obr. 1:3). Čtvrtý kus, Stumpfovi, Skutilovi a pravděpodobně i Kniesovi neznámý, zakreslil do svého deníku K. J. Maška (obr. 1:4). Byl nalezen při stavbě železnice pod Čertovou dírou, kde byly — podle jeho zápisů — získány ještě další železné exempláře hrotů a mezi nimi nejméně jeden — ale možná i dva — s křídélky.³⁷⁾ Bohužel cena poznámek, sloužících Maškovi jako subsidium memoriae, je pro nás jen omezená, protože jednak neobsahují zdaleka všechny údaje, které bychom potřebovali, jednak některá místa připouštějí více výkladů. Především nejsou známy bližší náleзовé okolnosti hrotů ze stavby železnice, což by mohlo být zásadně důležité, protože ostatní kusy (s výjimkou samozřejmě pravěkých) známé ze Štramberka náleží typologicky až vrcholnému středověku.³⁸⁾

Za takových okolností není jisté, zda některý ze tří hrotů, publikovaných Kniesem jako nález z Kotouče, nepochází ve skutečnosti také ze stavby železnice. Věc je natolik nejasná, že je možné, že všechny tři pocházejí z Kotouče — ale také odtud nemusí být ani jeden z nich. Maška se totiž ve svých denících zmiňuje o nálezech železných hrotů šípů na temeni vrchu vícekrát, žádný však neklasifikuje jako „Pfeilspitze mit Widerhaken“³⁹⁾ — tento termín užil výlučně u nálezů ze stavby dráhy. Stumpf a Knies měli své informace o původu hrotů až z druhé ruky. Takže i hroty s křídélky jsou v našem případě jen pouhými slabými indiciemi, a — protože nemusí být, jak jsme již řekli, vůbec slovanské — dokonce velmi slabými. Lze tedy shrnout — doklady, na něž upozornil Stumpf, mají jako argument hodnotu velmi nízkou a Skutilovo jednoznačné tvrzení, na nich založené, není bernou mincí.

Na solidnějších základech postavil svou argumentaci J. Knies. Bohužel veškerá hradištní (?) keramika — zajisté z Maškových výzkumů — již tak přesvědčivě popisoval, zmizela beze stopy. V r. 1988 se však při přípravě nové archeologické expozice v Novém Jičíně podařilo mezi grafitovou latěnskou keramikou z Kotouče identifikovat dva fragmenty „hradištního“ rázu; více jich bohužel ve sbírkách muzea není.⁴⁰⁾

V obou případech se jedná o okrajové zlomky zásobnic. První má vzhůru vytažený, na vrcholu téměř horizontálně seříznutý okraj se výraznějším prožlabe- ným hrdlem, jehož odsazení od těla je akcentováno nižší plastickou lištou, členěnou šikmo kladenými vřesky; kompaktní materiál má markantní příměs drčené tuhy, na vnější straně jsou patrné stopy hnědobéžové engoby (obr. 2:4).

Druhý zlomek pak má typický kyjovitý okraj na vnější ploše členěný dvěma horizontálními, poměrně mělkými žlábkami; v jeho hmotě se v poněkud menší míře opět uplatňuje tuha, pozůstatky engoby nebyly zaznamenány (obr. 2:3). Tento typ okraje se vyskytuje velmi dlouho — v podstatě od 13. stol. až po stol. 15. s tím, že u mladších kusů klesá množství tuhy v keramickém těstě. V našem pří-

Obr.: Štramberk 1–3, údajně Kotouč, podle J. Kniese (měř. cca 1:3); 4. stavba železnice pod Kotoučem, podle K. J. Mašky (měř. neuvedeno); 5. výchop strouhy pod Kotoučem, podle G. Stumpfa (měř. zřejmě 1:1)

padě jako osamocený jedinec není tedy příliš vhodný pro datování, neboť jej můžeme zařadit jen zcela rámcově. Poněkud přesnější chronologické určení je však možné u okraje prvního, který na základě dnes již poměrně početných moravských analogií z dobře datovatelných nálezových celků lze klást do 12. věku, spíše snad do jeho druhé poloviny.⁴¹⁾ Jeden fragment má tedy pro naše účely jen nevelkou cenu, zato druhý musíme považovat spolu s popisem Kniesovým za dosud

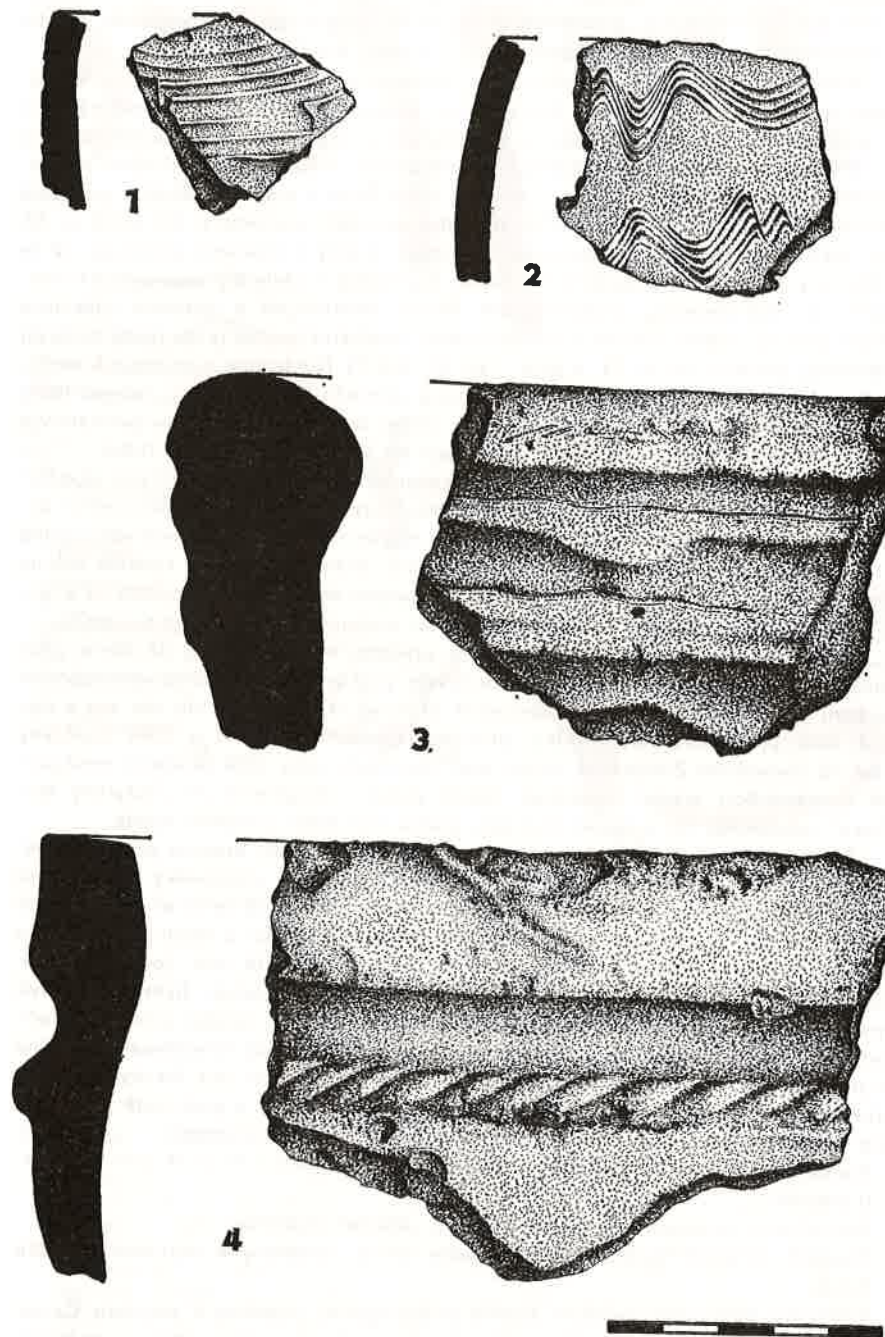
nejzávažnější signál pro existenci mladohradištního osídlení na Kotouči alespoň ve 2. polovině 12. stol. Proto jsme detailně prozkoumali Maškovy deníky. Podle jeho zápisů o sondách, položených v sedle mezi oběma vrcholky kotoučského plató („Pod křížem“), v nich skutečně našel keramiku, jíž by bylo možno připisovat „hradištní“ charakter. Můžeme ji tušit pod kryptonymy „Scherben mit Ring-Wellenornament“, „Scherben mit einfachen Bändern“, „Scherben mit Parallelstreifen, rotgebrannt“, možná i pod některými jinými; s ní jistě souviseły též některé předměty železné (nože, hroty apod.).⁴²⁾ Tyto nálezy však nelze přesně datovat, protože nejsou k dispozici. Mohly být synchronní s naším fragmentem, ale mohly být i mladší, až ze 13., případně 14. stol.⁴³⁾ Ani zápisy Maškových deníků tedy nepřinášejí nic, co by jednoznačně podpořilo Knlesův popis a mohlo být považováno za závažný argument.

Za okolností, jež jsme zde vylíčili, snad nepochybně, budeme-li považovat existenci hradištní osady na temeni vrchu prozatím spíše za neprokázanou než za prokázanou. Nelze ji sice vyloučit zcela, ale pokud zde byla, pak se sotva mohla nalézat někde jinde než v dnes již odlámaném sedle „Pod křížem“, nevznikla dříve než ve 12. stol. (a spíše až v jeho 2. polovině), měla nepatrný rozsah a pravděpodobně i dosti krátké trvání; pro kontinuitu s intenzivním osídlením ve 2. polovině 13. a ve 14. stol.⁴⁴⁾ nejsou prozatím žádné doklady. To je vše, co nám střízlivé hodnocení stávajícího pramenného fondu dovoluje. Šťastný objev přemenného pramene — který se ale dnes zdá takřka nemožný — nebo budoucí archeologický výzkum na dochované části Kotouče mohou tyto závěry do jisté míry korigovat — např. doložit starší počátky osady u „Mírové studánky“ — ale základních postulátů se zřejmě sotva dotknou.

S představou o starobylé a významné slovanské osadě (či dokonce hradisku) na temeni Kotouče se tedy budeme muset rozloučit asi definitivně. Je však možné, že slovanská osada — skutečně stará — byla v nejtěsnější blízkosti proslulého vrchu. Její existenci napovídá prozatím ovšem jen několik keramických fragmentů získaných na „Šutyrově studánce“ u Kopřivnice při výzkumu J. Pavelčíka v r. 1961 (mimo objekty) a později při povrchových sběrech E. Hanzelky. O střepích z výzkumu se J. Pavelčík zmiňuje marginálně a charakterizuje je pouze povšechně jako „slovanské“ či „hradištní“, zatímco J. Král je označil jako „mladohradištní“.⁴⁵⁾

Fragmenty z Pavelčíkova výzkumu jsme neměli při psaní článku k dispozici, ale podle nálezkové zprávy jde snad o jeden či dva málo typické kusy.⁴⁶⁾ Z Hanzelkových sběrů však pochází střep z výduť zdobené pásy vícenásobné hřebenové vlnice, jehož celkový habitus, tj. skladba hliněného těsta s nevýraznou příměsí jemně drcené slídy, šedohnědá barva a způsob vypálení, úprava povrchu i vnitřní strany, síla střepu a již zmíněná výzdoba ho vcelku bezpečně datuje do středohradištního období, nejpravděpodobněji snad do 9. stol. (obr. 2:2). Další zřejmě synchronní fragment je vystaven v nově otevřených expozičních prostorách kopřivnického „Fojství“.⁴⁷⁾ Náleží nejspíše horní části nádoby, uvnitř je šedý, vně světlehnědý, v jemné keramické mase je nevelká příměs kamének; pod hrdlem má dvojistou obvodovou rýhu, na plecích nízkou hřebenovou vlnici ze tří linií. Třetí zlomek je ale výrazně odlišný; hrubší a méně kompaktní hmota i výzdoba mělkými obvodovými žlábkami, stejně jako nepřilíživé vypálení do hnědobéžové barvy naznačují, že pochází až ze stol. 13. (obr. 2:1), bližší časové určení však není, stejně jako u předchozích artefaktů, možné.

Otázku osídlení vrchu Červený kámen — v dolní části jehož severního svahu „Šutyrova studánka“ leží — a jeho nejbližšího okolí ve střední, příp. i mladší době hradištní⁴⁸⁾ a snad též ještě ve 13. stol. bude nutno řešit soustředěným archeologickým terénním průzkumem a pokud možno i výzkumem, alespoň sondážním. Ale i dosavadní sporadické nálezy můžeme považovat za určitou indicii pro

Obr. 2.: 1—2 Kopřivnice - „Šutyrova studánka“
3—4 Štramperk - Kotouč

předpoklad, že tradiční význam mikroregionu pozdějšího historického Štramberka, projevující se odedávna především intenzivním osídlením nejpříhodnější polohy – Kotouče⁴⁸⁾ – nebyl snad zapomenut ani v době hradištní.

Revizí starších údajů o eventuálním slovanském osídlení na katastru Štramberku a v jeho nejbližším okolí vystoupil do popředí celý okruh problémů, týkající se starších dějin tohoto prostoru a v některých ohledech i území daleko širšího.

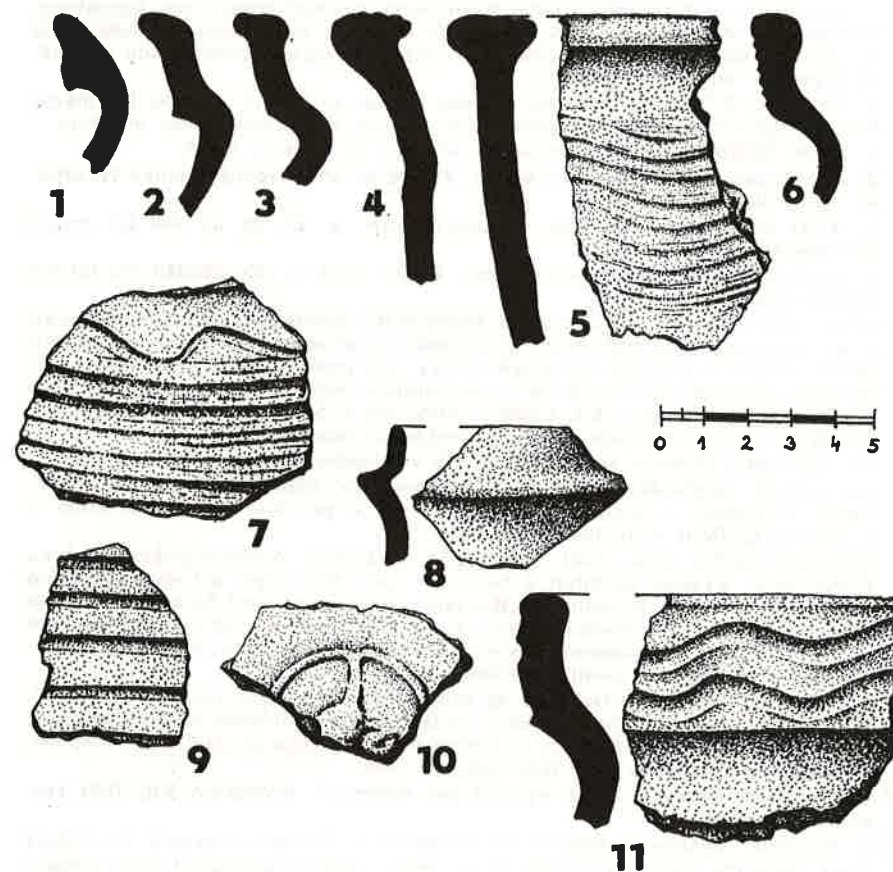
Především je nutno si uvědomit, že Štramberk leží uvnitř někdejšího moravsko-slezského pomezí, v oblasti, která byla v době hradištní v podstatě souvisle zalesněna⁴⁹⁾. Soudobé i důvěryhodné pozdější prameny ji líčí ještě ve 12. stol. jako zcela pustou⁵⁰⁾ a nejstarší bezpečné zmínky o osídlení pocházejí až ze 2. čtvrtiny 13. stol.⁵¹⁾ V podobném duchu vypovídají i výsledky toponymické analýzy⁵²⁾ a také prameny archeologické. Starší vlastivědná a odborná literatura udává sice na desítku lokalit s nálezy z doby hradištní, pokud je ale tento materiál ověřitelný, pochází až ze 13. a příp. i ze 14. stol.⁵³⁾ Nechceme samozřejmě tvrdit, že hvozď byl liduprázdný – jak koneckonců naznačují naše nálezy, nebylo tomu tak, ale zvážíme-li střídavě údaje pramenů všeho druhu, těžko můžeme pochybovat o tom, že osídlení zde bylo až do kolonizace ve 13. stol. neobyčejně řídké.

Tím více vynikají náznaky – jakkoli prozatím skrovné – svědčící pro více fází hradištního osídlení v obvodu štramberského trojvrší – Kotouče, Červeného kamene a Bílé hory. Napovídají, že právě zde mohlo být v raném středověku jedno z těch mála stabilněji osídlených míst v několik desítek kilometrů širokém lesním pásmu, táhnoucím se bez přerušení od Rychlebských hor na severozápadě až k povodí Kysuce na jihovýchodě. Příčin se ovšem můžeme zatím jen dohadovat⁵⁴⁾.

Dojem, že mikroregion trojvrší patřil k předním místům v kraji již dávno před založením města Štramberka je umocňován prokázanou existencí intenzivního osídlení na temeni Kotouče ve 2. polovině 13. a ve 14. stol. – stála zde ves a dva (což není příliš obvyklé) hrádky; přinejmenším částečně byl s nimi současný hrad na sousedním Zámeckém vrchu, pod nímž bylo roku 1359 založeno zeměpanské (markraběcí) město Štramberk. Navíc jeden z fragmentů ze „Šutyrových studánek“ naznačuje, že v těsné blízkosti mohla být další soudobá osada.

Tato archeologická zjištění, která dosavadní regionální historie prakticky nebrala v úvahu – a těžko mohla, protože takřka všechny středověký materiál na moderní vyhodnocení a publikaci teprve čeká – otevírají prostor pro diskusi o řadě otázek, souvisejících s nejstaršími dějinami města a okolí. Bude třeba uvažovat o vztahu lokace města k staršímu osídlení 13. a 14. stol. (pokud se prokáže, že osídlení na Kotouči ve 14. stol. končí, jak naznačuje Jislova nálezoř zpráva, bude souvislost dosti pravděpodobná) a poměru tohoto osídlení k přírodním hradištním osadám, o otázce vývoje rozsahu a držby štramberské domény do poloviny 14. stol. a o tom, proč o ní písemné zprávy mlčí atd. Nezbytnou podmínkou je ovšem další rozvoj archeologického bádání, který v první řadě může přinést nová závazná fakta. Z tohoto pohledu se jeví jako nejdůležitější:

1. Sumarizace a detailní zpracování všech starších nálezů z 13. a 14. stol. z oblasti trojvrší.
2. Pokračování výzkumu středověké osady u „Mírových studánek“.
3. Alespoň sondážní výzkum na Zámeckém vrchu, zaměřený k datování počátku hradu.
4. Intenzivní povrchový průzkum celého mikroregionu, zejména v prostoru Červeného kamene, ale i na dalších místech, doprovázený podle potřeby i zjišťovacími sondami.

Obr. 3.: 1–11 Štramberk-Kotouč - „Panská vyhlídka“, podle G. Stumpfá.

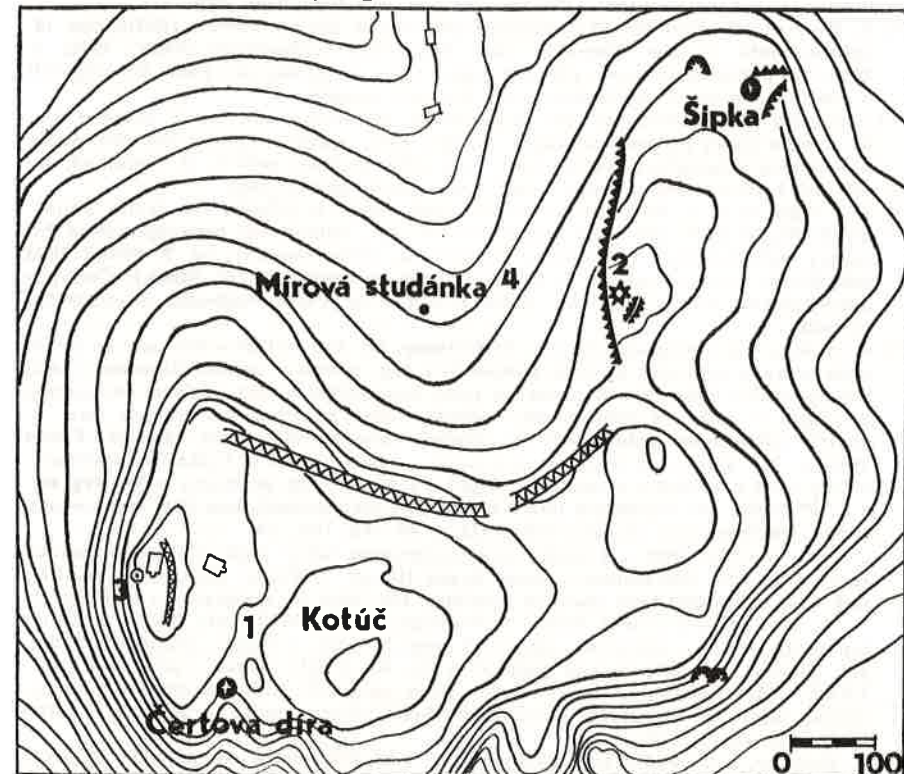
Poznámky:

- 1) G. Stumpf, Die Vor- und Frühgeschichte des Kuhländchens, s. 7-24 in: Festschrift zum 1. Kuhländler Heimatfest in Neu-Titschein, August 1927, Neu-Titschein 1927 (dále jako Stumpf, Festschrift).
- 2) J. Knies, Pravěké nálezy ve Štramberku, Štramberk 1929 (dále jako Knies, Štramberk): ve své práci Předhistorické nálezy z pozdní doby slovanské na Moravě, Český lid III, 1894, s. 449–468, však Kotouč ani Štramberk neuvádí, ačkoliv se tehdy s Maškou již delší dobu znal a přátelsky stýkal.
- 3) J. Skutil, Předhistorické osídlování a nálezy z Kravařska, Kravařsko II, 1933, s. 112–127 (dále jako Skutil, Kr. II); též, Soupis předhistorických nálezů z Kravařska (okr. Nový Jičín, Fulnek), Kravařsko IV, 1935, s. 151–160 (dále jako Skutil, Kr. IV); R. Pavlík – J. Skutil, Hromadný bronzový lužický nálezy v Hovězí u Vsetína, Naše Valašsko X, 1947, s. 133 až 144; zde je na mapce na s. 140–141 Kotouč prezentován dokonce jako slovanské hradiško.

- 4) G. Raschke, Die vorgeschichtliche Besiedlung des Kalkberges von Stramberg, Witkowitz Werke 5, 1944, s. 24–26; Raschke ovšem datoval nesprávně do 10.–12. stol. kotoučské hrádky (srv. níže v textu), vycházel tedy z odlišných premis než badatelé čeští.
- 5) J. Pavelčík, Z pravěké historie našeho města, s. 13–17 in: 600 let města Stramberka, Ostrava 1959; v pozdějších pracích ale přechází věc mlčením.
- 6) J. Jurok, Nejstarší dějiny Štramberka, VSONJ 33, 1984, s. 1–12.
- 7) J. Žižla-Lipjan, Novojičsko v pravěku, s. 21–26 in: Vlastivědný přehled Novojičska, Nový Jičín 1957.
- 8) C. Hykl ml., Hrad Štramberk v historii kraje, s. 19–26 in: 600 let města Stramberka, Ostrava 1959.
- 9) J. Fryč, Svědectví o pravěku Příbora, Příbor 1985, s. 30; později od tohoto názoru ustoupil.
- 10) Jeho názor v té věci zjevně kolísal. Např. v rkp. textu z r. 1960 Archeologická a přírodní rezervace ŠIPKA ve Štramberku (pozůstalost E. Hanzelky, složka 299/17) uvádí z Kotouče slovanské nálezy, ale zase ve stati Z minulosti Kopřivnice, otištěné zcela nedávno v memoriatním výboru Kopřivnice a její život v minulosti, Kopřivnice, bd. (1989?) mluví na s. 5–7 sice dosti zevrubně o pravěkém osídlení Kotouče, ale o slovanském se nezmiňuje.
- 11) I. L. Červinka, Slované na Moravě a říše velkomoravská, Brno 1928, s. 75.
- 12) Jen několik středověkých nálezů. K výzkumu srv. kopie Hoffmannových poznámek a hlášení v archivu AÚ ČSAV Brno; k protohistorickým nálezům u L. Jisla in: ČSIM/B XVII, 1968, s. 12–13.
- 13) Nálezová zpráva (dále NZ) čj. 1260/51 v archivu Archeologického ústavu ČSAV Brno. Výzkum probíhal v červnu – září 1950, bylo při něm vykopáno celkem 12 sond na „Brdách“, u „Glorietu“, na planině nad Šípkou, u horního i dolního kostela. Středověké nálezy, získané především v 90 m dlouhé sondě na „Brdách“, ale i v prostoru někdejších kostelů aj., určoval pro NZ s L. Jislem K. Černohorský; datovali je většinou do 14. stol.
- 14) L. Jisl, Slovanský kmen Holasíců ve světle archeologických nálezů, ČSIM/B II, 1952, s. 33–64; o Štramberku jako o místě osídleném Slovy nemluví ani později v souborné stati Slezsko a Ostravsko v pravěku a rané době dějinné, s. 16–29 in: Ostravsko do r. 1848, Ostrava 1968.
- 15) E. Hanzelka, Jeskyně Šipka vydává svá tajemství, Kravaňsko XII, 1949 (neustránkový otisk).
- 16) J. Pavelčík, Zjišťovací výzkum ve Štramberku, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno (dále PV AÚB) za r. 1959, Brno 1960, s. 66; za doplňující ústní sdělení děkujeme dr. J. Pavelčíkovi, CSc. a dr. V. Šikulové.
- 17) J. Pavelčík, Zjišťovací výzkum ve Štramberku 1959, ČSIM/B XIX, 1970, s. 97–109, srv. na s. 104.
- 18) A. Turek, K nejstarším dějinám Závěšic, VSONJ 27, 1981, s. 10–27; na s. 23 v pozn. 15 má za možné, že toto osídlení bylo předchůdcem města Štramberku.
- 19) J. Jurok, op. cit., s. 1.
- 20) Za možnost seznámit se s tímto materiálem děkujeme dr. V. Šikulové.
- 21) J. Szydłowski, Terytorium plemienne „Golensizi“ – na podstawie nowych źródeł archeologicznych, s. 79–101 in: Archeologický sborník (ostravské muzeum), Ostrava 1974.
- 22) K. Schirmeisen, Die Vorzeit der Mähr. – Ostrauer Raumes, Mährisch Ostrau, 1943; B. Klíma, Území Ostravy v pravěku, s. 41–62 in: Dějiny Ostravy, Ostrava 1967; E. Grepl, Pravěké osídlení Novojičska, VSONJ 40, 1987, s. 8–13. V nejnovějším regionálním přehledu upozornil jeden z nás na fragmenty z Kotouče, jež analyzujeme níže v textu a na jejich základě připustil možnost existence osady i v době hradištní (V. Janák, Osídlení Novojičska od pravěku do raného středověku, VSONJ 46, 1990, s. 53–62; na s. 55).
- 23) Např. B. Novotný, K otázce vztahů mezi středohradištním a pozdně hradištním osídlením na území dnešní Moravy, Památky archeologické LIII, 1962, s. 211–218; Z. Měřinský, Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů, PA LXXVII, 1986, s. 18–80 a další.
- 24) V. Severa, Novojičský okres, Vlastivěda moravská, Brno 1933, s. 17–19; K. Berger, Besiedlung des deutschen Nordmährens im 13. und 14. Jahrhundert, Brünn 1933, s. 147; L. Hosák, Počátky hradu a města Štramberka, VSONJ 2, 1968, s. 28–32; R. Turek, op. cit.; M. Nováková – E. Šamánková, Štramberk,

ŠTRAMBERK - KOTOUČ

Obr. 4.: Štramberk - Kotouč

- městská rezervace státní památkové správy, Praha bd. (1956?); údaj se neobjevuje ani v pracích širěji pojatých, např. L. Havlík, Území Slezska a Ostravska v 9.–12. stol., s. 30–38 in: Ostravsko do r. 1848, Ostrava 1968 aj.
- 25) Srv. např. pojetí K. Kadlíka, Osídlení Novojičska, VSONJ 5, 1970, s. 9–16.
- 26) Stumpf, Festschrift, s. 23, zkratky v závorkách zde označují uložení ve 20. letech (M.N. = Muzeum Neutitschein; Pr. Sl. = Private Sammlung – dle údajů ze Stumpfovy pozůstalosti šlo o sbírku S. Hanzelky ze Štramberka).
- 27) Srv. pozn. 3)
- 28) Knies, Štramberk, s. 19.
- 29) Srv. L. Galuška, Plastická lišta na středohradištní keramice ze Starého Města, ČMM LXXIV, 1989, s. 121–135. Široké ploché lišty odpovídající Kniesovu popisu jsou typické právě pro mladohradištní keramiku.
- 30) Např. v jedné z nejdůležitějších prací o době bronzové na Moravě – V. Podborského Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit, Brno 1973, se na s. 34 uvádí, že Kotouč byl mj. osídlen také v raném středověku – údaj pravděpodobně převzatý od J. Kniese.
- 30a) Teprve po odevzdání rukopisu jsme zjistili, že sekera (d = 180 mm, v ostří = 87 mm) je fyzicky dochována ve sbírkách OVM Nový Jičín (i. č. 1686), chybný zápis ji uvádí jako nálezy ze Zenklavy.

- 31) P. Kouřil — M. Plaček, Vznik, vývoj a funkce čtyř hradů v okolí Vrbna pod Pradědem (okres Bruntál), ČSIM/B 37, 1988, 243–244, Tab. III:5.
- 32) A. Ruttkay, Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II), Slovenská archeológia XXIV, 1976, s. 245–395 podobný ve svém přehledu typů seker z Slovenska (obr. 42) neuvádí a pokud víme, není publikován ani v českých zemích.
- 32a) Srv. pozn. 26); vyobrazeny jsou u J. Kniese, Štrambersk, obr. 26 — první a druhý nahoře zleva (vpravo od kopí). Je tam však uvedeno špatné měřítko, podle nákrešů ze Stumpfovy pozůstalosti, jak nám laskavě sdělila V. Šikulová, by měl mít hrot s tordurou délku cca 9,2 mm, druhý cca 8,5 mm.
- 33) Srv. např. u J. L. Píče, Starožitnosti země české II (Čechy na úsvitě dějin), sv. 3, Praha 1905, obr. 34:4 (Nová Ves n. Jiz., halštatský, pravděpodobně železný), tab. LXVIII:9 (Dobřichov-Píchova, st. doba římská); sv. 2, Praha 1903 tab. XXIX: 2–7, (Hradiště u Stradonic, ml. d. laténská); A. Stocký, Čechy v době železné, Praha 1933, tab. XLVI: 1, 2, 4, 7, 9 (Praha-Podbaba, d. stěhování národů).
- 34) K hrotům s křídélky obecně srv. A. Ruttkay, op. cit., s. 327–328; zde se uvádí také hroty s tordurou jakožto samostatný typ, ačkoli z celého Slovenska jsou známy toliko 2 ks. Pro Moravu se nám nepodařilo nalézt žádnou bezpečnou analogii — tady se snad častěji užívaly hroty se zduřelým krčkem (srv. B. Dostál, Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě, Praha 1966, s. 73), který měl nejspíše podobnou — technickou — funkci jako tordura. Jediný hrot s křídélky a tordurou, který by snad mohl pocházet z Moravy srv. u R. Příhody, Zur Typologie und Chronologie mittelalterlichen Pfeilspitzen und Armbrustbolzeneisen, Sudeta VIII, 1932, s. 47–48, Tab. I:4. Z Čech pochází hrot s křídélky a s tordovanou tulejí např. z Levého Hradce (srv. J. L. Píče, Starožitnosti země české III, sv. 1, Praha 1909, tab. XXXI:7); jiný kus, u kterého není lokalita uvedena, srv. také K. Buchtela — L. Niederle — K. Matiegka, Rukověť české archeologie, Praha 1910, Tab. XXIV: 6. Tento typ hrotu užívali i Slované v okolních zemích, např. v Polsku (např. A. Nadolski, Studia nad uzbrojeniem polskim w X., XI. a XII. wieku, Łódź 1954, tab. XXX:5). Mezi protohistorickými hroty jsme nenalezli žádný exemplář s tordovanou tulejí; v literatuře (zvláště novější) ovšem tento druh nálezů stojí trochu na okraji zájmu.
- 35) A. Ruttkay, l. c., uvádí sice výskyt hrotů s křídélky na Rusi ještě ve 14. stol., ze Slovenska však nezná pozdější nálezy než z 12. stol. Naproti tomu L. Belcredi, Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů, Archaeologia historica 14, 1989, s. 437–472, udává na s. 463 nálezy ze středověkých lokalit na Slovensku (Gajary, Spišské Sokolovce) i na Moravě (Mstěnice), jakož i vyobrazení v knižní malbě (Velislavova bible, Bible krále Václava IV — tedy dokonce ještě 14. stol.). Zde je snad možno připomenout, že štramberskou šipku s křídélky a tordurou považoval za nesporně středověkou L. Jisl. Páčovská kultura, s. 16. Hrot s křídélky a dokonce s tordovanou tulejí z hradu Hukvald (dnes neznámý) uvádí také A. Přecechtěl, Památky města Místku a jeho lašského okolí, Místek 1934, s. 61, obr. na s. 13, č. 5. V každém případě se zdá být jejich užití ve vrcholném středověku již anachronismem.
- 36) Knies, Štrambersk, obr. 26 (vpravo vedle hrotu s tordurou).
- 37) Strojový přepis 14 sešitů archeologických deníků K. J. Mašky — původní německé zápisy jsou těsnopisné — se nalézá v archivu AÚ ČSAV Brno; zde i jinde odkazujeme datem zápisu a stránkou číslovaného strojopisu. K hrotům s křídélky se vztahuje jednak zápis k 6. 7. 1881 (s. 144–145), kde se mj. praví: „... Diese Sachen wurden beim Eisenbahnbau gefunden, Später daselbst eine eiserne Pfeilspitze mit Widerhaken gefunden“ a je zde nákras hrotu, jehož kopii přinášíme. Druhý zápis — ke dni 23. 7. 1881 (s. 148) — praví „Beim Bahnbau wurde mehrere eiserne Pfeilspitzen gefunden. 2 mit Widerhaken versehen. Die von 2./7. ist jedoch kleiner“.
- 38) Ke klasifikaci a datování hrotů šípů z období vrcholného středověku srv. stručně L. Belcredi, op. cit., s. 463–464 (s literaturou).
- 39) Podobně i ve stati Z pravěku Kravařska, s. 39–49 in: Moravské Kravařsko, Příbor 1898 (dále Maška, MKr) na s. 44 píše, že při stavbě železnice pod Kotoučem byly nalezeny „železné okřídlené hroty k šípům,“ kdežto u nálezů z Kotouče mluví vždy jen o železných hrotech.
- 40) Fragment s kyjovitým okrajem sice není v muzeu inventován, nese však takřka již nečitelné číslo 824 (staré sbírky) a pod ním zbytek snad písmen „Š“ a „t“ (nejspíše Štrambersk); jeho původ z Kotouče lze důvodně předpokládat i proto, že

- byl mezi keramikou odtud uložen. Druhý fragment, pro nás rozhodující, nese původní označení „Kotuč-Štrambersk“ a poř. č. sbírky, z níž pochází „č. 53“; dále jsou zde čísla muzejní evidence prvního (10 079) a druhého (A — 4 837) stupně. Určitý problém působí skutečnost, že J. Žilka-Lipjan zapsal kdysi fragment do muzejní evidence jako nálezy z r. 1967 z Požahy u Kojetína; ale jen zdánlivě. Žilovy zápisy jednak nejsou zřejmě vždy spolehlivé (srv. Janák, op. cit., s. 57 a pozn. 49), jednak — a to je důležitější — Žilka zřejmě trpěl jakousi nevy-světlitelnou náklonností právě k Požaze a byl z toho důvodu schopen i vědomě neseřízného jednání, jak dosvědčuje L. Jisl (ČSIM/B XVII, 1968, s. 2–3, pozn. 10). Ostatně se zdá vyloučeno, že by fragment mohl být nalezen na této lokalitě, kde při několika dosti rozsáhlých moderních výzkumech nebyly žádné stopy hradištního ani pozdějšího osídlení zjištěny; takřka jistě tedy pochází z Kotouče.
- 41) Srv. V. Goš, Slovanská keramika 10.–13. stol. na severní Moravě, VVM XXIX, 1977, s. 295–297; týž, K poznání vývoje mladohradištní keramiky na severní Moravě, SbNM v Praze, řada A-historie, XXIV, 1970, č. 1/2, str. 40 ad.; V. Goš — J. Karel, Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy, AR XXXI, 1979, s. 192; R. Nekuda, Ein Beitrag zur Chronologie und Typologie der frühmittelalterlichen Keramik in Mähren (Tschechoslowakei), Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Jahrgang 14/15, 1986/87, str. 128–129; R. Procházka, Pozdně hradištní keramika v některých moravských regionech, AR XXXVI, Praha 1984, s. 432 ad.
- 42) Z r. 1879: k 9. 4. (s. 91–92, 488); k 19. 4. (s. 489); k 19. 4. — 20. 4. (s. 92–93); k 20. 4. (s. 93, s. 489); k 21. 4. (s. 92); k 22. 5. (s. 520); k 13. 7. — 15. 7. (s. 537); k 24. 7. (s. 537–538); k 21. 7. (s. 537); k 22. 7. (s. 537); k 24. 7. (s. 537–538); k 6. 8. (s. 492); k 8. 8. (s. 495). Z r. 1882: k 20. 9. (s. 168).
- 43) Připomeňme si datování středověkých nálezů z Kotouče z r. 1950 v Jislově nálezev zpráve (srv. pozn. 13); část z nich přitom pochází od dolního kostela, tedy z okraje sedla „Pod křížem“.
- 44) Kromě zmiňovaného sídliště u „Mírové studánky“ byl jeden hrádek na „Jurově kameni“ a další na „Panské vyhlídce“. Oba zkoumal podle několika míst ve svých denících již K. J. Maška, jenž také v MKr oba určuje jako středověké (s. 42–43). Psal o nich též G. Stumpf (Festschrift, s. 24), který prováděl i sondáž na „Panské vyhlídce“ (G. Stumpf, Neuere vorgeschichtliche Funde vom Kotoutsch, Kuhländchen 8, 1927, s. 129–134, obr. 4–5). Později I. L. Červinka podchytil pouze „Jurův kámen“ (srv. jeho Zapomenuté hrady, hrádky a tvrze moravské, rkp., Brno 1942, s. 90), ačkoliv citoval Mašku, MKr, kde se výslovně mluví o dvou hrádcích. V r. 1950 L. Jisl položil sondu též na hrádku na „Panské vyhlídce“, o čemž se zmiňuje v článku Počátky archeologického bádání ve Slezsku a opavská muzea, s. 121–129 in: 150 let Slezského muzea, Opava 1964. Kontaminací údajů Červinkových a Jislových pak nechtě vytvořili ze dvou hrádků jediný V. Nekuda a J. Unger (Hrádky a tvrze na Moravě, Brno 1981, s. 282; k tomu srv. rec. E. Grepla, VSONJ 30, 1982, s. 76). V r. 1958 položil na „Panské vyhlídce“ celkem 6 sond ing. J. Novák. Podle dochovaných poznámek (archiv expozitury AÚ ČSAV v Opavě) to však bylo vně valu a středověké střepe (nazývá je „slovanskými“) získal jen ojediněle. Na „Jurově kameni“ sondařoval též v r. 1959 V. Šikulová (srv. pozn. 16); podle jejího laskavého sdělení by keramika, kterou zde získala, měla pocházet až ze 14. stol.; J. Pavelčík ve svých sondách našel v těsné blízkosti hrádku také několik středověkých fragmentů, které datuje do 13. stol. (J. Pavelčík, ČSIM/B XIX, 1970, s. 103); rovněž mezi keramikou, publikovanou Stumpfem z „Panské vyhlídky“ jsou fragmenty, pocházející jistě přinejmenším již ze závěru 13. stol. Naposledy se o hrádcích a osadě u „Mírové studánky“ marginálně zmiňovali A. Turek (srv. pozn. 18) a J. Jurok (op. cit., s. 1). Stumpfovy nálezy z „Panské vyhlídky“ reprodukuje na obr. 3.
- 45) J. Pavelčík, Mladobronzové a laténské sídliště u Kopřivnice, ČSIM/B XXI, 1972, s. 147–160, na s. 159; týž, Pravěké sídliště u Šutyrové studánky v Kopřivnici, VSONJ 13, 1973, s. 49–52, na s. 51; J. Král, Hlášení o činnosti expozitury Archeologického ústavu za r. 1961 (Hanzelkova pozůstalost, složka č. 209/180).
- 46) V NZ č. 13/62, uložené v archivu AÚ ČSAV Brno, lze podle popisu s velkou pravděpodobností identifikovat toliko fragment č. 443–162/61, se širokými obvodovými žlábkami (který by mohl eventuálně patřit do mladohradištního období, ale mohl by být i pozdější); rozhodně popisy neudávají žádný fragment s typickou, jednoznačně hradištní výzdobou.

- 47) Fragment není zatím možno z technických důvodů z vitríny vyjmout.
- 47a) V této souvislosti je třeba znovu upozornit na výše analyzované štramberské nálezy hrotů s křídélky, které nejspíše patří – exemplář s torovanou tulejí takřka jistě – do stří. doby hradištní.
- 48) Vskutku klíčové postavení Kotouče v pravěku severovýchodní Moravy je patrné i z pouhého přehledu vývoje osídlení, srv. naposledy u V. Janáka, op. cit.
- 49) Sumárně k této problematice srv. u E. Opravila, Moravskoslezský pomezní les do začátku kolonizace, s. 113–133 in: Archeologický sborník (ostravské muzeum), Ostrava 1974.
- 50) Např. v kronice tzv. Galla (II, 24) z 12. stol.; o málo pozdější rajhradské falzum na hranický újezd, hlásící se k r. 1169 (CDB I, 247), ale pocházející nejspíše z 1. čtvrtiny 13. stol. jmenuje z osídlených míst jen Hranice a Špičky, ovšem uvnitř hvozdu, jehož okraj zde, v geomorfologické proluce mezi Českým masivem a Karpaty, probíhal blízko pravého břehu Bečvy, vůbec žádné osídlené místo neuvádí a líčí území až k Odře jako liduprázdné. Velice řídkému osídlení hvozdu ve 12. stol. nasvědčují např. i hradištní falza na hranický újezd k r. 1201 (CDB II, 352) a na les Velká Střelná k r. 1203 (CDB II, 356), obě pocházející snad z poslední čtvrtiny 13. stol. První jmenuje z osídlených míst uvnitř hvozdu jen Jeseník n. O. („Yessenicie“), St. Jičín („Gycin“) a snad Hůrku („Nahorach“), druhé pouze přesně dosud nelokalizovatelnou Tověř (in Towiren“ ležela snad někde v blízkosti dnešních Dvorců, srv. E. Opravil, Tis červený (Taxus baccata L.) v minulosti Slezska, ČSIM/C I (XI), 1962, s. 1–11, na mapce na s. 4).
- 51) Vyhnanov k r. 1234 („Wignanow“, CDB III, 88), St. Jičín k r. 1240 („Ditschin“, srv. P. Ziegler, Die Grafen von Hückeswagen in Mähren, Zeitschrift für Geschichte und Landeskunde Mährens 45, 1943, s. 1–30, 81–123, 141–177); na Těšínsku Orlová k r. 1227 („Orlawa“, E. Němec, Listinář Těšínska 1 (1155–1459), Český Těšín 1955 (dále jako LT), č. 3) a k r. 1229 Orlová, Doubrava, Chotěbuz, Těrlicko, Slezská Ostrava, Vrbice, Záblatí u Žukov (LT, č. 6). Poněkud jiné poměry byly nejspíše v bohaté jesenické rudonosné zóně na severozápadě – např. podle údajů listiny na Uničov (CDB II, 246) z r. 1223 lze předpokládat založení města Bruntálu na německém (magdeburském) právu ještě před r. 1213; Bruntál by tak byl nejstarší městskou lokací v českých zemích vůbec, srv. J. Bakala, Zrod městského zřízení na středověkém Opavsku, ČSIM/B, 26, 1977, s. 100.
- 52) Srv. R. Šrámek, Soustava místních jmen na severovýchodní Moravě a ve Slezsku, SISb 63, 1965, s. 368–397, obr. 7 – z tohoto sumárního kartogramu je patrné, že uvnitř hvozdu mají jen ojedinělá místní jména nesporně starobylý charakter – Libavá (která stojí geograficky již poněkud stranou našeho zájmu) a Lubojaty.
- 53) Platí to pro všechny tři případy, v nichž je kontrola možná: Blahutovice – okrajový fragment „pozdně slovanské zásobnice“, o kterém mluví G. Stumpf (Festschrift, s. 23 v pozn. s velkou rezervou, což opět přijali – tentokrát také s rezervou – Skutil – srv. Kr. IV, s. 159 a J. Žižla Lipjan, op. cit., s. 26) je dodnes uložen v Moravském muzeu v Brně a rozhodně není starší než 13. stol.; Bernartice (srv. J. Král, Nález středověké keramiky v Bernarticích, VSONJ 3, 1969, s. 17–20; týž, Pravěké nálezy v Bernarticích, VSONJ 15, 1975, s. 36–40, na s. 39); Štandl u Frýdku-Místku (archeologický výzkum, který tam probíhá od r. 1988 prokázal zcela nesporně, že kromě trojího pravěkého osídlení tam bylo jen drobné opevnění z 2. půle 13. – začátku 14. stol. a po hradištním osídlení ani stopy).
- 54) Např. pro osazování obyvatelstva v pomezním hvozdech (moravsko-českém) k ochraně zemské hranice přináší pěkný příklad falzum olomouckého biskupství (CDB I, 158), hlásící se k l. 1146–1148, pocházející však až z 1. pol. 13. stol. (srv. J. Šebánek, Kdo byl notář Otokarus 5, Rozpravy ČSAV, řada společenských věd 69 Praha 1959, s. 17). Při dnešním stavu poznání jsou však jakékoli úvahy o příčinách příp. osídlení štramberského trojvrší v době hradištní zcela hypotetické.

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

Obsah svazku 47

Václav Štěpán	Hrad Šostýn v polských pramenech ze 14. a 15. století	3
Miloš Kouřil	Děkan Václav z Bílovce	8
František Šustek	Česká bible z r. 1549 ve Spálově a v ní vložené rukopisné památky	12
Jindřich Zdeněk Charouz	Český jazyk na pobělohorské Moravě. Kardinál Dietrichštejn a český překlad bible	20
Pavel Šrámek	Osudy fulneckých zvonů	24
Karel Müller	Znaky tří proboštů augustiniánského kláštera ve Fulneku z 1. třetiny 17. století	28
Erich Šeřfík	Špatný konec novojičinské měšťanky Ludmily Schwarzové	31
Michal Mocek	Profesní struktura příborské městské obce v polovině 17. století	34
Jiří Stibor	Zámek a panské hospodaření ve Studénce roku 1705	41
Antonín Roubic	K počátkům učňovského školství na Novojičsku	47
Bohumír Indra	Renovace barokního moravského sloupu sv. Trojice na náměstí ve Fulneku v letech 1910–1911	51
Jaroslav Bakala	Z názorů o původu Chorvatů	54
Vlasta Šikulová	Přehled dokladů středověkého osídlení Kotouče ve sbírkách Slezského muzea v Opavě	62
Vratislav Janák – Pavel Kouřil	K otázce osídlení Štramberku a jeho nejbližšího okolí v době hradištní	66

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín
Vydává Okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně

Svazek 47 vyšel v roce 1991

Řídí redakční rada s předsedou profesorem Janem Hanákem,
členové PhDr. Jaroslava Brichová, PhDr. Svatomír Černín, PhDr. Emanuel Grepl,
PhDr. Karel Chobot, PhDr. Jiří Jurok, PhDr. Karel Müller, profesor Ivan Mynář,
akademický malíř Otakar Zelenka, PhDr. Jaroslav Zezulčík

Odpovědný redaktor ředitel Okresního vlastivědného muzea Augustín Daněk
výkonný redaktor PhDr. Adolf Turek, editor svazku PhDr. Jaroslav Zezulčík

Cena 19,— Kčs

Registrováno SmKNV v Ostravě RM ze dne 28. června 1967
Vytiskly Ostravské tiskárny, státní podnik, provoz 22 Nový Jičín

Z. č. 6554

